

Dr. Várnagy Elemér – Dr. Várnagy Péter
A hátrányos helyzet pedagógiája

A HÉT SZABAD MŰVÉSZET KÖNYVTÁRA

A HÉT SZABAD MŰVÉSZET KÖNYVTÁRA

APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA SOROZATA

Sorozatszerkesztő: Bencze Lóránt

Lektorálta

Dr. Filó Erika kandidátus

Dr. Meleg Csilla kandidátus

Technikai szerkesztő
Ambrus Attila József
(alex@nostromo.jpte.hu)

*A könyv megjelenését az Oktatási minisztérium és
a Pécsi Tudományegyetem Tanárképző Intézete támogatta.*

Címlapon:

Csontváry Kosztka Tivadar: Sűvöltőt leterítő karvaly, 1893.

Fotó: Szelényi Károly

ISBN 963 9062 32 4

ISSN 1219 073X

Kiadta a Corvinus Kiadó, 2000

Felelős vezető: Csupor Zoltán

Nyomda: Gödi Print Kft.

Felelős vezető: Lakatos Imre

Tartalomjegyzék

Bevezetés: A hátrányos helyzet pedagógiájának fogalma, helye a tudományok rendszerében, kapcsolata más tudományokkal.....	7
1. Az inadekvát hátrányos helyzetben lévő fiatalok világa.....	13
1.1. Tünetek.....	14
1.2. Okok.....	14
1.2.1. Depriváció. Szegénység.....	14
1.2.2. Szülők alacsony iskolázottsági szintje.....	15
1.2.3. Társadalmi mobilitás. Migráció.....	15
1.2.4. Nyelvi fejlődés.....	17
1.2.5. Pozitív deviancia.....	18
1.3. Megoldások.....	19
1.3.1. Gyermeki jogok a közoktatási törvényben.....	20
1.3.2. Kulturális feltételek. Szülői jogok az oktatási-nevelési intézményekben.....	21
1.3.3. Ingázások csökkentése. Kollégiumok.....	22
1.3.4. Nyelvi átstrukturálás.....	24
1.3.5. Tehetségfejlesztő pedagógia.....	26
2. Az inadaptív magatartásúak hátrányos helyzetének szinterei.....	29
2.1. Tünetek.....	30
2.2. Okok.....	32
2.2.1. A családi szocializáció zavarai.....	33
2.2.2. A szülők nevelési hibáiból eredő zavarok.....	33
2.2.3. A család interkulturális zavarai.....	34
2.2.4. Konfliktusokból fakadó zavarok a családban.....	35
2.3. Megoldások.....	36
2.3.1. Jogi alapelvek, jogi alapfogalmak.....	36
2.3.2. Gyermeki jogok. Gyermeki jogok védelme. Szülői jogok és kötelességek.....	39
2.3.3. „A Gyermek Alapvető Jogainak és Szükségleteinek Chartája”.....	41
2.3.4. Családpedagógia – családpedagógus. Kívánatos családkép.....	44
2.3.5. Sikeres inkulturáció.....	46
2.3.6. Konfliktuskezelő stratégiák.....	48
3. A disszociális körülmények között élők hátrányos helyzetének kérdései.....	51
3.1. Tünetek.....	52
3.1.1. Nyugati modelleket követő világi csoportosulások.....	53
3.1.2. Vallási szekták.....	58
3.1.3. Drogok útvesztőiben.....	62
3.1.4. Médiaveszélyek.....	63

3.2. Okok	64
3.2.1. Pre- és posztinatális beilleszkedési zavarok okai	64
3.2.2. A családi élet zavaraiból fakadó okok	66
3.2.3. A médiaveszély mint ok-forrás	67
3.2.4. A destruktív szekták mint veszélyeztető okok	69
3.2.5. A narkoveszély néhány ok-okozati összefüggése.....	71
3.3. Megoldások.....	72
3.3.1. Eurokonform hazai szabályozások a fiatalok veszélyhelyzetének megelőző feloldására	72
3.3.2. Gyermekvédelem	77
3.3.2.1. A gyermekvédelem rendszere és működési elemei.....	77
3.3.2.2. Gyermekvédelmi ellátások.....	77
3.3.2.3. Gyermekjóléti alapellátások.....	78
3.3.2.4. Gyermekvédelmi szakellátások.....	80
3.3.2.5. Gyermekvédelmi gondoskodás.....	82
3.3.3. Gyámügyi igazgatás	85
3.3.3.1. Alapkérdések.....	85
3.3.3.2. Szülői felügyelet.....	86
3.3.3.3. Kapcsolattartás.....	88
3.3.3.4. Újabb törekvések a veszélyhelyzet megszüntetéséért	89
4. Az antiszociális magatartásból adódó hátrányos helyzet problémái a fiatalkorúaknál.....	91
4.1. Tünetek	94
4.1.1. A pszichológia észrevételei általában.....	94
4.1.2. Kriminálpszichológiai megállapítások.....	95
4.1.3. Szociológiai közelítés. Csoportos bűnözés.....	96
4.2. Okok.....	98
4.2.1. A 3-6 éves korosztály	99
4.2.2. A 6-9 évesek elkülönülése.....	99
4.2.3. A prepubertás (9-13 éves kor)	100
4.2.4. Serdülőkor (14-18 éves kor).....	100
4.3. Megoldások.....	101
4.3.1. A hatóságok és a gyermek.....	101
4.3.2. Rendőrség, ügyészség és a fiatalok	102
4.3.3. A bíróság és a fiatalkorúak	103
4.3.4. A szankcionálás módozatai	104
4.3.5. Büntetés-végrehajtási intézet – pedagógia	107
Utószó	111
Felhasznált irodalom	113
Felhasznált jogszabályok.....	114
Függelék: Kazuisztika (esetleírások – esetelemzések).....	115

BEVEZETÉS:
A HÁTRÁNYOS HELYZET PEDAGÓGIÁJÁNAK FOGALMA,
HELYE A TUDOMÁNYOK RENDSZERÉBEN,
KAPCSOLATA MÁS TUDOMÁNYOKKAL

Mindenek előtt három fogalmat kell körüljárni: a hátrány, a helyzet és a pedagógia fogalmának tartalmi jegyeit. Definiálások helyett először elégedjünk meg a nyelvi, nominális megközelítésekkel, melyben segítségünkre vannak a vonatkozó címszavak:

„**Hátrány**” = kedvezőtlen helyzet. Így pl. hátrányba kerül valaki vagy hátrányban van valakivel szemben. A kitételből kitűnik, hogy logikailag korrelatív fogalomfajttával van dolgunk. Ide csatlakozik még a következő kifejezés: „ebből adódó kár, baj”. Továbbá: „hátrány éri, hátrányára” – Sport: „vetélkedésben lemaradás, ledolgozta a hátrányt” – értelmezések. – A felsorolt jelzőkből kiderül, hogy a hátrányos szó mögött meghúzódó fogalom olyan viszony-fogalom, melyet különböző szinonimákkal fejezünk ki. Valamihez vagy valakihez viszonyított a „kedvezőtlen helyzet”, a „lemaradás”, stb. – A világos fogalom megragadása érdekében figyelemre méltó a sport-nomenklatúra „lemaradás” fogalma illetve az ezt leküzdő „ledolgozás” fogalma, mely a hátrány feloldására, megszüntetésére céloz. Még inkább közelítünk, ha a „hátra” szót etimologizáljuk: „a fejlődés irányával ellenkező irányban”. Ugyanis a „fejlődés”–„fejlesztés” (főleg az utóbbi!) már kifejezetten pedagógiai lehetőségeket foglal magában.

De talán még ne szaladjunk ennyire előre, hisz közben érdemes egy pillantást vetni a „**helyzet**” szóra is: „Valakinek, valaminek bizonyos külső és belső viszonyai, körülményei együttesen”. Ebben az értelemben: „Valaki/k/nek a társadalomban elfoglalt helye, szerepe.” – Itt már egyértelműen témánkba vág a kijelentés: társadalom (mikro- és makro-) elfoglalt pozíció illetve szerepvállalás.

A „**pedagógia**” fogalmát gyakran – valljuk be, tévesen – azonosítják a „neveléstudomány” fogalmával, holott az utóbbi fölérendelt fogalma (genus, nem-fogalom) az előbbinek (species, faj-fogalom). Sémában ábrázolva:

ANTROPOGÓGIA
(az embernevelés tudománya)

PEDAGÓGIA
(a gyermek- és fiatalok nevelésének tudománya, 0-18. évig)

ANDRAGÓGIA
(a felnőtt korúak nevelésének tudománya, a 18. évtől)

A hátrányos helyzet pedagógiája címfogalom természetesen nem jelenti azt, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok problémáit csak pedagógiai szemüvegen át nézzük, figyelmen kívül hagyva a kérdés kardinálisan komplex jellegét. Sőt éppen ellenkezőleg, a pedagógia gerincvonalán haladva – hisz pedagógia szakos hallgatóknak készült a könyv – mindvégig interdiszciplináris közelítéssel keressük a megoldásokat, elsődlegesen a prevenció szempontjait követve. Előfeltevésünk, hogy minden hazánkban élő fiatal potenciálisan kerülhet valamilyen fokon hátrányos helyzetbe, melynek megelőzésére az általános pedagógiai képesítéssel rendelkező kollégáink hivatottak beavatkozni, partnereket keresve a különböző, a nevelési-oktatási szférán kívül eső, de hatékonyan segíteni tudó, korrekcióra is kompetens szakemberekben (jogi, egészségügyi, szociális, stb. területek speciális képviselői).

A hátrányos helyzet általunk értelmezett további megközelítése előtt néhány lépésben történetileg tekintsünk vissza a fogalom születésére, az évek során formálódó értelmezéseire.

Jóval a rendszerváltás előtt két évtizeddel rendezett a Pedagógiai Szemle ankétot a hátrányos helyzetű tanulókról (Pedagógiai Szemle, 1967. 5. sz.) Az akkori állásfoglalás szerint hátrányos helyzetűek azok a tanulók, akiket tanulmányi szempontból különböző környezeti tényezők gátolnak adottságaikhoz mért fejlődésükben. Hátrányos helyzetűekké tehát nem születnek, hanem azzá válnak a tanulók, mivel e gyerekek nem indulnak egyenlő feltételekkel az iskolába, s ott nem tanulnak azonos körülmények között. Az alapprobléma az volt akkor, hogy a fizikai dolgozók gyermekeinek adottságait a különböző környezeti tényezők nem segítik olyan mértékben kibontakozni, képességgé válni, mint pl. az értelmiségi szülőkét (Kozma Tamás: Hátrányos helyzetű tanulók falun. Pedagógiai Szemle, 1977. 9. sz.). Ebben az időszakban az oktatásügy feladatul tűzte ki, hogy minden hátrányos helyzetű tanulót segíteni kell (a hátrányos helyzet nem kizárólag társadalmi kategóriához kapcsolódott), de különösen azoknak a fizikai dolgozóknak gyermekeit, akiknek az otthoni környezet kevesebb lehetőséget biztosít tanulásukhoz, képességeik kibontakoztatásához. Hangsúlyozza e korszak koncepciója, hogy csak pedagógiai eszközökkel nem oldható meg a probléma: a gazdasági, társadalmi, művelődéspolitikai, pedagógiai tényezők együttes összefogásával kell fokozatosan elérni a kitűzött célokat (Pedagógiai lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 112-113. o.).

Megjegyzendő, hogy e korszak a hátrányos helyzet fogalmát leszűkítve kisajátította a fent jelzett fiatalok csoportjára, és külön kategóriába sorolta a

más tekintetben hátrányos helyzetű fiatalokat (nehezen nevelhető vagy problematikus gyermekek, veszélyeztetett helyzetben lévők, antiszociális magatartásúak, stb.).

Újabb tanulmányok (pl. Makai Éva írása a „Jelentés a gyermekek helyzetéről Magyarországon” 1997. Budapest, 49-63. o.) gyermek- és ifjúságvédelmi aspektusból közelítik a hátrányos helyzetű fiatalok problémáit, történeti modellekben ábrázolva a kérdéseket. Az állami és társadalmi szerepvállalást véve alapul két alternatív modelltől olvashatunk:

- A korábbi **államszocialista modell** monolitikus jellegű:
  - nem irányul a teljes populációra, hanem csak a hátrányos helyzetűekre;
  - paternalista, azaz nem bíz az egyénben, kikapcsolja az egyéni felelősséget, csupán „ellátja” a szerinte rászorulókat;
  - prioritást ad az állami gondoskodásnak (eljárásos beavatkozások), háttérbe szorítva a civil kezdeményezéseket;
  - mamut-intézményeket preferál a kiscsoportok hátrányára;
  - ellátásrendszerét a közoktatáshoz sorolja, hisz a megoldást alapvetően nevelési-oktatási ügyként kezeli;
  - amiből következik, hogy hierarchikus struktúrát épít, erőteljesen bürokratikus funkciókkal.
- A későbbi/mai **posztoszocialista modell** jellegében egyre inkább hangsúlyt kapnak a gyermeki jogi szempontok is:
  - a fiatalok védelme az előbbi ábra teljes korosztályára vonatkozik, azaz minden gyermek- és ifjú védelemre szorul hazánkban, de különböző mértékben és módon (Szöllősi Gábor: Szolgálja törvény a gyermekeket. Tájékoztató a Gyermekvédelemről szóló törvény előkészítéséről, Népjóléti Minisztérium, 1993.);
  - kiemelt szerepet kapnak a sajátos gyermeki jogok, és különös hangsúlyt kap a gyermek mindenek fölött álló érdeke (Dr. Bíró Endre: A gyermekek jogairól. Iskolapolgár Alapítvány, 1993.);
  - az önkéntesség elve, azaz „a gyermek szülője vagy törvényes képviselője csak törvényben meghatározott esetekben kötelezhető valamely ellátás igénybe vételére”. (T/3204. sz. Törvényjavaslat a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. Budapest, 1996. okt. 3. § /1/ bek.);
  - végül pluralista rendszerű, ami azt jelenti, hogy megszűnik a csupán állami feladatként történő értelmezés, tehát bárki részt vállalhat a gyermekvédelmi ellátásban (állam, egyház, önkormányzat, karitatív szervezet, civil szervezet, magánszemély, nonprofit és forprofit vállalkozó), amellyel biztosított a kezelés sokszínűsége.

Mindezekből kitűnik, a hátrányos helyzet pedagógiai megközelítése egyáltalán nem jelenti azt, hogy a prevenció csak nevelési feladat és csupán a nevelési-oktatási intézmény kompetens benne. A pedagógia és a különböző intézményekben működő pedagógusok felismerő-előrejelző funkciói csak akkor várhatók el, ha e feladatokat megfelelően felkészült, kiképzett, a problémákat felismerő és várhatóan megoldani képes szakemberekre bízhatják (jogászra, orvosra, védőnőre, szociológusra, pszichológusra, szociális munkásra, stb.).

Hogyan érhető el mindez – vetődik fel a kérdés. Néhány megfontolandó javaslat:

- A hátrányos helyzetben levő vagy potenciálisan ilyen helyzetbe kerülhető fiataljaink problémakörét szociális kérdésként jelenítsük meg anélkül, hogy lemondanánk a pedagógia tudományának elméleti és gyakorlati segítségéről.

- Állítsuk vissza a család szerepének fontosságát a fiatalok személyiség-fejlesztésében, elfogadva a modern családpedagógia megállapításait. (V. ö. Cs. F-né Nemes Márta: A családról mint nevelő rendszerről. A Családi Nevelésért Alapítvány Kiadása, 1995.)

- Dolgozzunk együtt az új szerepeket vállaló szakemberekkel (családgondozó, szociális munkás, szociálpedagógus, stb.) az un. „pedagogizálás” helyett, hisz praktice eltérő szerephelyzetéből adódóan a pedagógus még képtelen arra, hogy a gyermekvédelemben a hátrányos helyzetű fiatalokon a maga eszköztárával és speciális partnerei segítségével, megfontolásaikat figyelembe véve tudjon beavatkozni.

Látható, hogy a hátrányos helyzet fogalmát a gyermek- és ifjúságvédelem oldaláról közelítjük egyrészt, más tekintetben pedig mintegy a beilleszkedési zavarok pedagógiájának ismeretében keressük a feloldási lehetőségeket. Ez utóbbi kijelentést elemezzük a továbbiakban. Ha a beilleszkedési zavarok oldaláról indulunk, akkor a kérdés dinamikus nézőpontját hangsúlyozzuk: egy késleltetett (retardált) „fejlődési” **folyamatot** ragadunk meg. Ugyanakkor a hátrányos helyzet egy statikus közelítés: az előbbi sajnálatosan stagnáló „eredmény”-**állapotát** konstatáljuk. Az ok-okozati összefüggés evidens képlete ez. Persze sorrendiségében gyakran fordított az észlelésünk: **tüneteket** tapasztalunk a fiataloknál, majd a jelenség szint mögött kutatjuk az **oki** hátteret. Gyermekvédelmi terminológiában: kihagyott vagy elmaradt prevenció helyett keressük a lehetséges korrekció útjait azzal a céllal, hogy a ránbízottak kudarc-élményeit csökkentve-megszüntetve siker-élményekké formáljuk. A hátrányos helyzet pedagógiája tehát alapvetően fejlesztő

„**beavatkozás**”-ra vállalkozik, preventív fel/megoldó kezelést lát el (lásd az orvostudomány „akut” eseteit), míg a „krónikus”, korrekcióra szoruló problémák megoldását a társadalomtudományok különböző szakértőire bízta.

BEILLESZKEDÉS ZAVARA	HÁTRÁNYOS HELYZET	HÁTRÁNYOS HELYZET PEDAGÓGIÁJA
retardált „fejlődési” <u>FOLYAMAT</u>	stagnáló „eredmény” <u>ÁLLAPOT</u>	fejlesztő <u>„BEAVATKOZÁS”</u>
<u>OK</u> -i (kezelés)	<u>TÜNET</u> -i (kezelés)	<u>MEGOLDÁS</u> -i (kezelés)
KORREKTIV (kezelés)	S I K E R -élmény orientáltság	PREVENTIV (kezelés)

Könyvünkben tehát feltételezzük az általános pedagógia ismeretét (pedagógiai logika, neveléstan, didaktika, neveléstörténet), erre építve keressük a hátrányos helyzet pedagógiájának helyét, szerepét a speciális pedagógián belül, továbbá ezeknek a vonatkozó pedagógiai stúdiumoknak egyes témaköreit, amelyek szükségszerűen kapcsolódnak tárgyunkhoz (pl. szociálpedagógia, családpedagógia, tehetségfejlesztő pedagógia, kriminálpedagógia, stb.), valamint hangsúlyozottan kiemeljük gondolatmenetünkben a jogtudományi aspektust, különös tekintettel a gyermekvédelemre és a gyámügy kérdéscsoportjára. Nem foglalkozunk természetesen az organikus sérülésekből fakadó hátrányos helyzet problémaköreivel, melyek kompetenciái más tudományok területére tartoznak és külön tárgyalást igényelnek (pl. gyógypedagógia, a pszichológia különböző speciális ágai, kriminológia, gyermekpszichiátria, stb.). Ábrázolva, a következő rendszerben adjuk témánk struktúráját:

PEDAGÓGIA

általános pedagógia

pedagógiai logika
neveléstan
oktatástan
pedagógiatörténet

speciális pedagógia

hátrányos helyzet pedagógiája
tehetségfejlesztő pedagógia
szociálpedagógia
kriminálpedagógia

A Bevezetésben eddig leírt sorainkhoz zárásként szükséges még egy megjegyzést fűznünk. Felvetődik bennünk a kérdés: az újabban a közigazgatás

területei közé sorolt két témakört (gyermekvédelem és gyámhatósági ügyek) miért tárgyaljuk a pedagógiai rendszerben, amikor azok inkább a jogi természetű problémákkal foglalkoznak? – A felelet részben már adott a fentiekben, de újra és aláhúzottan hangsúlyozzuk, hogy a hátrányos helyzet problémáinak korszerű felfogása mellett (pedagógiai diszciplínák és más interdiszciplínák komplex hatásrendszere) különösen indokolja tankönyvi koncepciónk az a tény, hogy elsősorban pedagógia szakos hallgatók számára készült írásunk. Ez természetesen nem zárja ki a lehetőséget, hogy szélesebb olvasótábor is hasznot merítsen mindennapi tevékenységéhez (óvónők, tanítók, tanárok, szociálpedagógusok, családpedagógusok, pedagógiai asszisztensek, szociális munkások, jogászok, stb. és mások, akik a közigazgatásban a témával kapcsolatba kerülnek).

A következőkben – a fenti koncepció alapján – a beilleszkedési zavarok intenzitásának mértékét tekintve, a belőlük fakadó, azokat követő különböző súlyossági fokozatú hátrányos helyzeteket tekintjük át, rögzítve a tünetek sokrétű variációit, feltárva az okok hatásrendszerét, továbbá keresve a lehetséges megoldásokat. Az enyhébb zavaroktól illetve helyzetektől a súlyosabbak irányába haladva, a következő „lépcsőket” járjuk be:

1. az **inadekvát** hátrányos helyzetben lévő fiatalok világa;
2. az **inadaptív** magatartású fiatalok hátrányos helyzetének szinterei;
3. a **disszociális** körülmények között élők hátrányos helyzetének kérdései;
4. az **antiszociális** magatartásból adódó hátrányos helyzet problémái fiatalkorúaknál.

1. AZ INADEKVÁT HÁTRÁNYOS HELYZETBEN LÉVŐ FIATALOK VILÁGA

1.1. Tünetek

Szószerinti magyar fordításban az **inadekvát** = a nem megfelelő fogalommal. Pedagógiai értelemben az olyan hátrányos helyzetben lévő gyermek-vagy fiatalkorúnak az állapotát jelöljük e fogalommal, akinek a személyiségfejllesztése nem az adottságainak megfelelő irányban alakul egy-egy speciális képességet tekintve. Például egy jó hallású, zenei adottságú kisgyermek személyiségfejllesztése nem ebben az irányban történik, hanem mondjuk az atlétizálás területén erőltetik a fejlesztést. Vagy: egy különösen jó testalkatú, éppen atlétizálásra alkalmas fiatal valamilyen oknál fogva nem tud e területen kitörni, mert őt a küzdősportok felé sodorja az „élet”. Vagy: pályaválasztás előtt álló fiatal különböző gátló tényezők miatt nem tudja a „kedvére való” (= az adottságaival adekvát) pályát (szakiskolát, tanfolyamot, mesterséget, stb.) választani. Következésképpen adottságaiból nem tudnak speciális képességekké formálódni erőfeszítései, mivel különböző fékek, gátak zavarják életfolyamatának egyik vagy másik beilleszkedési szakaszát. Kilépve a családi mikroközösgéből, egyre inkább beépülve a társadalom (makroközösg) valamely elemébe (iskola, civil szervezet, munkahely, stb.) mind jobban érzékeli hátrányos helyzetét, személyiségének megzavart fejlődésmenete fokozatosan rossz közérzetet alakít ki benne. Tágabb értelemben vett „**deviáns**” lesz (de via = az útról letérés), hisz nem az adottságaiból kiépítendő életúton (via vitae), hanem letérésekkel, kerülőkkel, kanyarokkal kényszerül járni. (Természetesen nem a szakterminológiában meghonosodott súlyos devianciákról, alkoholizmusról, öngyilkosságról, stb. szólunk esetünkben!) Látszólag tehát nem súlyos zavarokról van szó, ha azonban a nem jól választott úton (via) a gyakori sikertelenségek következtében sorozatos kudarcokat él át egy fiatalkorú, nagy a valószínűsége, hogy egy felnőttkori helyzetben frusztrált állapotba kerül, indifferens világszemlélet felé hajlik, nem érzi hasznosságát kora társadalmában.

1.2. Okok

1.2.1. Depriváció. Szegénység

Nagy általánosságban az inadekvát hátrányos helyzet környezeti-nevelési okokra vezethető vissza: a gyermek- és fiatalkorút körülvevő társadalmi hatásokból eredeztethető (család – iskola). Talán érdemes itt a **depriváció** fogalmára utalni, amely azt az iparosodott társadalmakban meglévő jelenségegyüttest jelöli, hogy az érintett (deprivált) társadalmi csoportok (esetünkben a fent jelzett hátrányos helyzetű csoport) a társadalom többségéhez képest rosszabb megélhetési, iskoláztatási, mobilitási, érdekérvényesítési lehetőségekkel rendelkeznek. A **szegénység** fogalmától eltérően tehát itt nem az alapvető javak hiányáról van szó, azaz nem az elsődleges szükségletek kielégítésének korlátozottsága áll előtérben. (Ilyen ok-feltételezéssel majd a 3.2. fejezetünkben találkozunk.) Előfordul, hogy anyagilag teljesen rendezett körülmények között élő fiatalok kerülnek inadekvát hátrányos helyzetbe. Mégis, e kategóriába zömmel azok a tanulók tartoznak, akik családjuk jövedelmi, foglalkozási státusa, képzettségi szintje és a családi viszonyok rendezettsége tekintetében kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a csoportra jellemző átlag. Sőt, a hátrányos helyzet általunk említett első szintjének értelmezésében hangsúlyos szerepet kaptak a lakóhely illetve a régióra jellemző munkaerő-piaci viszonyok. Természetesen figyelembe kell vennünk az egyes tényezők rejtett vagy netán nyilvánvalóan történő, egymást erősítő kapcsolódásait és újratermelődésüknek folyamatát. (V. ö. A hátrányos helyzetű tanulók szakképzése. Munkaügyi Minisztérium, Budapest, 1997.) A „megfosztottság” (depriváció) tehát többdimenziós fogalom, amely a társadalmi státusz jelölésére szolgál. A szegénységtől éppen abban különbözik, hogy az egyik dimenzióban, az anyagi javak területén jelent csak megfosztottságot. Fenti példánkban az ún. relatív deprivációról van szó, amikor is az egyének nem az átlaghoz képest vannak rosszabb helyzetben, hanem vonatkozási csoportjaikat, referencia-személyeiket tekintve érzik megfosztottnak magukat (pl. a barátnak tekintett osztálytársnak a „legmenőbb” sportcipője van, míg neki fáziskéséssel sikerült csak kiharcolnia a szülőktől).

1.2.2. Szülők alacsony iskolázottsági szintje

Inadekvát hátrányos helyzet oka lehet a szociális mező mellett az **szülők alacsony iskolázottsági szintje** is. Ezt a faktort mint a szegénység újratermelődésének okát elemezte, s az alacsony iskolai végzettség megismétlődési mechanizmusát vizsgálta egy kutatási sorozat (Laki László: Az alacsony iskolázottság újratermelődésének társadalmi körülményei Magyarországon. Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1988. és Laki László: Ifjúsági munkanélküliség. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1993.).

Kiderült a vizsgálatokból, hogy az általános iskolát csak késéssel vagy egyáltalán be nem fejező fiatalok életkörülményei hogyan termelik újjá az új (modern) szegénységet. Érdekes, hogy a természetes önellátás (kerti növénytermesztés, kisállattenyésztés) igen jelentős mértékben tovább él, amely a jövedelemkülönbségek életmódkülönbségekké történő átváltódására is utalt. Más hasonló jellegű empirikus kutatások is igazolták az összefüggést, hogy az alacsony társadalmi státus újratermelődésében kiemelt szerepe van a családok kulturális szintjének, köztük a szülők iskolázottságának. Alacsony kulturális igény szint a családi szubkultúrában nem motiválja a fiatalok képességei kibontakoztatásában, személyiségének adottságaira épülő kiteljesedésében. Alacsony igény szintű szülő nem készíti gyermekét magasabb kvalifikáció megszerzésére, inkább – saját példájára hivatkozva – a mielőbbi kereseti lehetőség felé orientálja életútját. E családoknál többnyire a fizikai teljesítményeknek van prioritásuk a szellemiekkel szemben. Következésképpen a továbbtanulás szorgalmazása kevésbé fontos náluk a pályorientáció során akkor is, ha gyermekük valamely adottsága ezt speciális irányban indokolná. Így a felnövekvő fiatal inadekvát hátrányos helyzetbe kerül.

1.2.3. Társadalmi mobilitás. Migráció

Ok-hipotéziseink sorában érdemes egy pillantást vetnünk korábbi szociológiai tanulmányaink egy szeletére, nevezetesen a **társadalmi mobilitás** szerepére az inadekvát hátrányos helyzet kialakulásában. Mint ismeretes, mobilitáson szociológiai értelemben egyrészt a **társadalom átrétegződését** értjük, másrészt a földrajzi helyváltoztatást, a **vándorlást** (migráció). Az előbbi kétirányú lehet: változhatnak az alapstruktúra rétegei (pl. társadalmi helyükben, jelentőségükben bekövetkezett változások),

továbbá előfordulhat az egyének a társadalmi rétegek közötti mozgása is. Mint emlékeztető, ez utóbbi individuális mozgás azután lehet **intergenerációs mobilitás** (azaz az illető fiatal életútjában szülei társadalmi rétegéhez képest van változás), valamint **intragenerációs mobilitás**, (amikor a fiatal saját élete során kerül át egyik társadalmi rétegből a másikba).

Ismeretes előttünk, hogy az iskoláztatás elvileg korlátlan lehetőségeket biztosít a mobilitásra, mégis – különösen a hirtelen „bejött” piacgazdasági szemlélet torz megnyilvánulásai (lásd pl. „vadkapitalista” kinövés) következtében felnőtt manipulációk „eredményeként” vakvágányra kerülnek, kapacitásukkal nem adekvát síneken futnak félretájékoztató fiatal életek. Persze az átrétegződés értékvtáltással is jár. Ez pedig jelentősen hozzájárul a családi kapcsolatok gyengüléséhez és a társadalmi értékvtálsághoz, az **anémiához** is.

Közismert, hogy a mobilitásnak pozitívumai és negatívumai egyaránt vannak. Pozitívuma, hogy ahol könnyű és gyakori az egyén átrétegződése, ott gyorsabban fejlődik a társadalom, élénkebb a szellemi, gazdasági élet. Negatívuma viszont többek között abban is megnyilvánul – témánk vonatkozásában különösen, – hogy jobban lazulnak az intim családi kapcsolatok, gyengülnek a gyermekek iránti követelmények, elbizonytalanodik a szülő magatartása gyermekével szemben, stb.

A **migráció** két vonatkozásban jelentkezhet mint hátrányos helyzetet teremtő tényező. Egyrészt a szülő/k/ vándorlása időszakosan, azaz az állandó településhely változtatása gyakrabban (pl. a hazánkban még ma is félvándorló életet élő mutatványos szinto roma csoportok) és a rendszeresen (napi vagy heti ingázás) „vándorlók”, másrészt a fiatalok napi bejárása nagyobb települések iskoláiba. Az előbbi a permanens iskolai kapcsolat rovására megy, az utóbbi esetben a szülő huzamosabb távolléte a gyerektől, illetve a naponkénti utazással eltöltött idő elvonása a gyermekkel történő intenzívebb és rendszeres foglalkozástól – lehetnek hátrányai a személyiségfejlődésnek.

Figyelemre méltó még témánk vonatkozásában, hogy **a falusi életviszonyok között élő ember** jóval kötöttebb saját szűkebb helyi társadalma által, mint a városi ember. Részből nagyobb és hagyományosabb magatartási kötöttségekben él, részből pedig kisebb lehetőségekkel rendelkezik a szélesebb és differenciáltabb világkép kialakítására, mint ahogyan szűkebb területeken alakíthatja ki társadalmi kapcsolatait is. Bár ma már a tömegkommunikációs eszközökkel bőven ellátott, mégis a szűkebb „látótér” is oka – a művelődési, kommunális, stb. ellátottság kisebb foka

mellett – annak, hogy sokan – főleg a fiatalok – perspektíváikat nem a faluban látják, és igyekeznek a falusi viszonyoktól szabadulni. A hagyományos falu, de részben még a XXI. századi is, zártabb közösséget jelent, éppen ezért az egyének kevésbé differenciált környezethez kell alkalmazkodnia. Ez már önmagában is hátráltató lehet az egyén fejlődésében. Különösen problematikussá válhat az egyén magatartása akkor, ha hirtelen a sokrétűbb városi környezethez kell hasonulnia. Ugyanakkor a környezettel kapcsolatos katasztrófákban az emberiség megmaradását jelentheti a vidék.

1.2.4. Nyelvi fejlődés

Az inadekvát hátrányos helyzet elemzésénél nem kerülhetjük ki azt a fontos kérdést, vajon milyen hatást gyakorolnak a környezet eltérései, különbségei a **gyermek nyelvi fejlődésére**, s ennek a fejlődésnek illetve fejletlenségnek milyen okai vannak? Úgy tűnik, a különbségek mélyebb hatással lehetnek a gyermek sorsára, többek között iskolázási esélyeire is. Leegyszerűsítve: a beszéd és a társadalmi helyzet – így a hátrányos helyzet – között is szoros összefüggés van. A kutatók egyetértenek abban, hogy a családok eltérő értékrendszere, ill. az ennek megfelelő nevelési, szocializációs eljárásai olyan tényezők, melyek okai a gyermekek eltérő motivációs rendszerrel való óvodába és iskolába kerülésének.

Köztudott, hogy a nyelvhasználat és a szociális szint összefüggéseit elsősorban **B. Bernstein** (Társadalmi osztály, jelen és szocializáció. Valóság, 1971. 11.) kutatta. Hogy az inadekvát helyzetű fiatalok problémáival kapcsolatos nyelvi összefüggéseket megértsük, elevenítsük fel a bernsteini **korlátozott és kidolgozott kód** fogalmainak tartalmi jegyeit. Bernstein két, eltérő szerepviszonyokkal leírható családszerkezetet különböztet meg:

A korlátozott kód a **zárt** családtípusra jellemző, ahol a családtagok elsősorban családon belüli pozíciónak (apa, anya, gyermek) megfelelően kapcsolódnak egymással. Itt a kommunikáció nem egyénített, az ellenőrzés és irányítás a külső kontrollon, továbbá a pozícióhoz tartozó szereptartalmon alapszik. A normákat tekintélyi alapon, külső mechanizmus révén fogadják el, nem azok belső magyarázata útján. – A személyre orientált **nyílt** szereprendszerű családokban a kapcsolatok jóval individualizáltabbak; ebben a családszerkezetben és kommunikációs módban a szándékok állandó megfogalmazása, számonkérése, a normakialakítás verbális megtervezése a jellemző. Itt tehát a kidolgozott kód érvényesül.

Mármost az előbbi, korlátozott kódot beszélő gyermek számára a kidolgozott kódú beszédmód alapvetően idegen; iskolai problémáinak – hátrányos helyzetének – oka az iskola vagy óvoda által megkívánt és a saját beszéde, valamint az ezeknek megfeleltethető szerepviszonyok közötti eltérés (inadekvátság).

Természetesen az inadekvát hátrányos helyzet háttér ok-sorai között az említett nyelvi hátrány potenciálisan egy lehet a több közül. Jelentőségét mértékkal kezeljük, ne feltételezzük kizárólagosságát, hisz az esetek többségében más ok-feltételezésekkel összefonódva adnak egy-egy szimptomát. A bernsteini családtípusok azonban elgondolkodtatók, különösen, ha összevetjük majd az inadaptív hátrányos helyzetű fiatalok családháttérében feltételezett oksági kapcsolatokkal (a 2.2. fejezetben).

1.2.5. Pozitív deviancia

Szólnunk kell röviden az u.n. „**pozitív deviánsok**”-ról, a **tehetséges**, de nem gondozott, inadekvát hátrányos helyzetű fiatalokról is. Ők sem a megszokott úton (via) járnak, kitűnő adottságaikból fakadóan attól eltérnek pozitív irányban, kimagasló képességeikkel. Hogy Magyarországon a tehetséggondozás ma az érdeklődés középpontjába került, több okkal magyarázható:

- A **társadalmi változások** felerősítették a teljesítményorientáltságot az élet szinte minden területén. Magas szintű teljesítményt viszont sem az egyén, sem hazánk nem érhet el a képességek, a tehetség felderítése és hatékony fejlesztése nélkül.

- Az **iskolarendszer változásai**, az iskolai autonómia erősödése szintén növelik a tehetséggondozás iránti „keresletet”. Az általános és középiskolák egyaránt próbálják napjainkban kialakítani egyéni arculatukat, melynek során gyakran kap központi szerepet a tehetségfejlesztés speciális rendszere.

- Az **iskolák pedagógiai programjai** újabb lehetőségeket kínálnak a tehetségfejlesztő munkálatokhoz. E feladatok megoldásához az osztály egészét érintő frontális munka nem biztosít megfelelő feltételeket. Meg kell tehát keresni, ki kell építeni azokat a kiscsoportos, személyre szabott foglalkozási munkaformákat, amelyek a tehetséges gyermekek intenzív egyéni fejlődését segítik.

- A társadalmunkban tapasztalható **gazdasági megosztottság**, pontosabban a szegények létszámának növekedése az eddiginél is nagyobb felelősséget kíván az iskoláktól, a szakemberektől a tehetséggondozás

tekintetében. Egyre inkább indokolt olyan oktatási formákat kidolgozni, melyek a szerényebb anyagi körülmények között élő fiatalok számára is lehetővé teszik tehetségük kibontását.

Sajnálatos, hogy az elmúlt évtizedekben ideológiai és társadalompolitikai „megfontolások” csak burkoltan foglalkoztak a tehetségnevelés kérdéseivel. Az egalitáris jegyében állították, hogy egyenlők vagyunk, így tehát mindenki egyformán fejleszthető, éppen ezért nincs is szükség speciális tehetséggondozásra. Mások arra hivatkoztak, hogy nem kell a tehetséget kifejleszteni, azok maguktól is a felszínre törnek s előbb-utóbb manifesztálódnak. Mindkét vélemény az egészséges tehetségnevelést figyelmen kívül hagyó szélsőséges álláspont. Mint ahogy a világban számos államban, így hazánkban is törvénynek kell rendelkeznie a tehetségek kibontakozásának segítéséről. A gyakorlati megoldások lehetőségeiről a következő fejezetben szólnunk részletesebben.

1.3. Megoldások

A Bevezetésben kifejtett koncepciókból következően állítjuk, hogy a hátrányos helyzet e fokozatán (inadekvátság) dominánsan a pedagógiai beavatkozás, megoldás-keresés kap hangsúlyt a preventív megközelítés jegyében. Természetesen itt is figyelembe kell vennünk más tudományágak és azok képviselőinek segítő véleményét. Ebben a síkban elsősorban a jogi vonatkozásokra gondolunk.

Témánk első fejezetét illetően az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról (a továbbiakban rövidítve: Köot.), a következőket mondja:

„A pedagógus alapvető feladata a rábízott gyermekek, tanulók nevelése, tanítása. Ezzel összefüggésben kötelessége különösen, hogy nevelő és oktató tevékenysége során figyelembe vegye a gyermek, tanuló egyéni képességét, tehetségét, fejlődésének ütemét, szociokulturális helyzetét és fejlettségét, fogyatékoságát, segítse a gyermek, tanuló képességének, tehetségének kibontakozását, illetve bármilyen oknál fogva hátrányos helyzetben lévő gyermek, tanuló felzárkózását tanulótársaihoz.” (Köot. 19. § /7/ bek. b pont)

A következőkben nézzük meg a tünetek háttérében álló okok ismeretében néhány kezelési lehetőséget.

1.3.1. Gyermeki jogok a közoktatási törvényben

Az előbbieken a Közoktatási Törvény III. fejezet „A pedagógus jogai és kötelességei” című része egy passzusát idéztük. Emellett persze „A gyermekek, a tanulók jogai és kötelességei” című rész (II. fejezet) is figyelemre méltó megjegyzéseket ad.

A **szociálisan inadekvát hátrányos helyzetben** lévő fiatalok tekintetében fontos kijelentés, mely szerint „a gyermek, tanuló joga, hogy a nevelési-oktatási intézményben, családja anyagi helyzetétől függően, kérelmére ingyenes vagy kedvezményes étkezésben, tanszerellátásban részesüljön, továbbá, hogy részben vagy egészben mentesüljön az e törvényben meghatározott, a gyermekeket, tanulókat terhelő költségek megfizetése alól, vagy engedélyt kapjon a fizetési kötelezettség teljesítésének használatára vagy a részletekben való fizetésre”. (Köot. 10. § /4/ bek.)

E humánus, a család szociális körülményeire tekintő intézkedés nélkülözhetetlen az alacsony jövedelemmel rendelkező családok tanulóinál. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a tanuló családjának alacsony jövedelemszintje nem mindig áll fordított arányban a tanulási kedvvel, továbbtanulási szándékkal. Sőt, a magasabb jövedelemmel rendelkező családok gyermekeinek továbbtanulása ugyancsak nem mindig függvénye a családi jövedelemnek, azaz a tanulási kedv nem nő egyenes arányban a jövedelemmel.

Nyilvánvaló tehát, hogy csak alapos, körültekintő környezetismeret után részesítsük fizetési könnyítésben vagy halasztásban az arra rászoruló tanulók szüleit. Ahogy a továbbiakban a Köot. fogalmaz: „a tanuló joga különösen, hogy kérelmére, indokolt esetben szociális ösztöndíjban illetve szociális támogatásban részesüljön” (Köot. 11. § /1/ bek. u pont) A Közoktatási Törvény a finanszírozás egyéb kérdéseiről is szól, melyek némelyikének igénybevétele ugyancsak segítheti a hátrányos helyzetű tanulókat. Így például: „Az éves költségvetési törvényben kell meghatározni annak a támogatásnak az összegét, amelyet az iskolafenntartó – tanulói létszám alapján számítva – más célra fel nem használható támogatásként kap, a piaci áron forgalomba kerülő tanulói tankönyvek megvásárlásának támogatásához. A támogatás módjáról a nevelőtestület dönt, az iskolaszék az iskolai szülői szervezet (közösség) és az iskolai diákönkormányzat véleményének meghallgatásával. A döntésnél a tanulók szociális helyzete figyelembe vehető. A támogatás felhasználható a tankönyvek iskolai könyvtári elhelyezés céljára történő beszerzésre, ha könyvtári kölcsönzéssel biztosítják

a tanulók ingyenes tankönyvellátását. Az iskolának a támogatás meghatározott részét jogszabályban foglaltak szerint tartós tankönyv vásárlására kell fordítani.” (Köot. 118. § /5/ bek.)

1.3.2. Kulturális feltételek.

Szülői jogok az oktatási-nevelési intézményekben

A különböző társadalmi csoportok szubkultúrája is meghatározza egy-egy fiatal hátrányos helyzetét a szociális tényezők mellett. Mint már említettük a könyvünk elején, nem lehet általában hátrányos helyzetről beszélni, mert szinte személyenként differenciáltak a fejlődést gátló, fékező, esetenként a segítő tényezők is. A művelődési hátrány fogalomkörében találjuk meg azokat a kevésbé iskolázott szülőket, akik nem tudják segíteni gyermeküket az információk befogadásában és feldolgozásában. Ezek a szülők alacsony iskolázottsági szintjük következtében képtelenek segíteni gyermekeiknek, sőt sokszor érdektelenségük, igénytelenségük vagy az iskolához való kezdetleges viszonyuk miatt még elismerést, serkentést sem adnak, esetenként a zavartalan tanulás feltételeit sem biztosítják, nemhogy gyermekük valamely adottságra épülő képességfejlesztésében közreműködnének.

A szülők tudatformálását, kulturális igény szintjük növelését elsősorban pedagógiai eszközökkel segíthetjük (pl. családlátogatások, fogadóórák beszélgetései, stb.) Az óvoda nevelési programjának, az iskola és a kollégium pedagógiai elképzeléseinek tartalmaznia kell azokat az eszközöket, amelyek alkalmasak lehetnek a családi háttérből, a szülők iskolázottsági szintjéből eredő hátrányok csökkentésére, megszüntetésére. Abban az esetben azonban, ha a pedagógiai eszközök nem vezetnek eredményre, az óvodának, iskolának és kollégiumnak a gyermekjóléti szolgálattól kell segítséget kérnie. (Dr. Szüdi János: Igazgatás, szervezés, vezetés a közoktatási intézményekben. OKKER, Budapest, 1998.)

Ezt egyébként a törvény is előírja, amikor a szülő jogairól szólva többek között kijelenti: „A szülő joga különösen, hogy

(a) megismerje a nevelési-oktatási intézmény nevelési, illetve pedagógiai programját, házirendjét, tájékoztatást kapjon az abban foglaltakról,

(b) gyermeke fejlődéséről, magaviseletéről, tanulmányi előmeneteléről rendszeresen részletes és érdemi tájékoztatást, neveléséhez tanácsokat, segítséget kapjon.” (Köot. 14. § /1/ bek.)

Másrészt – a pedagógiai intézmény segítsége mellett – mégsincs a szülő keze megkötve, hisz olyan jogok illetik meg, melyekkel helyesen élve, gyermeke személyiségét alaposan ismerve, feloldhatja, megelőzheti (prevenció) az esetleg bekövetkező hátrányos helyzetet gyermeke életében. Így tehát:

„A szülőt megilleti a nevelési, illetőleg a nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga. A nevelési, nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga alapján gyermeke adottságainak, képességeinek, érdeklődésének, saját vallási, illetve világnézeti meggyőződésének, nemzeti vagy etnikai hovatartozásának megfelelően választhat óvodát, iskolát, kollégiumot.” (Köot. 13. § /1/ bek.)

Hasonlóan, nagyon finom érzékenységgel mutat rá a törvény a gyermek autonóm lényként való kezelésére és tiszteletére:

„A szülő (t. i. fent) meghatározott jogai nem korlátozhatják gyermeke gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jogát, melynek gyakorlását – a gyermek érettségének megfelelően – a szülő irányíthatja. Attól az évtől kezdve, amelyben a gyermek tizennegyedik életévét eléri – ha nem cselekvőképtelen –, (e fogalom tisztázását lásd később! Megjegyzés tőlünk) a szülő az iskolaválasztás jogát gyermekével közösen gyakorolhatja.” (Köot. 13. § /4/ bek.)

Látjuk tehát, hogy a törvény igen sokoldalúan és tapintatosan kezeli a problémát, mely a szülők alacsonyabb iskolai végzettségéből következő szemléletváltozást segítené elő a pedagógiai és jogi eszközök összefogásával. Tartós eredményt persze csak akkor érhetünk el, ha a generációk váltásakor már egyre magasabb szintű iskolázottságot mérhetünk, s nem termelődik újra az alacsony végzettségi szint illetve vele együtt az a szülői beállítódás, hogy „elég neked az a tudás, amit én is megszereztem annak idején az iskolában”.

1.3.3. Ingázások csökkentése. Kollégiumok

A fiatalok vándorló-ingázása – mint olvastuk – hátrányos helyzetet teremthet több szempontból. A törvény önkormányzati szintéren keres megoldást a **bejárások-kijárások csökkentésére**. Ez lehet az egyik lehetőség arra, hogy a tanulók naponkénti utazásait, az „üresjáratokat” csökkentsük.

„A szülő joga, hogy gyermeke lakóhelyén, ennek hiányában tartózkodási helyén a polgármester segítségét kérje ahhoz, hogy gyermeke különböző vizsga vagy évfolyamisméltés nélkül folytathassa tanulmányait, ha a településen nem működik olyan iskola, amelyik a tankötelezettség végéig biztosítja az iskolai nevelést és oktatást. A testi, érzékszervi, értelmi, beszéd- vagy más

fogyatékos gyermek lakóhelyén, ennek hiányában tartózkodási helyén a polgármester segítségét kérheti ahhoz, hogy gyermeke óvodai neveléséhez-
oktatásához szükséges feltételeket a településen megteremtsék.” (Köot. 13. §
/5/ bek.)

Természetesen a lakóhelyi településtől távolabb lévő település nevelési-
oktatási intézményeiben is nyílik lehetőség arra, hogy a várakozási időket (a
tömegközlekedés nem mindig pontosítható kapcsolatrendszer!) hasznosan
töltsék el a gyermekek, illetve tanulók. Ilyen, a tanórán kívüli, de a
személyiségfejlesztést célzó megmozdulásokra van lehetőség, hisz „az iskola
– a tanórai foglalkozások mellett – a tanulók érdeklődése, igényei szerint
tanórán kívüli foglalkozásokat szervez”. (Köot. 53. § 1.)

„Tanórán kívüli foglalkozás

- (a) a napközis és tanulószobai foglalkozás;
- (b) a szakkör, érdeklődési kör, önképzőkör, énekkar, művészeti csoport)
(a továbbiakban a b. pont alattiak együtt: diákkör);
- (c) az iskolai sportkör;
- (d) a tanulmányi, szakmai, kulturális verseny, házi bajnokságok, diáknap.
(Köot. 53. § /2/ bek.)

„A napközis, illetve a tanulószobai foglalkozásokat olyan módon kell
megtervezni, hogy a szülők igényei szerint eleget tudjon tenni az iskolai
felkészítéssel és a gyermek napközbeni ellátásával összefüggő feladatoknak.
A napközis, illetve a tanulószobai foglalkozások megszervezéséhez az első
négy évfolyamon napi négy és fél óra, az ötödik-nyolcadik évfolyamon és a
gyógypedagógiai nevelésben, oktatásban részt vevő iskola valamennyi többi
évfolyamán napi három óra, a kilencedik-tizedik évfolyamon napi két óra áll
rendelkezésre, mely időkeretet indokolt esetben meg kell növelni a gyermek
napközbeni ellátásával összefüggő feladatokhoz szükséges idővel. A heti
időkeretet a kialakított napközis, illetve tanulószobai csoportokra kell
meghatározni. A heti időkeret az egyes évfolyamok, csoportok, tanítási év
közben a tanítási hetek között átcsoportosítható.” (Köot. 53. § /4/ bek.)

Ugyancsak jó „időtöltést” biztosíthatnak a migráló diákoknak a
könyvtárak. Így például:

„Az iskolában működő iskolai könyvtárnak lehetővé kell tennie, hogy
szolgáltatásait a tanulók és a pedagógusok minden tanítási napon igénybe
tudják venni.” (Köot. 53. § /6/ bek.)

Másik lehetőségünk, hogy a bejárással küzködő hátrányos helyzetű tanulókat inkább **kollégiumban** helyezzük el. „A kollégium a kollégiumba felvett és az externátusi elhelyezésben részesülő tanulók részére felzárkóztató, tehetségkibontakoztató, speciális ismereteket adó felkészítő foglalkozásokat, továbbá a szabadidő eltöltését szolgáló a (2) bekezdés b.) és d.) pontjában felsorolt foglalkozásokat és a tanulóval való egyéni törődést biztosító foglalkozásokat szervez.” ... (Köot. 53. § /7/ bek.)

Fontos kitétele a törvénynek, hogy – éppen résztémánk vonatkozásában – „a kollégium munkarendjét úgy kell meghatározni, hogy a tanuló rendszeresen hazalátogathasson, de a hazautazás a tanítási évben nem lehet kötelező.” (Köot. 53. § /8/ bek.)

Egyébként a „Kollégiumi nevelés országos alapprogramja”-t figyelembe véve kollégiumaink pedagógiai programot készítenek, tekintetbe véve az érdekelt iskolák pedagógiai programját is.

E programból most csak azokat emeljük ki, melyek témánkat illetően különösen fontosnak tűnnek:

- a tanulók életrendje, tanulása, szabadideje szervezésének pedagógiai elvei;
- a tanulók fejlődését, tehetséggondozását, felzárkóztatását, pályaválasztását, középiskolai kollégiumok esetén az önálló életkezdést elősegítő tevékenység elvei;
- a hátrányos helyzetű tanulóknak szervezett felzárkóztató, tehetséggondozó, társadalmi beilleszkedést segítő foglalkozások terve;
- az iskolával, a szülővel való kapcsolattartás és együttműködés formái. (Lásd Köot. 49. § /1/ bek. b, c, e, i, pontok)

1.3.4. Nyelvi átstrukturálás

Tudjuk, hogy **a nyelvi átstrukturálás** komoly tanulási feladatot jelent, hisz a nyelvi síkon kialakult sztereotípiák megbontását és új rendszerek kiépítését kívánja. Márpedig az átváltás képességének kialakulásához a tanulónak időre és gyakorlásra van szüksége. Az előző fejezetben leírt törvényi intézkedések erre bő lehetőséget kínálnak, mint olvashattuk. Ismeretes a rádió, film, televízió, internet, stb. köznyelvet formáló hatásának jelentősége. (Kivételt képeznek persze az olcsó, rohammunkával és tökéletlenül készült, szinkronizált filmek és ponyvairodalom magyartalanságai!)

Pedagógiáról lévén szó, vegyünk sorra néhány olyan egyszerű módszert – Pléh Csaba (Hátrányos helyzet és beszéd a kisiskoláskorban. TIT kiadása, Budapest, 1975.) szociolingvisztikai kutatásai nyomán, – melyek segítségével várhatóan csökkenthetők a nyelvi hátrányok, különösen kisgyermekkorban. A bernsteini koncepciót követő kutatócsoportokat az érdekelte, vajon az iskolában megfelelő kommunikációs gyakorlással megváltoztatható-e a korlátozott kódot használó gyermekek beszéde? Beláthatóvá vált, hogy a nyelvi különbségek nem tehetők kizárólagosan felelőssé a gyengébb iskolai teljesítményért, mégis lehet valamit tenni a nyelvi hátrány csökkentéséért.

A kutatók egyrészt javítani kívánták általában az iskolai kommunikáció színvonalát. A kísérleti osztályok tanítóit az alsó tagozatban a kísérlet vezetői kiscsoportos megbeszéléseken igyekeztek a beszéd szerepét jobban előtérbe állító, a gyermekek beszédét aktivizáló tanítási stílusra készíteni.

Ajánlásaik között szerepelt a kérdeztetés, a verbális kíváncsiság erősítése a gyermeknél. Minden, viszonylag szokatlan alkalmat fel kellett használni arra, hogy a gyerekek kérdezzenek. Például ha valaki behoz az osztályba valamilyen furcsa tárgyat, a többieket rá kell venni, hogy ők kérdezzék ki, honnan van, mi ez, stb. Ugyanígy, minden eseményt (pl. az egyik kisgyereket kihívták az óráról, vagy hiányzott az előző napon) ki kell használni arra, hogy a gyerekek között kidolgozott beszélgetés alakuljon ki.

Az egyes osztályokban például reggelente bevezettek egy néhány perces „hírek” szabadfoglalkozást, ahol mindenki beszámolhatott arról, hogy milyen érdekesség történt vele az iskolán kívül. Az ilyen beszélgetéseknél arra kell törekedni, hogy valóban mindig kommunikációs jellegű legyen, s ne egyszerű recitálás; ha például az osztályban történt valami, ezt semmiképpen nem egymásnak kell memóriagyakorlat szerűen elmondaniok a gyerekeknek, hanem olyan személynek, aki nem látta az eseményt, stb.

A program egy másik része szervezett, de játékos beszédgyakorlatokból állt. Az egyik játéknál például a tanító mond valamilyen cselekvést, majd megmutatja, s a gyerekeknek utánozni kell. A későbbiekben mást mond mint amit csinál, s a gyerekeknek a mondott cselekvést kell utánozni, eljátszani. Sokféle álarcos játékot is használtak, amikor pl. a gyerekeknek bekötött szemmel kellett leírni a szoba egy részét, kitalálni, ki beszélt, stb.

Direktebb, pl. a képleírásokat vagy a mondatok közötti hasonlóságok felismerését gyakoroltató feladatok is szerepeltek a programban. Az egész érdekessége és lényege a kommunikációs játékok felhasználása volt, melyek segítségével a beszéd önálló aktivitássá válását s a tudatosabb nyelvhasználatot próbálták elősegíteni. A programot ellenőrző kísérletek

tanulása szerint a gyerekek verbális megkülönböztető képessége (pl. képek különbségének leírásakor) nagymértékben javult, úgy tűnt, hogy beszédük a szituációhoz jobban alkalmazkodóvá, hatékonyabbá vált.

Túlzott jelentőséget nem kell tulajdonítanunk a nyelvi kérdésnek, hisz mint láthattuk, a család szociális helyzete, a tágabb környezet (környék, település) is forrása lehet a hátrányos helyzetnek. Sőt, a kutatások arra utalnak, hogy az iskolai teljesítménykülönbségekben az említett nyelvi tényezők – mint hátrányok – talán nem is annyira döntőek. Fontos, hogy az egyik ok – egy okozat gondolati sémáját felváltsa a multikauzalitás.

A kérdés és a segítség módozatainak mélyebb vizsgálatához arra lenne szükség, hogy az iskolai élet valóságos körülményei között vizsgáljuk meg, milyen kommunikációs problémái vannak a különböző családi háttérű gyermekeknek, s ezek hogyan befolyásolják a gyermek előmenetelét és az iskolával kapcsolatos motiváltságát.

Végül is tudjuk, hogy a művelődési hátrányoknak általában velejárója **a tanuláshoz szükséges motivációk fejletlensége** és az iskolához fűződő beállítódás negativitása. Ugyanakkor az iskolai foglalkozások során sok, jó adottságokkal rendelkező, de még kialakulatlan érdeklődésű gyermek motivációs bázisa kifejleszthető. Ez a ráhatás különösen akkor eredményes, ha a szabadidőre is kiterjed, és a tanulóknak speciális (képességeikkel adekvát) tevékenységet biztosít. Így ugyanis a gyermekek saját művelődésük megszervezésére kapnak indítást, ami siettetheti motivációik fejlődését. Kísérletek igazolják e feltevést. Így például Csôregh Éva (Lakótelepi gyerekek. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1978.) a kreatív képességegyüttes (fantázia, kíváncsiság, alkotókészség, rugalmasság, kudarctűrés) fejlesztésére dolgozott ki játékos módszereket. Ennek következményeként a művelődés iránt közömbös, az iskola célkitűzéseivel azonosulni nem tudók beállítódásai preventálhatók.

1.3.5. Tehetségfejlesztő pedagógia

Problémánk alapállása, hogy **a gyakorlati tehetségfejlesztő munkában a tehetséges (pozitív deviáns) gyermekeknek mást és másképpen kell tanítani**, másrészt tevékenységünk nem korlátozódhat kizárólag egy-egy szűk képességcsoport fejlesztésére, hanem az **egész** (totális) **személyiség** kibontakoztatását, **kiteljesedését** kell szolgálnunk.

A **tehetségpedagógia** szakemberei szerint a tehetség fejlesztése három alapvető módszerrel valósítható meg:

– Az **elkülönítés** olyan eljárás, amely a tehetséges gyermekek szelekciójára épül. Az adottságokra épített képességek, a teljesítmények alapján történő válogatás eredményeként létrejövő homogén gyermekcsoportokban folyik a fejlesztő munka. Így szerveződnek a tehetségiskolák, tehetségosztályok, tehetségtanfolyamok. Az elkülönítést szorgalmazzák szerint a tehetséges gyermekek számára azért ez a legoptimálisabb fejlesztési forma, mert a tehetségeseket a normál gyermekek csoportjában a meg nem értés légköre veszi körül, mivel a gyermekeknek csak kis hányada rendelkezik azzal a képességgel, hogy a tehetséges gyermekek gondolatait megértse.

– A **gyorsítás** a másik módszer. Ez arra alapul, hogy a gyermekek fejlődési, érési üteme meglehetősen eltérő. Ez még inkább érvényes a tehetséges gyermekeknél, akiknek a mentális fejlődési üteme esetenként jóval meghaladja a hasonló korú osztálytársaikét. A hagyományos iskolákban azonban az „átlagos gyermek” – ha egyáltalán van ilyen – fejlődési tempójához igazodik az oktatás. Ebben az oktatási rendszerben tehát a tehetséges gyermekek képességei idővel – gyakorlás és fejlődés híján – elsovradnak a kezdeti stagnálás után. Evidens ugyanis, hogy a kiemelkedő képességű tanulók az oktatás során gyorsabban és eltérő mélységben sajátítják el a tananyagot, dolgozzák fel az információkat. Ez a felismerés vezetett a tehetséges tanulók tanulási idejét lecsökkentő módszerek kidolgozására, ami egyben az elsajátítandó tananyag felgyorsítását is eredményezte. Megoldás lehet a korábbi beiskolázás, az osztályátlépés, az időelőtti egyetemi tanulmányok megkezdése.

– A harmadik metódus a **gazdagítás** (enrichment). A legelterjedtebb a tehetséggondozó rendszerek között. Ez a szisztéma nem szokványos tantárgyak, kurzusok felvételével eredményezi a fejlesztést. Tanórán és tanórán kívül, iskolán belül és azon kívül is működhet, felölelve az önálló témafeldolgozás legkülönbözőbb formáit. (Heimann Lászlóné dr.: Tehetséggondozás. In: Jelentés a gyermekek helyzetéről Magyarországon. 1996.)

A tehetséggondozás problémájának megoldását **mások** egy olyan iskolában látják, amely mindenkit válogatás nélkül beereszt a kapun, és falai között biztosít az eltérő érdeklődések és teljesítőképességek változó szintjéhez folyamatosan igazodni képes képzési rendszert. Ez az angol **comprehensive school** illetve a német Gesamtschule. (Loránd Ferenc: Komprehenzív variáció a „tehetséggondozásra”. In: Jelentés a gyermekek helyzetéről Magyarországon. 1996.)

Ugyanis létezik a tehetséggondozásnak egy, a mi hagyományainktól eltérő paradigmája is. Van olyan iskolaforma is, amelyben a mi hagyományainktól eltérően értelmezik az ún. tehetséggondozást. Itt nem ismerik azt az igényt, hogy mindenből „kihozzák” a maximumot. A **komprehenzív iskola** alapvető feladatának tartja a mindenkire és minden tehetségre kiterjedő „gondozást”. Ez a típusú iskola nem a gyengék felzárkóztató intézménye, de egyben az is. Az utóbbi feladatot minőségileg azonos funkciónak tartja a tehetséggondozással. Ugyanis nem vállalkozik annak eldöntésére, hogy hol van az a szint, ahonnan kezdve egy képesség fejlesztése már nem felzárkóztatás, hanem tehetséggondozás, (uo.). Loránd Ferenc ars poeticájának lényege tehát: olyan iskolát kell kifejleszteni, amelyeknek célja mindenkit eljuttatni saját csúcsai közelébe. Ez pedig, ha jól meggondoljuk – nem más, mint egyetemes tehetséggondozás. (uo.)

Paradoxul hangzik, de végül is „tehetségfejlesztő szakértők”-et kell képeznünk céljaink megvalósítása érdekében. E célok elérésének feladatait vállalja hazánkban a Debreceni Tudományegyetem, amikor beindította az egyetem Pedagógiai-pszichológiai Tanszékén a tehetségfejlesztő szakpedagógus képzést Dr. Balogh László vezetésével.

A képzés célja az egyetemi vagy főiskolai szintű pedagógusdiplomával rendelkező szakemberek felkészítése a tehetségfejlesztés speciális gyakorlati feladatainak megoldására, hogy ismereteiket egyrészt a közoktatásban (iskolák, kollégiumok, egyéb nevelési intézmények), másrészt a speciális intézetekben (nevelési tanácsadók, pályaválasztási tanácsadók, családgondozó központok, közművelődési intézmények) kamatoztathassák. A képzés eredményeként a résztvevő szakemberek olyan ismeretek, módszerek, eszközök birtokába jutnak, amelyekkel hatékonyabbá tudják tenni a különböző művelődési blokkokhoz, tevékenységi területekhez, tantárgyakhoz kapcsolódó tehetségfejlesztő munkát a tanórán és a differenciált fejlesztés más szervezeti kereteiben (szakkörök, fakultációk, egyéb speciális foglalkozások), biztosabb alapon tudják azonosítani, kiválasztani a tehetséges gyermekeket, továbbá a fejlesztés során felvetődő különleges problémákat szakszerűen tudják megoldani.

2. AZ INADAPTÍV MAGATARTÁSÚAK HÁTRÁNYOS HELYZETÉNEK SZINTEREI

Az **adaptáció** (adaptivitás) **biológiai** értelemben az élőlények alkalmazkodását jelenti a megváltozott környezethez. – Egy angol **pszichológiai** kisszótár is szinonimaként kezeli az adaptáció és az **akkomodáció** fogalmát: „adaptation equivalent to accomodation”. (James Dreven: A Dictionary of Psychology. 101. p.) – **Morális** kategóriaként az **adaptív érték** (a latin „hozzáilleszt” szóból) egy szervezet vagy szervezetcsoport környezetéhez való alkalmazkodásának mértéke, szervezetekhez vagy populációhoz viszonyítva (lásd Bartha Lajos: Pszichológiai értelmező szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 12. o.) Tehát ismét egy korrelatív fogalommal találkoztunk. – A Magyar Értelmező Szótár alkalmazkodáson **szociológiai** értelemben a valakihez, valamihez, a körülményekhez való igazodást érti (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 27. o.) – Még inkább szűkítve a fogalom értelmezési terjedelmét eljutunk az angolszász szakirodalomban használatos **acculturation** fogalmához: „the acquiring of a culture through contact” (i. m. 9. o.) Az akkulturációnál tehát **pedagógiai** értelemben arról a folyamatról van szó, amelyben a gyermek megtanulja a csoportra jellemző viselkedési formákat, módokat, azaz egy új csoport (óvoda, iskola, vallási közösség, munkahely, stb.) szociális viselkedésmintáinak elsajátítása.

Ha mármost az **in**-fosztóképzővel együtt ragadjuk meg a fogalom pedagógiai tartalmi jegyeit, akkor a **szociális inadaptáción** a személyiség társas viszonyainak zavaraira épülő, különböző típusú viselkedési rendellenességeket értjük, amelyek normál értelmi képességű gyermekeknél különböző szintereken (család, iskola, egyéb közösségek) nyilvánulnak meg, és normál pedagógiai tevékenység útján feloldhatók. Gyermekvédelmi tekintetben tehát az általános gyermekvédelem eszközeivel („preventáló korrekcióval”) szűrhetők a zavarok, csökkentve megszüntethető az inadaptív hátrányos helyzet, remélve, hogy a gyermek életútja nem csap át a hátrányos helyzet skálájának egy súlyosabb fokozatába, ahol – majd mint látni fogjuk könyvünk harmadik és negyedik részében – már speciális gyermekvédelmi illetve gyámügyi beavatkozásokra van szükség.

Következik tehát a fentiekből, hogy témánkban az inadaptív, alkalmazkodásképtelen viselkedésről van szó, amikor a gyermek nem alkalmazkodik környezetére (szűkebb vagy tágabb) meghatározott követelményeihez. Korábbi szakirodalmi források (pl. **György Júlia**: A nehezen nevelhető gyermek. Me-

dicina, Budapest, 1965.) a nehezen nevelhető vagy problematikus gyermekek elnevezést használták a terminológiában, a nyolcvanas évektől azonban egyre inkább elterjedt – francia mintára – az inadaptív jelző e gyermekcsoport viselkedésére.

Fogalmunk jelentéstartalmának tisztázása után könyvünk e második részében is kövessük a korábbi logikánkat: a tünetek felsorolása (fenomenológiai megközelítés) után keressük a feltételezhető okokat (causae efficientis), majd vegyük számba a lehetséges megoldásokat („terápiák”) – az utóbbi, zárójeles kifejezést persze csak képletesen, átvitt értelemben gondolva.

2.1. Tünetek

Mindenek előtt megjegyezzük, hogy a típusokba sorolás nem jelent statikus szemléletet, azaz az inadaptív gyermek pszichikuma nem mutat állandó vonásokat; pillanatnyilag aktualizálódó jellemvonásaik nem merev állapotot tükröznek, hanem mindig a továbbfejlődés folyamatában vannak, folytonos „mozgásban” formálódnak. A hátrányos helyzet tehát változtatható, alakítható, csökkenthető, megszüntethető. Most csak néhány jellegzetes, alapvető típust említünk meg egy-egy kutató más-más szempontjai alapján. Az egyes kategóriákon belüli árnyaltabb differenciálástól eltekintünk.

Időrendben haladva, **Várkonyi** Hildebrand (A lelkiélet zavarai. Budapest, 1943.) jó fél évszázaddal ezelőtt a következő zavar-tüneteket említi:

Önuralomhiány vagy -gyengeség tapasztalható azoknál a gyermekeknél, akiknél a személyiség működését fékező gátlások teljesen kikapcsolnak vagy csak alig működnek.

Érzelmi tompultság. Egyik formája a hipomániás attitűd, amikor a gyermek bizonyos vonzó ingereknek, ösztönzéseknél képtelen ellenállni; vagy a másik megnyilvánulás az elkeseredés, fásultság, amikor csak látszólag követi a gyermek a felnőtt utasításait s azt is csak ideig-óráig.

Zárkózottan **túlzott érzékenység:** rokon a schizothym típussal; szinte elrejtí a gyermek saját énjét, válik hozzáférhetetlenné a felnőtt személyiségfejlesztő közeledésére.

Jó két évtizeddel később **H. Böttner** klasszifikációját ismerteti Clauss-Hiebsch szerzőpáros Gyermekpszichológiája (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.) Ez az osztályozás tíz személyiségjegyet emel ki:

- (a) – Nyugtalan, állhatatlan „nyüzsgő” gyermektípus.
  - Túl szigorúan nevelt agresszív gyermek.
  - Önfejű, konok gyermek.
  - Csapkelődő, mások kínzását élvező típus.
- (b) – Félénk, gátlásos, bizalmatlan gyermek.
  - A befelé fordult, álmodozó.
  - A bűntudattal küzdő gyermek.
- (c) – Az elkülönítve nevelt, ambiciózus, „arisztokrata” típus, aki a többieket lenézi.
  - A magát túlértékelő típus.
  - A túlzott igényű (szeretet, érvényesülés, stb.)

Ugyancsak a hatvanas években hazai kutatók közül – a már idézett György Júlia mellett – **Kelemen László** nyomán (A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968.) kaphatunk tömör eligazítást egy praktikus tipológiában:

- **Alkalmazkodásképtelenség**, a közösséggel szembeni beilleszkedési zavar: az egészséges családi vagy iskolai közösségekben nem találják meg igazán a helyüket (funkcióhiány).

- Aktív (agresszivitás) vagy passzív (gátlásosság) **ellenállás** a felnőtt nevelői (szülő vagy pedagógus) hatásoknak.

- A gyermekben kialakult, állandósult **kudarc-helyzet**.

Új szempontra hívja fel a figyelmet M. **Seeman**, amikor a társadalmi elidegenedés alapján osztályoz (On the meaning of alienation. American Sociological Review, 1969. 6.):

- **tehetetlenség**: az egyén úgy véli, hogy tevékenysége nem járhat a kívánt sikerrel;
- **értelmetlenség**: az egyén nem látja világosan azoknak az eseményeknek az értelmét, amelyekben részt vesz, nem tudja, miben hisz, miért cselekszik így, s nem másként;
- **önelidegenülés**: az egyén elidegenülése önmagától, amikor önmagát és képességeit idegen valaminek, mintegy eszköznek észleli;
- **elszigetelődés**: az egyén elszigetelődése az uralkodó céloktól és értékektől, eltérése a közvéleménytől az adott társadalomban fontosnak ítélt célok és meggyőződések értékelésében;
- **norma-felbomlás** (normlessness) vagy **törvénytől való elszakadás** (anómia): az a helyzet, amelyben az egyén ellentmondásos szerepelvárásaikba ütkö-

zik, s céljainak elérése végett társadalmilag jóvá nem hagyott viselkedésre kényszerül.

Végül is, ha dichotomikusan akarjuk sűríteni az inadaptív hátrányos helyzetű gyermekek típusait, a fenti különböző szempontú megközelítéseket két csoportban fogalmazhatjuk meg:

– Egyrészt az **agresszív**, a környezet irányába megnyilvánuló magatartászavar (rendbontás, nyugtalanság, hazudozás, stb.)

– Másrészt a **regresszív**, visszahúzódó, passzív szorongó, félnék, túlzottan érzékeny, gátolt gyermekek csoportja. (**Kósáné Ormai Vera**: A pedagógus és a nehezen nevelhető, szociálisan inadaptált gyermek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.)

Összefoglalva az inadaptív hátrányos helyzetű gyermekek tünetcsoportjának szimptomáit, a következőket állíthatjuk:

- E gyermekek magatartása jelentősen eltér az adott életkorban megkívánható helyes magatartástól.
- Óvodai-iskolai környezetben inadaptív magatartást mutatnak, alkalmazkodási, beilleszkedési problémákkal küzködnek.
- Magatartási rendellenességeik normál pedagógiai eszközökkel elháríthatók, nem igényelnek speciális gyermekvédelmi beavatkozást. Az esetleges szélsőséges megnyilvánulásaik dacára sem vezet magatartásuk társadalomellenes cselekedetek végrehajtására.
- Noha értelmileg fejlettek, mégsem tudnak vagy akarnak alkalmazkodni a környezetükben érvényes szabályokhoz.

2.2. Okok

Kiindulópontként állíthatjuk, hogy az inadaptív hátrányos helyzetet létrehozó beilleszkedési zavarok okait, forrásait nem a gyermeki személyiségben kell keresnünk, hanem a személyiség közösségi viszonyainak defektivitásában.

Másodsorban, bizonyosak lehetünk abban, hogy az inadaptív hátrányos helyzet hátterében nem egyetlen okra bukkanunk. Többnyire lényeges (esszenciális) okról és járulékos (akcidentális) tényezőkről beszélhetünk.

Az alkalmazkodási (beilleszkedési) zavarokkal küzködő gyermekek hátrányos helyzetének fő (lényeges) okait négy faktorban jelöljük meg, melynek gyökerei a **családban** találhatóak:

- a családi szocializáció zavarai;
- a szülők nevelési hibáiból eredő zavarok;
- a család interkulturális zavarai;
- konfliktusokból fakadó zavarok a családban.

2.2.1. A családi szocializáció zavarai

A szocializációs zavar a gyermek és a csoport, a gyermek és a felnőtt (szülő, pedagógus) interperszonális viszonyainak rendezetlenségéből következik. Úgy gondoljuk, hogy a szocializációs zavar ok-feltételezésénél elsősorban a családi szocializáció mikéntjére keressük a válaszokat. Eleveítsük fel a család főbb szocializációs funkcióit témánk vonatkozásában:

- A gyermek életbenmaradásához már az intrauterin életben kivédendő ártalmak: a leendő anya mértéktelen nikotin- és alkohol-, netán kábítószer-fogyasztása a magzati élet (persona) károsítása (prenatális beilleszkedési zavar).

- A gyermeki élet megőrzéséhez szükséges tennivalók hanyag ellátása: táplálás, ápolás, stb. (közvetlen posztnatális beilleszkedési zavar).

- Az anya és a kisgyermek sajátos kapcsolatának hiánya, amelynek következménye a személyiségfejlődés érzelmi alapjainak kiesése. E zavarok különösen mélyreható károsodást okoznak!

- A nyelvi kommunikációs folyamat sivársága késlelteti a személyiség szabályozó központjának fejlődését, hisz a személyiség belső struktúráldása szoros kapcsolatban van a nyelv szemantikai és logikai szerkezetével.

- Nincs meg az interakciós tér, ahol a gyermek megkaphatná saját személyiségének értékminősítését. Így nincs lehetősége, hogy kipróbálhassa a különböző viselkedéseket, azok reakcióit, stb.

- Hiányzik a személyiség belső biztonságérzésének forrása, mert nem sajátíthatja el a másik emberhez való kapcsolat elemi formáit.

- Következésképpen nincs szerepelsajátítási lehetősége sem.

2.2.2. A szülők nevelési hibáiból eredő zavarok

A szocializációs zavarok vázolt felsorolása mellett a felnőttek nevelési hibái által okozott ártalmakat így foglalhatjuk össze:

- **Túlzott szigor.** – A szülők a gyermek által teljesíthetetlen, irreális követelményeket állítanak fel. Az érzelmi irányultság helyett az un.

„teljesítmény-orientációs” család-típusnál találjuk. Itt a gyermeket szünet nélkül utasítgatják, ellenőrzik, büntetik; elismerést, dicséretet alig-alig kap. A Lewin-féle autokrata vezetési stílus demonstrálása. A gyermek kritikáját, öntudatos és önálló tevékenységét nem tűrik el, sőt megtorolják.

- **Agyonkényeztetés.** – Itt a szülők nem támasztanak a gyermek képességeinek és korának megfelelő követelményeket. Illetve bizonyos esetekben mindent elvégeznek a szülők a gyermek helyett; védik akkor is, amikor erre egyáltalán nincs kellő indok. Féltik aggályosan, nem engedik barátkozni, hibái felett szemet hunynak, lényegtelen dolgok miatt is állandóan és túlzottan dicsérik.
- **Passzív nevelés.** – A „laissez faire” elv uralkodik a családban. A szülők érzelmileg ugyan a gyermek mellett állnak, de nem törődnek túlságosan életvitelével, nem szervezik, egyáltalán nem is irányítják tevékenységét. A gyermeki szabadságot a szabadosság fogalmával cserélik fel; gyermek és szülő is a maga külön útját járja.
- **Következetlen nevelési mód.** – Rapszodikus hullámváltozás a követelmények felállításában. Hangulat-emberek a szülők; a követelés vagy elhanyagolás a szülő pillanatnyi szeszélyének függvénye. Az ilyen következetlenül nevelt gyermek egész életében hordozza személyiségstruktúrájának torzulásait (konformista beállítódás).

2.2.3. A család interkulturális zavarai

A személyiségfejlődés-fejlesztés másik, erőteljesen ható vagy fékező ereje lehet a kultúrák közötti (interkulturális) különbségek eltérése (tolerancia, paciencia) illetve türelmetlensége (intolerancia). Más-más családi szubkultúrát hoz magával a gyermek az óvodába, iskolába, egyéb különböző közösségekbe. Konfrontációra, inadaptációra adhat alkalmat egyrészt a kortárscsoport tagjai szubkultúráinak sokszínű mássága, másrészt az otthonról hozott szubkultúra és az intézményi szubkultúra elérhető volta. Még inkább szélesedhet a tűrőképesség spektruma, ha ezeken felül kisebbségi, nemzetiségi, etnikai, vallási szubkultúrák keverednek egy közösségben. Ha bármely szubkultúra dominánssá akar válni a másik rovására, az utóbbit képviselő csoport tagjai hátrányos helyzetűekké válhatnak, melynek megnyilvánulásai a 2.1. fejezetben leírt tünetek valamelyikében reprezentálódhatnak.

Témánk vonatkozásában az interkulturalitás mellett szívesen használjuk az inkulturáció fogalmát, amikor az egyes kultúrák (szubkultúrák) kapcsolatba kerülnek egymással. Normális esetben a két kultúra átadó-befogadó pólusai kölcsönösek, mindkét irányba hatnak, oda és vissza egyaránt. Negatívvá válhat az inkulturáció – és esetünkben erről van szó – a **dezinkulturáció** bekövetkeztével, amikor is egymás kultúráinak tagadására, elvetésére kerül sor, ahelyett, hogy a különböző kultúrák – kisebbségi és többségi, családi és intézményi, vallási és vallás nélküli, stb. – egymás gazdagítására törekednének.

2.2.4. Konfliktusokból fakadó zavarok a családban

Tudjuk, hogy általában akkor támadnak konfliktusok, ha az akarati célkitűzéseket akadályozzák, és a cselekvés valamilyen ok következtében megghiúsul (frusztráció). Az inadaptív hátrányos helyzetű gyermekek is természetesen igyekeznek megoldani a konfliktusaikat, azonban a kiválasztott megoldási módok jellege miatt ezek nem sikerülnek. A sikertelenség okai többnyire a következők:

- A **kompenzáció** (kárpótlás) választása: ha pl. egy gyenge tanulmányi teljesítményt mutató tanuló szándékosan valamely iskolán kívüli tevékenységben keres pótcselekvést, vagy szándékától függetlenül, ösztönösen a féltékenységét, netán kisebbségi érzését „feltűnési viselkedéssel”-gel vezeti le.
- **Regresszió** választás: a gyermek alacsonyabb viselkedési szintre esik vissza, amikor – úgymond eminens gyerekek is valamilyen kellemetlenség miatt, csalódás következtében már leküzdött hibáikat újra elkövetik (pl. szeretett személy elvesztése).
- **Agresszió** megoldás: főleg csalódásból, féltékenységből ered. Ha az agresszióra nincs „vészkijárata”, gyakran álmodozó képzelődésbe menekül a gyermek, a fiatalkorú.
- **Represszió**: kellemetlen vagy meg nem engedett vágyak elfojtása. Az elfojtott vágyak azonban sokszor nyomokban megmaradnak, tudat alatt tovább élnek, befolyásolhatják a felnőttekhez való érzelmi kapcsolatokat.
- **Identifikációs** zavar: a gyermek pszichikus életében nem tud azonosulni más személyekkel, közösségekkel, eszmékkel. Nincs példaképe, közömbössé válik, az erkölcsi normák nem tudnak belsővé válni (interiorizációs zavar).

A **konfliktusok** lehetséges **kiváltó okait** más rendszerezés a konfliktusok fajtáihoz köti (**Szekszárdi Júlia**: Utak és módok. Iskolafejlesztési Alapítvány – Magyar ENCORE 1995.):

- A **ténykonfliktusok** okai főleg az **információhiányban**, illetve **téves információkban** keresendők.
- Az **érdekkonfliktus** esetén a vélt vagy **tényleges konkurencia** az ok, amely történhet valódi (tartalmi), az eljárással kapcsolatos és pszichológiai érdekek alapján.
- A **kapcsolati konfliktus** okai többfélék. Lehetnek okok erős érzelmek, téves észlelések, sztereotípiák, kommunikációhiány vagy hibás kommunikáció, ismétlődő negatív magatartás.
- Az **értékkonfliktus** forrása az értékek és eszmék eltérő megítélése, belső értéket kizáró célok, különböző életformák, ideológiák és vallások.
- **Strukturális konfliktus**kor az okok alapján a destruktív magatartási vagy interakciós minták. Kapcsolódnak hozzá az egyenlőtlen ellenőrzés, az eltérő hatalom és tekintély, valamint más környezeti körülmények.

2.3. Megoldások

2.3.1. Jogi alapelvek, jogi alapfogalmak

Az előző fejezetben leírt néhány etiológiai (okok feltárása) megfontolás után most ismét keressük meg a beavatkozási lehetőségeket. Az eddigiekből kiderült, hogy a szociálisan beilleszkedési zavarokkal küzdő, inadaptív hátrányos helyzetű gyermekekkel végzett tevékenység pedagógiai jellegű alaptónusát tekintve. Mint a nevelési folyamatban általában, a beilleszkedési zavarok kialakulásában is rendszerint több tényező együttes hatását észleljük. Így a feloldó „gyógyítás”-ban is több lehetőség kínálkozik, melynek kiválasztásában a felnőtt (szülő, pedagógus, hitoktató, ifjúsági vezető, stb.) kompetens megítélése a döntő. Személyközpontú tehát a felnőtt stratégiája, melynek függvénye az illető pedagógiai-pszichológiai-jogi-szociológiai felkészültsége.

A következőkben e felsorolt tudományágak szemüvegén át nézve keressük a kínálkozó megoldási lehetőségeket anélkül persze, hogy valamiféle receptet adnánk.

Először kíséreljük meg néhány kijelentéssel objektíválni a helyzetet: mit szól a jog e tekintetben a kérdésről?

„Az Országgyűlés a jövő nemzedékért érzett felelősségtől vezérelve a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvényben, továbbá a Magyar Köztársaság Alkotmányában meghatározott gyermeki jogok érvényre juttatása érdekében, a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvénnyel, valamint a szociális igazgatásról és szociális ellátásról szóló 1993. évi III. törvénnyel összhangban a következő törvényt alkotja.”

Ezt követi a Gyermekvédelmi Törvény (továbbiakban Gyvt.) részletes kifejtése összesen XXIII fejezetben.

A fent idézett „A gyermekek védelmére és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény”-ből könyvünk 2. fejezetéhez most csak az Első rész („Alapvető rendelkezések”) I. Fejezetéből („Általános rendelkezések”) és a II. Fejezetből („Alapvető jogok és kötelességek”) veszünk néhány elemet, különösen azokat, melyek témánkat tekintve – általános gyermekvédelmi közelítés – fontosak. Így:

– Az I. Fejezet-ben „A törvény célja és alapelvei” című részben kiindulásul vegyük figyelembe a következő alapelvet:

„A gyermek védelme során – nemhez, nemzethez, nemzetiséghez, etnikai csoporthoz való tartozás, lelkiismereti, vallási vagy politikai meggyőződés, származás, vagyoni helyzet, cselekvőképesség hiánya vagy korlátozottsága miatt, valamint a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés alapján – tilos bármilyen hátrányos megkülönböztetés.” (3. § /2/ bek.)

– Mielőtt tovább vizsgálnánk a jogszabályokat, meg kell állnunk egy már korábban s itt most újra előkerülő fogalom – a cselekvőképesség – tisztázása végett. – Induljunk ki a **jogképesség** fogalmából: a jogképesség azt jelenti, hogy az adott természetes személy, az állam, vagy jogi személy jogviszony alanya lehet, azaz jogot szerezhetsen és kötelességet vállalhat. Szűkebb témánk vonatkozásában hic et nunc bennünket most a természetes személy (gyermek és ifjú) érdekel, akit születésétől fogva, sőt elveszületés esetén már a fogamzás pillanatától kezdve megilleti a jogképesség minden korlátozása – tehát életkorra, nemre, fajra, nemzetiségre vagy vallásra való tekintet nélkül.

A **cselekvőképesség** viszont azt jelenti, hogy az illető személy saját akarathatározásával a maga nevében jogokat szerezhetsen és kötelezettségeket vállalhat, tehát közvetlenül maga jogosult pl. szerződés megkötésére, vagy más jognyilatkozat megtételére.

Konkrét példával élve:

– A jogképesség a méhmagzatot is megilleti, azaz pl. végrendeletet lehet tenni érvényesen a javára; vagy pl. gondnokot kell kirendelni születése előtt már, ha ez jogainak megóvása végett szükséges.

– Egy 5 éves kisgyermek saját maga nem tehet érvényes jognyilatkozatot (pl. ingatlan adás-vételi szerződést nem köthet), azaz nem cselekvőképes, de ugyanakkor ő már jogképes (azaz lehet háza, ingatlana, stb.).

Hogy még világosabban lássuk a kérdést, további differenciálásra kell rámutatnunk:

– A **korlátozottan cselekvőképes személy** csak bizonyos jogügyleteket köthet, illetve csak bizonyos jognyilatkozatokat tehet meg feltétel nélkül, míg más jogügyleteinek vagy jognyilatkozatai többségének érvényességéhez a törvényes képviselőjének beleegyezése vagy utólagos jóváhagyása, sőt esetenként – mint majd olvasni fogjuk a későbbiekben, a hátrányos helyzet súlyosabb fokozatainál – a gyámhatóság közreműködése is szükséges.

Ki korlátozottan cselekvőképes? – tehetjük fel a kérdést.

Két eset lehetséges:

- az a kiskorú, aki a 14. életévét betöltötte és nem cselekvőképtelen (kiskorú az, aki a 18. életévét még nem töltötte be, kivéve, ha az életkor elérése előtt gyámhatósági engedéllyel érvényes házasságot kötött);
- az a nagykorú is, akit a bíróság ilyen hatállyal gondnokság alá helyezett (akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége – elmebeli állapota, szellemi fogyatéka vagy valamilyen kóros szenvedélye miatt – tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent).

A **cselekvőképtelen személy** egyáltalán nem köthet érvényes szerződést, illetve egyáltalán nem tehet érvényes jognyilatkozatot, hanem helyettes nevében kizárólag csak a törvényes képviselője teheti meg azt, esetenként – mint majd látni fogjuk – szintén gyámhatósági jóváhagyással.

Ezek szerint **kiket tartunk cselekvőképtelennek?** – kérdezzük.

A következőket:

- azt a kiskorút, aki a 14. életévét még nem töltötte be, tehát gyermek;
- azt a személyt, akit a bíróság cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett; itt megjegyzendő, hogy a bíróság azt a nagykorú személyt helyezi cselekvőképességet kizáró gondnokság alá, akinek teljes mértékben hiányzik az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége. Ugyanilyen ok miatt a bíróság a kiskorút is

cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezheti. Ennek hatálya, bár csak a nagykorúság elérésével áll be, de a kiskorú ez esetben már a határozat jogerőre emelkedésével cselekvőképtelenné válik;

- végül gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelenné tartjuk azt a személyt, aki olyan állapotban van (betegség vagy más ok miatt), hogy a ügyei viteléhez szükséges belátási képessége a jogügylet megkötésekor, illetve a jognyilatkozat megtételekor teljesen hiányzik.

A cselekvőképesség, mint láthatjuk az életkorhoz, illetve a szellemi belátó képességhez igazodik.

E lényeges, a későbbiekben nélkülözhetetlen fogalom-tisztázó kitérő után visszatérve a Gyvt. I. Fejezetéhez, az „Értelmező rendelkezések” között a törvény felsorolt alkalmazásainál „a várandós anya szociális válsághelyzete” címszó alatt – egy számunkra nagyon fontos –, kitévelt olvashatunk: „olyan családi, környezeti, társadalmi helyzet vagy ezek következtében kialakult állapot (t. i. a válsághelyzet – betoldás tőlünk), amely a várandós anya testi vagy lelki megrendülését, társadalmi ellehetetlenülését okozza, és ezáltal veszélyezteti a gyermek egészséges megszületését”. (Gyvt. 5. § o pont) Úgy véljük, e törvény idézett vonatkozó része a előálló közvetlen posztnatális ártalmak prevenciójával egyik megoldási módozata lehet a később bekövetkező gyermekkori inadaptív viselkedési megnyilvánulásoknak.

A II. Fejezetben három alcímbe foglalt kijelentés-sorból érdemes néhányat kiemelni.

2.3.2. Gyermeki jogok. Gyermeki jogok védelme. Szülői jogok és kötelességek

„A gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, jólétét biztosító saját családi környezetben történő nevelkedéshez” (Gyvt. 6. § /1/ bek.)

„A gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a saját családjában történő nevelkedéshez, személyiségének kibontakozásához, a fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a társadalomba való beilleszkedéséhez, valamint önálló életvitelének megteremtéséhez.” (Gyvt. 6. § /2/ bek.)

„A gyermeknek joga van az emberi méltósága tiszteletben tartásához, a bántalmazással – fizikai, szexuális vagy lelki erőszakkal –, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez.” (Gyvt. 6. § /5/ bek.)

„A gyermek helyettesítő védelme során tiszteletben kell tartani lelkiismereti és vallásszabadságát, továbbá figyelemmel kell lenni nemzetiségi, etnikai és kulturális hovatartozására. (Gyvt. 7. § /3/ bek.)

„Az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek joga különösen, hogy életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan:

- állandóságot, érzelmi biztonságot nyújtó teljes körű ellátásban, gondozásban, – nemzetiségi, etnikai és vallási hovatartozását figyelembe vevő – megfelelő nevelésben, oktatásban részesüljön;
- felzárkóztató, tehetségfejlesztő programokon és érdeklődésének megfelelő szabadidős foglalkozásokon vegyen részt;
- vallási vagy lelkiismereti meggyőződését szabadon megválassza, kinyilvánítsa és gyakorolja, valamint hit- és vallásoktatásban vegyen részt;
- véleményt nyilvánítson a részére biztosított nevelésről, oktatásról, ellátásról, a személyét érintő kérdésekben meghallgassák, tájékoztassák.” (Gyvt. 9. § /1/ bek. a, c, d, e pontok)

„Ha az (1) bekezdés i. pontja (a személyes kapcsolatok ápolása. – Megjegyzés tőlünk) szerinti jog gyakorlása a gyermek személyiségfejlődését hátrányosan befolyásolja, a szülő vagy más kapcsolattartásra jogosult közeli hozzátartozó kapcsolattartási joga az e törvényben foglaltak szerint korlátozható, megvonható vagy szüneteltethető.” (Gyvt. 9. § /2/ bek.)

„A gyermek kötelessége különösen, hogy

- gondozása és nevelése érdekében szülőjével vagy más törvényes képviselőjével, gondozójával együttműködjön;
- képességeinek megfelelően tegyen eleget tanulmányi kötelezettségének.” (Gyvt. 10. § /1/ bek. a, b pontok)

„Ha az intézmény házirendjét a fenntartó jóváhagyta, azt az intézményben mindenki által jól látható helyen ki kell függeszteni, és gondoskodni kell megismertetéséről, továbbá arról, hogy az a gyermekek, a hozzátartozóik és az intézmény dolgozói számára hozzáférhető legyen.” (Gyvt. 10. § /3/ bek.)

„**A gyermeki jogok védelmé**”-ből:

„A gyermeki jogok védelme minden olyan természetes és jogi személy kötelessége, aki a gyermek nevelésével, oktatásával, ellátásával, ügyeinek intézésével foglalkozik.” (Gyvt. 11. § /1/ bek.)

„A gyermek alkotmányos jogainak védelmét az állampolgári jogok országgyűlési biztosa (a továbbiakban: biztos) a maga sajátos eszközeivel segíti, és ennek során

- a biztos feladata, hogy a gyermek alkotmányos jogait érintő – tudomására jutott – visszaéléseket kivizsgálja, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen,
- a biztos az a. pontban megnevezett intézkedéseiről évente beszámol az Országgyűlésnek.” (Gyvt. 11. § /2/ bek. a, b pontok)

„Szülői jogok és köteleességek”-ből:

„A gyermek szülője jogosult és köteles arra, hogy gyermekét családban gondozza, nevelje és a gyermeke testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételeket – különösen a lakhatást, étkezést, ruházattal való ellátást, valamint az oktatáshoz és az egészségügyi ellátáshoz való hozzájutást biztosítsa.” (Gyvt. 12. § /1/ bek.)

„A gyermek szülője jogosult arra, hogy a gyermeke nevelkedését segítő ellátásokról tájékoztatást, neveléséhez segítséget kapjon.” (Gyvt. 12. § /2/ bek.)

„A gyermek szülője – ha törvény másként nem rendelkezik – jogosult és köteles gyermekét annak személyi és vagyoni ügyeiben képviselni.” (Gyvt. 12. § /3/ bek.)

„A gyermek szülője köteles

- gyermekével együttműködni, és emberi méltóságát a 6. § (5) bekezdése szerint tiszteletben tartani,
- gyermekét az őt érintő kérdésekről tájékoztatni, véleményét figyelembe venni,
- gyermekének jogai gyakorlásához iránymutatást, tanácsot és segítséget adni,
- gyermeke jogainak érvényesítése érdekében a szükséges intézkedéseket megtenni,
- a gyermeke ellátásában közreműködő személyekkel és szervezetekkel, továbbá a hatóságokkal együttműködni.” (Gyvt. 12. § /4/ bek. a, b, c, d, e pontok)

2.3.3. „A Gyermekek Alapvető Jogainak és Szükségleteinek Chartája”

Első ránézésre úgy tűnhet, túlságosan belemerültünk a jogi szemléletmódba, kitéve magunkat annak a veszélynek, hogy a sok jogszabályi hely idézése közben elvész maga a gyermek. Felületes szemlélettel valóban ennek látszhat, s valóban csak akta maradhat egy-egy eset, ha nincs mögötte a gyógyító-megoldáskereső, preventív beavatkozás, a

jó szándékú emberi erőforrások mozgósítása. Kodifikált normákat olvastunk, melyeknek elfogadása, az életvitelben való realizálása a következő lépéssor. Könyvünk e fejezetében megkíséreljük aprópénzre váltani a látszólag rideg jogi követelményrendszert, megízlelve a jogszabályokra építhető pedagógiai gondolkodásmódot.

Segítségül hívjuk a jogi adaptációban „**A Gyermekek Alapvető Jogainak és Szükségleteinek Chartája**” című téziseit (Collectif I.C.E.M.: Perspectives d'éducation populaire. Maspéro, Paris, 1979. pp. 63-65.), melynek címszavai is elárulják, hogy a szükségletekre alapozott, a jogalkotóknak ezek figyelembe vételével megfogalmazott jogszabályairól van szó. Úgy gondoljuk, a családi szocializációs zavarok megelőzésében nem kis mértékben tehetünk lépéseket, ha a szükségletekre épült jogokat élő gyakorlatként beépítjük családaink életébe. A Charta hét témakörben fogalmaz meg kijelentéseket, melyek a következők:

(a) **Születés és fogadtatás**

- A gyermeknek joga, hogy ne a véletlen gyümölcse legyen.
- A gyermeknek joga, hogy ne politikai célért, hanem önmagáért akarják.
- A gyermeknek joga, hogy ne csupán a szülei érdekeiért, hanem önmagáért akarják.
- A gyermeknek szüksége van arra, hogy megrázkódtatás nélkül jöjjön létre és szülessen meg.
- A gyermeknek joga, hogy olyanak fogadják el, amilyen, függetlenül fizikai felépítésétől.
- A gyermeknek joga, hogy nemére való tekintet nélkül fogadják el.

(b) **Testi fejlődés**

- A gyermeknek kiegyensúlyozott táplálkozásra van szüksége.
- A gyermeknek szüksége van arra, hogy a saját ritmusának megfelelően éljen és pihenjen.
- A gyermeknek joga, hogy ne bánjanak vele felelőtlenül.
- A gyermeknek szüksége van arra, hogy tisztában legyen személye minden lehetőségével.
- A gyermeknek joga, hogy ne legyen mindig tiszta és tökéletes.

(c) **A személyiség tiszteletben tartása**

- A kisgyermeknek szüksége van arra, hogy apjával és anyjával egyaránt legyen kapcsolata.

- A gyermeknek szüksége van arra, hogy mindkét nembeli felnőttekkel legyen kapcsolata.
- A gyermeknek szüksége van arra, hogy mindkét nembeli gyermekekkel legyen kapcsolata.
- A gyermekeknek érzelmi biztonságra van szüksége.
- Minden gyermek egyedi, és mint ilyen, joga van elvárni személyisége tiszteletbentartását.
- A gyermeknek érzelmi biztonságra van szüksége.
- A gyermeknek bizalomra van szüksége.
- A gyermeknek joga van a méltósághoz.

(d) Kiteljesedés

- Minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy kiteljesítse lehetőségeinek maximumát, joga van az örömhöz.
- A gyermeknek joga van az autonómiához és a felelősségvállaláshoz.
- A gyermeknek szüksége van sikerre.
- A gyermeknek joga van hibázni.
- A gyermeknek szüksége van feltalálásra és alkotásra.
- A gyermeknek szüksége van kommunikációra.
- A gyermeknek szüksége van arra, hogy kifejezze magát.
- A gyermeknek szüksége van esztétikai érzelmekre.

(e) A tudás megszerzése

- A gyermeknek joga van igaz és koherens válaszokat kapni az általa feltett kérdésekre.
- A gyermeknek joga van bármiféle tudás megszerzésére.
- A gyermeknek joga van megérteni az őt körülvevő társadalmi és gazdasági jelenségeket.
- A gyermeknek szüksége van arra, hogy tudatosítsa társadalmi környezetét.

(f) A környezet

- A gyermeknek joga van a términimumhoz.
- A gyermeknek szüksége van az élő világgal való kapcsolatra.
- A gyermeknek szüksége van arra, hogy a legkülönbözőbb anyagokkal kísérletezhessen.
- A gyermeknek joga van ahhoz, hogy beavatkozzon a környezetébe.

(g) Társas viselkedés

- A gyermeknek joga, hogy ne kondicionálják, hogy ne erőltessenek rá doktrínákat.
- A gyermeknek joga, hogy ne vesse alá magát különféle divatoknak.

- A gyermeknek joga van bírálni.
- A gyermeknek joga van részt venni a szakmai életben, még mielőtt maga is termelővé válna.
- A gyermeknek joga van demokratikus szervezetet létrehozni jogai tiszteletbentartása és érdekei védelme céljából.

Megjegyezzük, hogy éppen napjainkban került sor az oktatási ombudsman hivatalának létrehozására. A hivatal vezetőjének feladatai közé tartozik többek között: a gyermeki, a tanulói a panaszügyek kezelése, továbbá átfogó vizsgálatok kezdeményezése. A panaszosok névvel vagy név nélkül fordulhatnak a szakombudsmanhoz, a kivizsgált esetek nyomán a miniszteri biztos ajánlásokat fogalmaz meg az illetékeseknek, s kezdeményezheti bizonyos jogszabályok módosítását is.

2.3.4. Családpedagógia – családpedagógus. Kívánatos családkép

Ebben az alfejezetben a pedagógia egy viszonylag új ágát, a családpedagógiát hívjuk segítségül. Úgy gondoljuk, a családi nevelési módszerek helytelenségéből fakadó ártalmakat (lásd 2.2.2. alfejezetünket) az egészséges családpedagógiai szemlélet kialakításával lehet kompenzálni, amely elősegítheti az inadaptív hátrányos helyzetben lévő gyermekek alkalmazkodási sikertelenségeinek feloldását, s ezzel együtt az életben való sikeresebb boldogulásukat.

Cs. F-né Nemes Márta írása nyomán („A családról, mint nevelő rendszer-ről” A Családi Nevelésért Alapítvány Kiadása, Budapest, 1995.) a **családpedagógia** jellemzőit a következőkben foglalhatjuk össze: a pedagógia tudományának egy speciális ága, amely a családról mint a gyermekek fejlődését, egészségvédelmét, devianciától való megóvását szolgáló nevelőrendszer-ről, valamint **a családot nevelésben segítő** hatásokról, a különböző társtudományok pedagógiai alkalmazásáról, elméleti, kutatási, gyakorlati tapasztalatokról összegyűjtött ismereteket, értékeket sajátos rendszerben tartalmazza.

A **családpedagógus** olyan ember, aki továbbítja az iskolában és a családban szükséges ismereteket, továbbá a szülőket, gyermekeket, ifjakat és a pedagógusokat segíti az együttműködésben. Munkájának alaptónusa a **szeretet**: sokoldalú segítő tevékenységében dominál az erkölcsi értékek közvetítése. A szülőknek adott tanácsaival elősegíti a családi nevelő rendszer fejlődését, s benne különösen a gyermek és ifjú személyiségének sikeres kibontakozását erősíti. Prevenációs feladata, hogy a családi nevelésről és a

családi életre nevelésről előadásokat tartson. Korrekciós feladata a család pedagógiai gondozása, tanulás- illetve viselkedésfejlesztő egyéni és kiscsoportos foglalkozások tartása, családlátogatások, családi beszélgetések. Fejlesztő munkája során a családpedagógus a pedagógusok, szülők és gyermekek egymáshoz közelítését, eredményesebb tevékenységüket, szükség esetén békítésüket célozza. Így várható a hátrányos helyzetben élő gyermekek beilleszkedésének, iskoláztatásának sikere, s a körülmények saját erőből történő változtatása.

Tudjuk, hogy a szeretet olyan kölcsönhatás, amely cselekvésben nyilvánul meg és a viselkedés módosulását eredményezi. A szeretetet nyújtó emberből kisugárzik valami, mellyel eléri, hogy a másik megnyugodjon, a korábbi (nyugtalan, rendezetlen, félelmekkel telített, szorongó, netán agresszív) helyzetén javítson, megpihenjen s egyúttal véghezvigyen vagy abbahagyjon valamely szándékos, saját maga által megtervezett tevékenységet. Köztudott, hogy a családi interakció akkor egészséges, ha szeretetteljes. Következésképpen megerősíti, fejleszti, tökéletesíti, tevékenységre ösztönzi a családtagokat. A problémák elhallgatása, a nem beszélés is része lehet a szabálytalan interakciónak. Lehessen tehát kimondani az ellenvéleményt is, kimondani a problémákat. Sok zavar elkerülhető az őszinte szókimondással.

Természetesen nincs tökéletes család. A szülők, a gyerekek is hibákkal küszködnek, csak szeretnének jók lenni. Mégis a jóra való elkötelezett törekvés olyan pozitív energia, ami előmozdítója lehet a fejlődő személyiségnek hátrányos helyzetében is. Az ideális család képes változtatni, fejlődni, tökéletesedni. Fontos tehát, hogy a szülők ne rekedjenek meg egy bizonyos helyzetben. Tudjanak a különböző életciklusokban változtatni (pl. a gyerek serdülőkorában), amikor más-más külső és belső igényeknek kell eleget tenni gyermekeikkel kapcsolatban. Az ilyen felfogású család összefog az induló bajok kezdetén már: segíti a bajban a rászoruló családtagot, legyen az gyermek vagy felnőtt (nagyszülő például). Így a problémás serdülőt nem akarják mindjárt intézetbe adni, ahol még inkább problémás lesz, elvesztve a családban megélt biztonságérzetét.

A **kívánatos családkép** biztonságot nyújt és cselekvőképességre indít. A családtagok számára társadalmilag értékes, az egyéni boldogulást serkentő atmoszférát biztosít, ahol jól érzi magát a gyermek. Nem más ez, mint az egészséges életvezetésű, erkölcsi értékeket hordozó, gazdaságilag és érzelmileg harmonikusan, vagyis szeretettel szabályozottan működő családmódel, melynek motorja az egymásért való felelősség.

Az előző alfejezetben sokat foglalkoztunk a gyermekek jogaival, kevesebbet a szülőkével. Ne felejtsük azonban, hogy a szülőknek is joguk van a gyermekek irányítására! Gondoljunk arra, hogy ez a jog lehetőséget jelent a tényleges nevelés érvényesítésére, de a hatalmat ehhez a két szülő csak együttesen gyakorolhatja: a családi értékrend és elvárások tekintetében azonosan vélekednek, szolidárisak egymással. Hadd idézzük itt a rendszerváltást követően Alkotmánybíróságban tevékenykedő, jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen oktató **Vasadi Évának** tapasztalatait, melyet egy interjú során mondott el: „A gyereknek legyenek jogai. De az, hogy a gyereknek csak a jogairól beszélünk, a kötelezettségeiről pedig nem, ez elfogadhatatlan. A gyerek ugyanis nem kis felnőtt. S hogy ez mennyire így van, a jogrendszerünk is tükrözi. Kiskorúról beszél a polgári jog, fiatalkorúról a büntetőjog, tehát életkorhoz kötnek bizonyos felelősséget, szabályokat. A nevelést is ennek szellemében kell alakítani: tudnom kell, hogy mire képes az óvodáskorú, mire az iskolás korú, milyen értékítéleteket tud megfogalmazni, milyen következtetéseket tud levonni az egyes eseményekből, dolgokból. A gyerek képtelen mit kezdeni a túlzott szabadságával. Ha nincsenek fogódzói, nem tudja meg, hogy hol a kerítés, akkor kirohan az utcára. Vallom: nem csupán oktatni kell a gyermeket, hanem csecsemőkora óta nevelni, korához mért szabályok közt terelgetni. Akkor meg fogja tanulni a törvények és mások tiszteletét, ettől még szabadon fejlesztheti önmagát. Ez utóbbi túlhangsúlyozásával is bajban vagyok, mert ha egy gyereket csak arra tanítanak, hogy ő a legfontosabb, a világ közepe, és nem tanulja meg, hogy a másik személy is fontos, ugyanolyan jogai vannak, mint neki, és a kettő nem ütközhet, akkor megint csak félreértelmezett szabadságról van szó. Úgy érzem, annak szüntelen hangoztatása, hogy a világon legfontosabb önmagunk egyéniségének az érvényesítése, a nagyfokú önzés, az egoizmus felé vezet el az embert. Vannak dolgok, amiket tudomásul kell venni: társadalomban élünk, tagjai vagyunk egy közösségnek, amelyhez igazodnunk kell, és ennek megfelelően kell a gyereket is nevelni.” (Vigilia. 1999. 11. sz.)

2.3.5. Sikeres inkulturáció

Az előbbieken említett dezinkulturáció elkerülése végett rendkívül fontos, hogy az inkulturációs mechanizmust ne csupán a kognitív szférához kössük, azaz ne csak és elsősorban az értelemhez kapcsolva egy absztrakt, racionális szinten (rétegben) ragadjuk meg. Így ugyanis nem a teljes

személyiség (persona) inkulturálódik, hanem csak az intellektuális folyamatok világa.

A **sikeres inkulturáció**hoz szükséges egyrészt az akarathoz kapcsolódó, kreatív cselekvésre irányuló szféra mozgásba lendítése is, másrészt az érzelmekhez csatlakozó réteg figyelembevétele úgyszintén. Ez utóbbi főleg azért, mert úgy tűnik, hogy az **érzelmi** (emocionális) és **érzéketes** (szenzitív) zökkenőmentesebben inkulturálódik, mint az elvont, a pusztán elméleti szinten mozgó formációk.

Mit jelent mindez a gyakorlatban, ahol kisebbségben (nemzetiségi, etnikai, vallási, stb.) és többségben élő gyermekek együttlétében két vagy több kultúra inkulturálódik különböző irányokban?

Ismeretes, hogy a pluralista társadalomban felnövekvő gyermekek bizonyos fokig kétkulturásak sőt többkulturásak is lehetnek, azaz átveszik a saját és más vagy netán több nemzetiségi, etnikai, vallási, stb. csoport normáit, magatartását, viselkedési mintáit. Ez a szituáció természetesen megtalálható nemcsak a kisebbségben élőknel, hanem a többségi csoport gyermekeinél is, amennyiben kisebbségi csoporttal állanak kapcsolatban pl. egy faluközösségben, lakótelepen, stb. Valamennyi csoportnál, de különösen a kisebbségben élő gyermekeknél a kétkulturás **befogadó és átadó képességet** kell fejleszteni, azaz azt a képességet, mellyel érvényesülhetnek a többségi kultúrában éppen úgy mint a saját csoportjukban.

Egyébként a szakirodalmi állásfoglalás eltérő abban a vonatkozásban, hogy a két- vagy többkulturáság pozitív vagy negatív hatással van-e a gyermek személyiségfejlődésére.

Egyesek feltételezik, hogy elkerülhetetlen feszültség keletkezik akkor, ha a kisebbséghez tartozó személy választásra kényszerül a saját és a többség kultúrája között. Megfogalmazták az un. „helyettesítési modell-elméletet”, amely szerint a kisebbségben élő gyermekek kénytelenek életük folyamán a saját csoportjukban elsajátított magatartási szerepüket és normáikat helyettesíteni. Ugyanis mindaddig – mondják – míg az egyén feleúton áll a két csoport között, identitása szétfolyó, zavaros. Ez pedig kapcsolódik bizonytalansággal, aggodalmakkal, fokozott érzelmi étellel, bizalmatlansággal, önvédelmi reflexekkel.

Mások véleménye szerint a két vagy több kultúrában felnövekvő, kölcsönösen inkulturálódó gyermekeknek nagyobb a flexibilitásuk, ami megmutatkozik a gondolkodásmódban, az adaptációs készségben és a kreativitásban. Így ugyanis mindkét vagy a több kultúra normáit alkalmazza a gyermek az éppen adott szituáció követelményeinek megfelelően. Az újabb

meggondolások tehát inkább az előnyöket hangsúlyozzák mint a hátrányokat: a két- vagy többkulturás gyermekeknek várhatóan nagyobb lesz az önbecsülése, teljesítményei és másságértése is.

Természetesen a két vagy több kultúra hatásfoka sok más tényezőtől is függ az intézményes iskolai hatások mellett. Így például a többségi kultúrát képviselők magatartása a kisebbség irányába (előítéletek); a kisebbségi csoport ereje, vitalitása, szervezőképessége; perszonális tényezők a családon belül vagy magában a gyermeki személyiségben, stb. Következtetésünk tehát, hogy a hazánkban élő kisebbségi csoportok gyermekeit ajánlatos a két- illetve többkulturás hatásrendszerekben nevelni. Így képesek lesznek mind a kisebbségi, mind a többségi kultúra vonalán is érvényesülni, megőrizve racionálisan (ismeretszinten), voluntárisan (tevékenységszinten) és emocionálisan (érzelmi szinten) kisebbségi identitásukat. Végezetül tehát az inkulturációs pedagógiai stratégiával úgy oldhatjuk fel a hátrányos helyzetet ilyen értelmű anomáliáit, ha a két vagy több kultúra egymásba hatolását úgy alakítjuk gyermekeinknél, hogy azok megismerve-művelve-átérezve értékeljék a másét, egyúttal őrizzék-ápolják-fejlesszék a sajátot.

2.3.6. Konfliktuskezelő stratégiák

A **konfliktuskezelő stratégiákat** **A. C. Filley** (Interpersonal Conflict Resolution of New Haven, Yale University Press, 1975.) alapján ismertetjük, aki szerint az ember viselkedését konfliktushelyzetben az önérvényesítés és önálávetés, illetve az eredményirányultság és a kapcsolatirányultság dimenziói mentén lehet jellemezni. E személyiségdimenziókat figyelembe véve a szakirodalom a következő konfliktusmegoldási lehetőségeket sorolja fel (lásd Szekszárdi Júlia im.):

(a) **Versengő stratégia.** – Általában gyors cselekvést igénylő szituációkban, krízisekben, veszélyelhárításnál szükségszerű lehet e stratégiának az alkalmazása. Többnyire a tekintélyelvű pedagógia jellegzetes konfliktusmegoldási módja. Itt a pedagógus vagy szülő a győzelemhez, valamiféle eredmény eléréséhez a hatalmi eszközeit, vélt tekintélyét használja fel. – E stratégia legnagyobb hátránya, hogy a győztes mellett mindig van vesztes is. A vesztes állapot pedig mindig hátrányos helyzetet jelent, a legyőzöttség feszültségekkel jár, mert a győzelemre törekvés többnyire kíméletlen. A vesztes a későbbiekben általában megtagadja a közreműködést.

(b) **Alkalmazkodó stratégia.** – Ennek a stratégiának a nevelésben betöltött szerepe és hatása attól függ, hogy ki és miért alkalmazza: például a

pedagógus vagy szülő tudatos döntéssel vagy a gyermek félelemből, kényszerből, önállótlanágból. Lehet, hogy a pedagógust az motiválja saját közvetlen elképzeléseinek feladására, hogy tanítványainak lehetőséget adjon önmaguk kipróbálására, a döntéshozatal gyakorlására. Az aszimmetrikus kapcsolatokban az erősebb, hatalommal bíró részéről kikényszerített alkalmazkodás a harmonikus személyiségfejlődést és a személyi autonómia megvalósulását veszélyezteti.

(c) **Elkerülő stratégia.** – A feszültségek titkolása, a probléma elkendőzése azzal a veszéllyel jár, hogy fontos kérdések tisztázatlanok maradnak, a szemben álló feleknek nincs módjuk megtudni a másik fél véleményét, megismerni annak érzelmeit. Következésképpen a lappangó problémák ott és akkor törnek majd elő, ahol és amikor azokat senki sem várja. Ilyenkor a helyzet váratlansága és gyakran erős indulati töltése miatt szinte lehetetlen a manifesztálódó konfliktus érdemi kezelése.

Persze esetenként indokolt a probléma megkerülése, ha például úgy látjuk, hogy az adott pillanatban nincs energiánk megküzdeni az adott kérdéssel, vagy netán úgy érezzük, hogy a feszültséget csak elmélyítjük, ha foglalkozunk vele. Jó ilyenkor pszichológus szakember bevonása a kezelésbe.

(d) **Kompromisszumkereső stratégia.** – Olyan megegyezés keresése, amely mindkét fél számára elfogadható. Többnyire az egyetlen közvetlenül megvalósítható megoldás lehet, melynek segítségével átmeneti erőegyensúly teremthető a felek között. Itt tehát nincs győztes és vesztes. A stratégia lényege: a körülmények tudomásulvétele (esetleg távlati megváltoztatása), továbbá az egymás iránti korrektség. Természetesen, ha valamelyik fél megszegné a megállapodást, az egyensúly felborul, további feszültségek keletkezhetnek.

(e) **Problémamegoldó stratégia.** – Ebben a megoldásban mindkét fél érdekei, igényei, szándékai, elképzelései figyelmet kapnak. Ez a stratégia feltételezi az együttműködést, nyitottságot, toleranciát, empátiát. A megoldás megvalósításában mindkét fél érdekelt. Egymás mélyebb megismerése, a szándékok, az igények, elképzelések megosztása során a személyes kapcsolat szorosabbá válik, továbbá lehetőség nyílik egymás eddig nem ismert értékeinek a felfedezésére. Sajnálatos, hogy a szülők és pedagógusok egyaránt viszonylag ritkán alkalmazzák gyermekeikkel illetve diákjaikkal szemben, azaz velük.

Más szerzők, például **Kopp Mária** és **Skrabski Árpád** (Alkalmazott magatartástudomány. Corvinus Kiadó, Zsámbék, 1995.) dichotomikus

felosztásban **érzelmi és problémamegoldó konfliktusmegoldási módokról** szólnak. Mindkettővel kapcsolatban áll a szociális támogatás keresése, a segítségkérés. Az érzelmek oldaláról akkor közelítünk, ha még nem ismerjük a hatékony megoldás módját. A problémára irányulót akkor keressük, ha a helyzetet megoldhatónak ítéljük. Az utóbbit tehát általában második lépésként alkalmazzuk.

– **Érzelmi konfliktuskezelési módok:**

- **a probléma minimalizálása:** érezzük, hogy van probléma, de letagadjuk látszólag, nem akarunk vele foglalkozni átmenetileg (pl. serdülőknél nem mindig célszerű azonnal reagálnunk ellenérzéseire, inkább várjuk be az alkalmas körülményeket);
- **ráhagyatkozás** az eseményekre, bízva a természetesen bekövetkező spontán megoldásokban;
- az **érzelmek szabadon engedése** főleg akkor, ha nem tudjuk megfogalmazni feszültségeinket, elvesztve érzelmi egyensúlyunkat;
- **őszinteség** családtagjainkkal, gyermekeinkkel, de ne akarjuk mindig mi kimondani az utolsó szót.

– **Problémamegoldó konfliktuskezelő módok:**

- a **probléma megértése:** világos, egyértelmű fogalmak racionális, objektív tisztázása;
- a **döntések meghozatala:** a kétségek kizárása, motivációk feltárása, az akarat mozdítása;
- **céltudatos tevékenység:** az érzelmileg alátámasztott intellektuálisan belátott, akaratilag megerősített cél- és feladatmeghatározott tevékenység indítása.

A félreértések elkerülése végett persze hangsúlyozzuk, feloldó igyekeztünk ellenére is számolnunk kell emberéletünk sodrában különböző konfliktusokkal, melyek szülőnél, pedagógusnál, gyereknél egyaránt jelentkeznek. **Nincs konfliktusmentes életút.** Pontosan a nehézségek megoldásán át fejlődnek az emberi kapcsolatok. Így válhatnak a konfliktusok is a fejlődés hajtóerőivé. Nekünk felnőtteknek csupán arra kell ügyelnünk, hogy fiataljainkban ne halmozódjanak a kudarcok, ne ülepedjenek le személyiségstruktúrájukban, olyan nyomokat hagyva, melyek netán a szociálisan hátrányos helyzetűek egy súlyosabb kategóriájába sodorhatják őket. Ezek feltételezett lehetőségeiről azonban már könyvünk következő fejezetében szólnunk.

3. A DISSZOCIÁLIS KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT ÉLŐK HÁTRÁNYOS HELYZETÉNEK KÉRDÉSEI

E fejezetünk bevezetéseként érdemes itt is követni korábbi elemzési módszerünket: etimológiailag hogyan is értelmezzük a veszélyeztetettség (disszocialitás) fogalmát? A „veszély” szóból eredeztethető a „veszélyeztetett” ige, azaz veszélynek tesz ki, romlással fenyeget. Ebből azután a „veszélyeztetés”: az a cselekvés vagy tény, mellyel valakit vagy valamit veszélyes, ártalmas helyzetbe hozunk. Így már jogi ízt kap a fogalom, hisz ebben az értelemben a veszély nem más, mint lehetőség a sérelem bekövetkezésére. A **veszélyhelyzet** pedig olyan életbeli tényállás, amely a sérelem bekövetkezésének lehetőségét tárja fel, a fenyegető ártalom benyomását kelti. A **disszocializálódás** magyar megfelelője (szétbomlás, szétesés, elválás) pedig – mint a beilleszkedési zavarok súlyosabb folyamata – jól fejezi ki azoknak a fiataloknak a hátrányos helyzetét, akiknél a családi közösség szerkezetében és funkcióiban beálló negatív változások következtében kerül veszélybe a személyiségfejlődés.

Könyvünk eddigi két fő fejezetében az általános gyermekvédelem nézőpontjából vizsgáltuk hazánk valamennyi gyermek- és fiatalkorú polgárának potenciálisan bekövetkező hátrányos helyzetét. Ebben a látásmódban a preventív (megelőző) szempont volt a vezetőnk. Átlépve a szociálisan veszélyeztetettek világába, érdeklődő-érdekeltségünk látászögében már a korrekciós (javító) tevékenység dominanciája áll, amely nagyrészt a **speciális gyermekvédelem** „profilja”. A pedagógiánkkal kapcsolatos interdiszciplínák, illetve a velünk kezét fogó szaktársaink (védőnő, orvos, szociális munkás, jogász, stb.) közreműködésére, szakértelmére támaszkodva igyekszünk időben elhárítani egy-egy sejtető veszélyhelyzetet. Elsősorban a tünetekre orientálódunk, segíthetünk az okfeltárásokban is, a megoldásokat azonban kollégáinkra hagyjuk.

Kérdezzük, mit is mond a jog a gyermekvédelmi törvényről?

1. § /1/ bekezdése: „E törvény célja, hogy megállapítsa azokat az alapvető szabályokat, amelyek szerint az állam, a helyi önkormányzatok és a gyermekek védelmét ellátó természetes és jogi személyek, továbbá jogi személyiséggel nem rendelkező más szervezetek meghatározott ellátásokkal és intézkedésekkel segítséget nyújtsanak a gyermekek törvényben foglalt jogainak és érdekeinek érvényesítéséhez, a szülői köteleességek teljesítéséhez, illetve **gondoskodjanak a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzéséről és megszüntetéséről** (kiemelés tőlünk), a hiányzó szülői gondoskodás

pótlásáról, valamint a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerült fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedéséről.” (A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény.)

Tehát a **speciális gyermekvédelem** olyan komplex tevékenység, amely alapvetően a gyermek családban történő nevelésének elősegítésére törekszik, a veszélyeztetettség megszüntetését célozza úgy, hogy a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerült gyermek helyettesítő védelmének biztosításáról a gyermekvédelmi rendszerhez tartozó állami- nem állami szervek gondoskodnak. Következésképpen a **gyermekvédelmi gondoskodás**: a gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló fentebb idézett törvényben meghatározottak szerint elrendelt, hatósági intézkedéseken alapuló ellátás és védelem.

No de egyelőre még ne menjünk mélyebbre a jog világában. Majd a későbbiekben újra idézzük, a megoldások között. Induljunk ki az **erkölcsből** mint a társadalom szükségletei által elfogadott normák, értékek összességéből. Hisz a veszélyeztetett hátrányos helyzet többnyire az erkölcs hiányából fakad, amikor egy-egy család, kisebb vagy nagyobb közösség elveszti az íratlan erkölcsi szabályokból eredő életvezetés fonálát, deviánsná válik negatív értelemben. Próbáljuk keresni azokat a – minden normális társadalomban működő – politikai, társadalmi, vallási normákat, amelyek meghatározzák, hogy egy-egy embertársunknak mit szabad és mit nem lehet megtennie adott szituációban, függetlenül attól, hogy jogsértést követ-e el vagy nem.

3.1. Tünetek

Veszélyeztetettnek akkor nyilvánítunk egy gyermeket illetve fiatalkorút, ha a környezetében tartósan ható egészségügyi, szociális vagy morális tényezők hátráltatják személyiségfejlődését, netán teljesen akadályozzák. A tünetek többnyire a nevelési-oktatási intézményekben (óvoda, iskola) nyilvánulnak meg, és a későbbiekben tárgyalandó kiváltó okok szerint igen sokrétűek lehetnek. A következőkben néhány olyan jellegzetes tünetre hívjuk fel a figyelmet, melyek kezdetben talán esetleges, eltekinthető, „szelídebb” szimptomának tűnhetnek, azonban erősödésük, halmozódásuk feltétlen illetékes szakértő (orvos, jogász, lelkipásztor, stb.) beavatkozó bevonását igényli részünkről. Ilyenek lehetnek:

- a teljesítményekben hirtelen bekövetkező zuhanás;
- az apa- vagy anyamodell elvesztése, hirtelen kiábrándultság;

- minimális vagy túlzott anyagi gondoskodás a szülők részéről;
- a család együttes tevékenységére a hasznothajtó elfoglaltság kizárólagossága, a mindenáron „szerző” többletmunka a jellemző;
- igazolatlan mulasztások, iskolakerülés, csavargások;
- feltűnésvágyból elkövetett, fantasztikus történeteket kiagyáló hazudozások, kisebb csalásokat elkövető szélhámoskodások;
- nyugtalanság, fokozott ingerlékenység, túlzott érzékenység, gyakori indulatos állapot;
- állhatatlanság: nincs kritika a külső hatásokkal szemben, minden hatással szemben engedékenyek, nincs „tartás”;
- erkölcsi érzéketlenség („moral insanity”): gyenge erkölcsi érzék a társak iránt, szolidaritás hiánya, részvétlenség, hajlam a szadista cselekvésekre, állat- és emberkínzásra, durva szexualitásra;
- deviáns közösségekhez csapódás: gang-ek, galeri-k, zavaros tevékenységet folytató „vallási” szekták felkeresése, romboló funkciók vállalása.

Tömören fogalmazva a jog a következőket mondja a veszélyeztetettség állapotáról: „olyan – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult – állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza”. (Gyvt. I. Fejezet 5. § n pont, Értelmező rendelkezések.)

A következőkben az előbb felsorolt sokrétű tünetcsoport közül kettővel fogunk részletesebben foglalkozni, mivel „aktualitásuk” különös figyelmet érdemel napjainkban, az új évezredbe lépve. Mindkettő a fiatalkori csoportosulásokkal kapcsolatos: az egyik ágon a „világi” elkülönülést preferáló néhány csoportosulás genezisének és későbbi-jelenlegi funkcionálását tekintjük át, majd a másik ágazatban egy-két „vallási” szekta működésének veszélyeit elemezzük, leszűkítve a gyanútlan fiatalok világára. Mindkét esetben elkerülhetetlen két kísérőjelenség ismerete: az előbbinél a gyakori élvezeti cikkek (főleg kábítószer) fogyasztásának veszélyhelyzetet teremtő hatása, az utóbbinál pedig a különböző indíttatású és célzatú agymosások személyiségdegeneráló következményeinek tudomásulvétele.

3.1.1. Nyugati modelleket követő világi csoportosulások

A – nevezzük **világi** – **csoportosulások** ismertetésénél, a csoportalakulások belső motivációinak feltárásában két fiatal egyetemi hallgatónk (B. B. és A. N.) interjúira támaszkodunk, akik közvetlen

kapcsolatban voltak különböző csoportokkal, így hiteles ábrázolást tudtak adni: „Leendő tanárokként már most szeretnénk feltérképezni a fiatalok különböző típusait, hiszen ismerőseinkről, iskolatársainkról van szó. Úgy érezzük, hogy nekünk őszintebben válaszoltak, mintha pszichológusok vagy pedagógusok faggatták volna őket. Nemegyszer úgy kezdeményeztünk egy-egy beszélgetést, hogy a kérdezettnek fogalma sem volt arról, hogy a hallottakat rendszerezni és összegezni szeretnénk. Ha erről ugyanis tudott volna, közeledésünket egyéniségéből és felfogásából adódóan visszautasította volna. Más csoportosulások képviselői viszont teljesen nyitottak voltak és szívesen meséltek magukról és életükről. Ezt több esetben úgy lehetett magyarázni, hogy ezzel ideológiájukat nemcsak továbbadni, de megindokolni és elfogadtatni is szerették volna. Ebből világosan látszik, hogy sok fiatal nem utasítja el a társadalmat, hanem ellenkezôleg: éppenhogy magát érzi kiteszítettnek azért, mert a felnôttek világa nem fogadja el az ô másságát.” (Évfolyamdolgozat. Kézirat, Pécs, 1995.)

Próbáljuk meg rendszerezni a különféle csoportosulásokat:

1. A diszkóba járók. – Ők nem sodródnak ki a társadalom perifériájára. Senki sem ítéli el őket vidám életformájuk vagy csinos öltözetük miatt, bár vannak, akik megvetéssel beszélnek felületességükről, lezser magatartásukról. Ez valószínűleg abból következik, hogy nem rendelkeznek saját ideológiával, egyetlen céljuk: mindig divatosnak, jólöltözöttnek lenni és vidáman eltölteni az időt. Két alcsoportot találunk itt:

(a) **Digók.** – Inkább a gazdagabb családok gyermekeiből kerülnek ki, így gyakran már egészen fiatal korban is rendelkeznek autóval, melyekkel esténként előszeretettel száguldoznak. Sajnos, ez a könnyelműség gyakran szerencsétlenségekkel jár, egyre többet hallunk az un. diszkós balesetéről. A digók ezen kívül szeretnek minden nap más ruhákban megjelenni. Leginkább az olasz fazonú nadrágot és öltönyt, a hegyes orrú cipőt és a rövid zselés haját részesítik előnyben.

(b) **Popperok.** – Anyagi helyzetük már nem ilyen rózsás. Sok közöttük a szegény fiatal. Ezt a csoportot a dallamos zene és tánc, a világos és neonszínek jellemzik. Lezser öltözetük általában mintás, bő ingből, edzőcipőből, illetve répanadrágból vagy popperfarmerből áll. Kedvelik a sok ékszert is, főleg az ezüst fülbe- és orrbavalókat, gyűrűket, láncokat.

(c) **Hip-hoposok.** – Azok, akik magukat sokszor rappereknek nevezik, tévesen, hisz inkább csak utánozzák az „igazi rapperek”-et.

(d) **Rapperok.** – Így vall magukról és az előzőektől való különbségről egy kalocsai rapper fiú: „A köztudatban a rap-et szelíd irányzatnak állítják

be, pedig ez tévedés, ugyanis a valódi rapperek nagyon kemény életmódot folytatnak. A hip-hop csak gyenge utánzása, amit a divat miatt űznek a hazai diszkókban. A hip-hoposok általában a slágerfalók, mindig az a kedvenc számuk, ami éppen a legmenőbb. Semmit sem tudnak a rap lényegéről. Csak az öltözködésben utánoznak minket. Az igazi rapperek Amerika nagyvárosaiban élnek, ott is a nyomor- és munkásnegyedekben, úgy is mondhatnám a rap az utcagyerekek zenéje és életformája. Bár az ő életük nagyon nehéz, mégis mindig vidámak, mert a zene szövegeiben a hétköznapi problémáikról beszélnek, és így lényegében kiadják magukból a feszültséget... Az öltözködésről csak annyit tudok mondani, hogy legtöbbször bő nadrágot, pólót és pulcsit hordunk, de a siltessapka, a gördeszka, meg a walkman is jellemző.”

2. Míg az előbbieket a 80-as évek „szülöttjei”, a **hippi** vagy **beat korszak** a 60-as években nőtte ki magát. Ezekben az időkben a legnagyobb vihart a hippie-mozgalom kavarta. A fiatalok lázadása a társadalom igazságtalanságai, az értelmetlen háborúk és tömeggyilkosságok ellen – ez a hippik megjelenésének alapja. Békét és szeretetet hirdetnek, ez a vágyuk szlogenjükben is megmutatkozik, miszerint: „Szeretkezz, ne háborúzz!” A szabadságvágy és a vidámság tükröződik ruházatukon is. Szeretik a virággal teli, színes ruhát és a hímzett farmert. Szabadságuk megjelenik még a természetesen hosszúra nőtt hajukban, továbbá, hogy meztelenül sem szégyenlenek megjelenni. Elválaszthatatlan tőlük a zene, így a blues, a keleti népzene, esetleg a rockzene. Éppen ezért gyakran rendeznek zenei és békefesztiválokat, amelyek jó alkalmat adnak a nyári találkozásokra is (pl. Budapesti Sziget). Ilyenkor nemegyszer **kábítószer-fogyasztásra** is sor kerül, főleg a fű, azaz marihuána, hasis és LSD terjedt el a hippik körében. Szerintük a szerek használata azért fontos, mert így „tágíthatják tudatukat”. – Talán meglepő, hogy a hippik közül sokan főiskolát, egyetemet végeztek, és jó páran azért kényszerültek otthagyni iskolájukat, mert „polgárpukkasztó, rendbontó magatartásuk megengedhetetlen”. Egyébként ők kezdték el terjeszteni Európában a keleti filozófiákat, főként a hinduizmust és a zenbuddhizmust. Ma már az indiánok kultúrájának tisztelete is fontos szerepet tölt be a hippiknél. – Jellemző még a hippikre (szemben a yippikkel, akik a politikában és a közéletben is részt vesznek), hogy megfelelő filozófiai érvekkel kivonulnak a társadalomból. Nagy elképzelésük, hogy tanyákon, kolóniákban élhessenek szeretetben és békességben, a társadalmi kötöttségekkel mitsem törődve. – A 90-es években a hippimozgalom a reneszánszát éli, természetesen alkalmazkodva a mai viszonyokhoz.

Hazánkban számos fesztivált rendeznek nyaranta (a már említett Diáksziget, EFOTT, Csörge-tó, Majs, Paks, Tabán, stb.) A résztvevők leginkább sátrokban vagy a szabad ég alatt alszanak. Magyarországon az alkohol és az egész országban honos vadkender fogyasztása terjedt el a hippik körében.

3. A hippikkel jól kijönnek a **csövesek**, hiszen szabadságvágyuk szinte ugyanakkora. A csövesek között a legkülönbélebb emberek találhatók meg mind az életkort, mind a műveltséget tekintve. A társadalom legsóbb rétegeiben foglalnak helyet, általában nem fejlődőképesek. Teljesen igénytelenek, lakásuk vagy állandó lakhelyük legtöbbször nincs, ami nyáron nem, télen azonban annál nagyobb problémát jelent számukra. Ilyenkor lépcsőházakban, elhagyott romoknál, pályaudvarokon, esetleg temetőben alszanak. Elhanyagolt ruházatuk szakadt, piszkos. Nagyon ritkán tisztálkodnak, mivel nincs rá lehetőségük. Pénzüket alkalmi munkával vagy kéregetéssel, „tarhálással” szerzik. Gyakran élnek **kábítószerpótló, toxikus anyagokkal** (palmatex, Technocol rapid és más oldószerek). Szinte kivétel nélkül a fiataloknál is jellemző az **alkoholfogyasztás** és a **dohányzás**. Egyik napról a másikra élnek, a holnappal nem törődnek. Közülük sokan kerülnek lopásért, garázdaságért börtönbe. Ezek a csövesek korábbi családi és anyagi helyzetükből fakadóan nem tudnak szakítani életmódjukkal. – Persze vannak olyan csöves csoportok is, melyeknek tagjai meggyőződésből lesznek azzá, mivel filozófiához kötik életvitelüket. Valamely iskola elvégzése után ők önként lesznek az „utca gyermekei” vagy fiatal felnőttei.

4. A csövesek egyik „rokoni ága” a **hobók** csoportja. Ők általában megdolgoznak a keresetükért, de utána azt elcsavarogják, hiszen nagyon szívesen utaznak stoppal. Ezért őket az utak gyermekeinek is nevezik. Legtöbbször vasútállomáson vagy buszpályaudvaron éjszakáznak. Általános az alkohol- és kábítószer-fogyasztás (marihuána, LSD). Szeretik a melankóliát és a magányt, de társaságban is jól érzik magukat.

5. Egészen más azonban a **darkok** élete. Ez a stílus igen széleskörű; vannak köztük olyanok, akik elfogadják a társadalmi viszonyokat, de sok extrém, a társadalmi normáktól teljesen elrugaskodott viselkedésű fiatal is hozzájuk tartozik. Egységesen jellemző rájuk a pesszimista életszemlélet, a gyakori depressziós állapot, amelynek külső jelei is vannak. Szinte mindig fekete ruhát viselnek.

(a) A csoportban talán a legnagyobb tábora a **Depeche Mode**-osoknak van. Ők egy konkrét együttes köré csoportosultak. Ez az egyetlen olyan dark zenekar, amely nem feltétlenül depressziós. A realitás talaján maradnak.

(b) Nem így az un. „**fekete zenekarok**”, amelyeknek a zenéje a misztikum szférájába visz, szinte egy másik világba ragadja a hallgatóságot. Öltözködésükre jellemző itt is a fekete ruha, bár esetenként teljesen fehérben is megjelennek fellépéskor. A fiúk leginkább rövid, felnyírt haját viselik, de a lányoknál is gyakori a félhosszú vagy annál rövidebb frizúra.

(c) A dark csoporton belül nem nagy számban fordulnak elő a **gruftik**, mégis foglalkozunk velük, mivel egyik legszélsőségebb irányzatról van szó. Halálváróknak is nevezik őket. Rendkívüli passzivitás jellemzi őket, valamennyi cselekedetüknek az önpusztítás a célja: alkohol- és drogfogyasztás, öngyilkossági kísérletek (legtöbbször az erek felvágása). Előszeretettel tartózkodnak temető környékén, sokszor sírokban, koporsókban töltik az éjszakát. Ruházatuk fekete, lányoknál bokáig érő szoknya, vörös vagy fekete rúzs és körömlakk. A fiúknál is megtalálható a fekete szemfesték és a feketére festett haj. Szinte csak a csoportjukkal érintkeznek, a külvilágot teljesen elutasítják. Egész életérzésüket áthatja a világfájdalom és a túlvilág utáni vágyódás. Szeretik a sötétet, a gyertyafényt és a miszticizmust.

6. A punk mozgalom Angliából indult el a rossz szociális körülmények következményeként. A punk fiatalok a társadalom ellen láznak fel; legtöbbször anarchiát hirdet, mivel ebben látják a szabadság megvalósulását. Ezt és örökös harcukat frizurájukkal is kifejezik: a sziúk hajviseletét, az oldalt kopasz, középen felállított, színes kakastaréjt viselik. Viselkedésük agresszív, nem riadnak vissza semmitől: kukákat döntögetnek fel, kirakatokat törnek be, hangoskodnak, verekednek, garázdálkodnak. Íme egy punk fiú nyilatkozata: „Sajnos gyakran összekevernek bennünket a vandálokkal, pedig nem vagyunk azok. Van közöttünk egy lényeges különbség: ők nem tudják, hogy mit akarnak, cél nélkül törnek-zúznak, de mi ezt tudatosan tesszük. A mi célunk: az anarchia.” A punkok viselkedése igénytelen életmódjukban, a csövezésben is megmutatkozik. „Lejmolásból” veszik meg napi alkoholadagjukat vagy a legolcsóbb toxikus anyagokat, így pl. a „cséel”-t, azaz a csavarlazítót vagy más szipuzásra alkalmas szereket. Tulajdonképpen nem válogatnak. Külsejük elhanyagolt: szakadt, koszos a ruházat, gyakoriak a sebhelyek, forradások és a kevés igénytel elkészített tetoválások. Kedvelik a láncokat, az orr- és fülbevalókat, jelvényeket, feliratokat. – Nekik is van zenei irányzatuk, ami nem túlságosan színvonalas, nem igényel zenei képzettséget vagy tehetséget. Éneklésük gyakran hamis, a gitár felhangolatlan. Persze külföldön vannak elismert, híres együtteseik is.

7. Végül a napjainkban felerősödni látszó **kopasz-mozgalmak: skinheadek** (bőrfejűek), **neonácik, árpádsávások**. Felületesen nézve őket, a kívül állók könnyen összekeverik őket, pedig lényeges különbség van közöttük. Többnyire kisportolt, izmos fiatalokról van szó, akik szívesen húznak fel katonazubbonyt és bakancsot acélbetéttel. Minden külső megnyilvánulásuk a militarista jellegről árulkodik. Mindig készen állnak az idegenek elleni utcai harcra, ezért fegyvereket is hordanak maguknál. Köszöntésük és csatakiáltásuk az „OI”. Míg a skinhead-mozgalom Angliából indult ki és a külföldi diákok ellen irányult, addig a neonácik világa német nyelvterületen gyökerezik. Ez utóbbinál a fasiszta és hitleri ideológiák újraéledése (zsidó- és cigány-gyűlölet, vendégmunkások zaklatása, stb.). Az árpádsávások speciálisan magyar szervezkedés, az egykori hungarista nyilas mozgalom eszméit követik, a trianoni békeszerződés érvénytelenítését követelik.

3.1.2. Vallási szekták

A **vallási szekták** világából csak néhányra – a fiatalok veszélyeztetettsége szempontjából különösen személyiség-degeneráló mozgalmakra hívjuk fel a figyelmet. Hazánkban a rendszerváltozás óta rendkívüli módon szaporodnak – főleg külföldi hatásra, akárcsak az előbbieken említett ifjúsági csoportok – az ún. kisegyházak vagy a még kisebb létszámú (100 főt meghaladó) szekták. Maga a szó latin eredete nagyon találóan jelzi a lényegét: „seco, -are” = metszeni, elvágni, levágni, darabokra vágni, illetve más értelemben megsebesíteni, megcsonkítani, szétmarcangolni. Valóban, mindenféle szekta – esetünkben vallási – elvágja a kapcsolatot a nagyobb csoporttal, magát az egészet megcsonkítja, illetve – mint látni fogjuk – megsebesíti tagjainak személyiségét, így veszélyhelyzetbe sodorva jóhiszemű fiatalokat, akik hosszú ateista tiltás után vágynak a vallási életre! Persze nemcsak vallási, hanem politikai csoportoknál is vannak szekták. „Szektás” = valamely politikai nézet szűk látókörű, türelmetlen, elvakult híve. Ez utóbbi nézőpontból értelmezzük a „destruktív szekták”-at jelen témánkat illetően. Könnyen lehet persze e kifejezést lekicsinylő, megvető értelemben is használni, ugyanakkor tények szólnak a „destruktív” jelző veszélyhelyzetet, végzetes bajt okozó jellegükre e szektáknak. Csak néhány példa a sok közül:

- Dél-Amerikában 1978-ban, a guyanai Jonestownban James Johnes közel 900 követőjével együtt lett öngyilkos.

- Texasban 1993 áprilisában az „Apokaliptikus tanyán” a davidita szekta vezetője, David Koresh, mivel – a rendőrség jelentése szerint – nem akarta megadni magát, felgyújtotta az épületet, melyben 86 személy, köztük sok gyermek vesztette életét.
- Ugyancsak 1993-ban a kijevei rendőrségnek kellett közbelépnie, hogy a „Fehér Testvériség” vezetői és több száz tagja ne áldozza fel magát, mivel a látnoknő szerint el kell érkeznie a világ végének, amikor ő és követői feltámadtak volna.
- Vagy: a „Család” (régőbbi nevén „Isten gyermekei”) nevű szekta, amely szerint – a „szeretet gyakorlása” címén! – nem szabad semmiféle határt szabni az emberek közötti nemi kapcsolatoknak. (Megjegyzendő, hogy e szekta alapítója elveinek megfelelően, saját leányaival is létesített nemi kapcsolatot!)

Ezekben az esetekben és a hasonló jellegű szektáknál nem kötelességünk-e figyelmeztetni embertársainkat arra, hogy legyenek óvatosak, mivel destruktív, az életet, az erkölcsöt romboló kezdeményezésekkel állnak szemben?

Mármost a fenti extrém eseteken kívül miről ismerhetők meg **a szekták és miért veszélyesek?** – vetődik fel bennünk a kérdés.

- **Hallani sem akarnak a párbeszédéről** a történelmi egyházakkal, azaz teljesen elutasítják az ökumenizmus eszméjét és gyakorlatát még inkább. Ilyen szekta pl. a Hit Gyülekezete hazánkban ugyan hivatalosan bejegyzett egyház, mégis szektaszerű vonásokat mutat, melynek tagjai zárt világban élnek. Nemhogy nem törekednek ökumenikus kapcsolatra, hanem durván agresszívek az összes többi keresztény közösséggel szemben. (Lásd részletesebben belső világukat **Bartus László**: Fesz van. A Hit Gyülekezete másik arca. Budapest, 1999.) A volt szektatag szerző könyve bevezetőjében írja a következőket: „Ez a könyv egy rendszerről szól. A szereplők a rendszer áldozatai. Amikor megszegyenülve látjuk őket, nem abba pillantunk bele, milyenek ők valójában. Nem az a szándékunk, hogy gyengeségükben leplezzük le őket. Megnyilvánulásaik a mechanizmus működését tárják fel. Enélkül nem érthetjük meg annak lényegét. Megalázottságukban azt látjuk, hogyan lehet meggyalázni az Ember fiát. A szerző egy volt közülük. Ezek az emberek a barátai voltak.”

- Többnyire a szekták célkitűzései között fontos elem a **világuralom megszerzésére való törekvés**, ezért toborzási módszereik rendszerint igen agresszívek, földi messianizmus jellemzi törekvéseiket, politikai hatalomszerzés is vágyaik között van. Ilyen pl. az „Egyesítő Egyház” (Moon-

szekta) vagy a fiatalok közt nálunk is divatos „Scientology Egyház” (róluk majd később részletesebben írunk).

– Egy harmadik jellegzetesség a szektáknál **a mester iránti feltétlen, vak engedelmesség**, ami rendszerint szélsőséges magatartásformákkal párosul. Lásd pl. az un. guru-mozgalmakat, a Transzcendentális Meditációt, a Krisna-tudatúak közösségét, New Age-t (bővebben róluk is később írunk).

Természetesen a fenti megállapítások, tények nem zárják ki a sajátunktól eltérő, miénktől különböző meggyőződéses tiszteletbentartását. Mégis a fiatalok veszélyeztetettségét abban látjuk, – ami egyébként minden szekta természetére jellemző –, hogy mélységes **megosztottságot hoz létre hívei és a kívül állók között**, sőt még egy családi közösségen belül is; „agymosáshoz” hasonlítható módszerekkel fanatizálják tagjaikat, akik azután „szabadon” alávetik magukat mindennek; a szekta céljai érdekében adományokat és főleg sok munkát kíván meg tagjaitól, ennek azonban nincs kizsákmányolás jellege, hisz a tagok mindezt önként ajánlják fel.

A következőkben három olyan – hazánkban is működő – szekta rövid bemutatására vállalkozunk, melyek tevékenysége fiataljaink veszélyeztetettsége tekintetében nem elhanyagolható:

(a) **Jehova Tanúi.** – Valamennyi vallást és minden egyházat egyformán elítélnék. Egyik alapítójuk (J. F. Rutherford) Isten legfőbb látható ellenségének a katolikus egyházat tartja. De nemcsak a különböző vallások ellen lépnek fel, hanem mindenfajta állami szervezettel szemben is. Különösen elleneztek az 1919-ben létrejött Népszövetséget, ma pedig az ENSZ ellen vannak, mondván, hogy ott a Jehova ellen szövetkezett államok tömörülnek. Nem ismerik el az államot, mivel az a sátán műve. Nem teljesítenek katonai szolgálatot, nem tisztelegnek a nemzeti zászló előtt. Szerintük a gazdasági élet, a kereskedelem is sátáni tevékenység. Állandóan a világ végének közeli bekövetkeztét hirdetik és várják, amikor is azok el fognak pusztulni, akik nem csatlakoznak hozzájuk. – Lényegében a Jehova Tanúinál hiányzik a tudományosság az a minimuma is, amely tiszteletben tartaná a kívül álló olvasók értelmi képességeit és jószándékát.

(b) **A szcientológia egyháza** (Church of Scientology). – A latin scientia (tudomány) és a görög logosz (tan) összetételéből ered a kifejezés: így tehát a tudományos alapokon nyugvó és a tudományosság igényével fellépő egyházat kellene (?) jelentenie. Alapítója **L. Ron Hubbard** („Dianetics” New Era Publications, ApS, Koppenhága, 1983.) A görög dia (át, keresztül) és nous (értelem, ész, szellem elme) szavakból tevődik össze a mű elnevezése, jelentése szerintük a lelki egészségnek modern tudománya, amely a

gondolkodás axiómáira épül. Ezek éppen olyan természeti törvények, mint a fizikai törvények. Továbbá egy olyan gyógyászati technikát is nyújtanak, melynek segítségével teljes gyógyulást lehet biztosítani minden fajta szervi eredetű betegség esetén. – A továbbélést elősegítő tényezők a siker és az öröm. A fájdalom viszont csökkenti a továbbélés esélyeit. Következésképpen az életet minél nagyobb sikerekre és a fájdalom kiküszöbölésére kell beállítani. Erős, harmonikus személyiséget kell fejleszteni. Az ember ki tud gyógyulni szorongásaiból, félelmeiből, a depresszióból, és sikeres személyiséggel rendelkező, a lét minden nehézségével szembenéző, felettük győzedelmeskedő ember lesz belőle. Tömören: a Dianetics által törölni lehet az évek során felhalmozódott tudatlanságot és fájdalmat, s vissza lehet szerezni a szervezet egészségét és életerejét (lásd pl. a „Tudás-Vár” iskola).

(c) **New Age.** – A világot szeretetből teremtő, személyes Isten helyett kozmikus erők működnek, amelyek átjárnak mindent, mindenütt jelen vannak, minden Isten (pantheizmus). – Tehát szerintük minden ember része az isteni kozmosznak, s a magasabb tudatra emelkedés megoldja automatikusan az emberiség egységét. – Ebből pedig „logikusan” következik, hogy minden vallás egyforma, az isteni világ-szellem egy-egy megjelenési formája. A tudatát kitágító ember túllép minden tételes valláson, hogy elérje az „Új Kor” (New Age) szabadságát. (Megjegyzendő, hogy egy beavatottabb szinten jelenik csak meg a New Age számos áramlatának keresztényellenessége!) – Szerintük nincs bűn: az ember természete szerint jó, csak különböző tanfolyamok, meditációs technikák révén ki kell tágítani a tudatot, **meg kell valósítanunk önmagunkat**, át kell élnie az embernek felsőbbrendű énjét. – Az önmagunkba vetett bizalom a fontos: megváltás helyett önmegváltás, mások szeretete helyett önmagunk szeretete, a Superman ideál megvalósítása a cél; kapcsolatba kerülni a kozmosszal, földöntúli lényekkel és erőkkel (lásd New Age-filmek fantasztikus világa!). – Végül is átveszi a New Age a keleti vallások lélekvándorlás-tanát: a lélek addig vándorol élőből élőbe a földön, míg meg nem tisztul; ezt követően feloldódik, egyesül a világmindenség személytelen ősokával.

– Megpróbálnak mindenkit megszólítani, tudományos műszerekkel elbűvölni. A tudományosság látszatát keltik. Könyvekben, újságokban, televíziós műsorokban magabiztos, tévedhetetlen, abszolút tudományosnak álcázott állításokat lobogtatnak.

– Gyakran előszeretettel idézik a Szentírást, hivatkoznak – többnyire elferdítve – a prófétákra vagy Jézusra, hogy igazolják tévtanaikat, s a hitükben tájékozatlan keresztényeket megnyerjék maguknak.

– Pénzügyi manipulációik lényege, hogy tréningjeik többnyire gyors és biztos sikert ígérnek: nemcsak a lelki béke és koncentrációképesség erősödését vagy szellemi energiát, hanem anyagi sikert is. Ez a tömegeknél többnyire nem jön be. Azonban sok New Age-mester és guru valóban milliárdos lett jóhiszemű követőinek pénzéből. Nem is egy adó- és egyéb csalás vagy pénzügyi botrány robbant ki világhírű guruk körül.

– Nem utolsó tünet, hogy a New Age súlyos pszichés veszélyeket is hordoz magában. A fiatalok különösen könnyen összeroppanhatnak lelkileg, ha úgy érzik, különböző titkos erőknek varázslatoknak, mágiának, állandóan mások kontrolljának vannak alávetve. Egyre gyakrabban lehet találkozni olyan személyekkel, akik túlbecsülik önmagukat: varázslóknak, guruknak, titokba beavatott mestereknek, kozmikus erők birtokosainak vélik magukat.

3.1.3. Drogok útvesztőiben

Talán nem véletlen, hogy sokszor a szekták vagy más deviáns csoportok hálójából menekülve keresnek fiataljaink kiutat a különböző **drogok útvesztőiben**. Az előbbieken már többször esett szó a drogról, mint igen súlyos veszélyhelyzetet teremtő hátrányról a fiatalok személyiségfejlődésében. A témával foglalkozó könyvek, tanulmányok, cikkek lassan-lassan könyvtárrészeket megtöltő kötetekre terjednek. Hadd idézzünk **Steven James**-nek a „You” című amerikai katolikus ifjúsági magazinban 1998 áprilisában megjelent figyelemfelkeltő cikkéből, melyet a „Fehér-Fekete” című, a Ciszterci Rend Pécsi Nagy Lajos Gimnáziuma lapjából vettünk át egy névtelen diák fordításában:

„Nem azt mondtam, hogy idióta vagy, ha drogozol, hanem azt, hogy úgy viselkedsz. Nem a lógásról, a hülye viselkedésről és barátaid ugratásáról beszélek. Azokról a dolgokról van szó, amelyek után szégyelled magad.

Nem tudsz normálisan gondolkodni, ha drogos vagy. Elvesztetted az irányítást tested működése felett. Bevizelsz a nadrágodba anélkül, hogy észrevennéd. Úgy beszélsz, mint egy óvodás. Összehányod magad és másokat.

Ha börtönbe akarsz kerülni, ha meg akarsz örülni és el akarod veszíteni azoknak az embereknek a megbecsülését, aki igazán számítanak neked, akkor a drog a belépőjegy.

Tudod, hogy a fiatalok 70%-a alkoholos befolyásoltság alatt követ el öngyilkosságot és a részegen vezetők több tinédzsert ölnek meg, mint bármi más? Ezeket az esteket a közlekedési balesetek közé sorolják. Pedig az

italozás nem baleset, hanem egy választás. Az alkohol elhomályosítja az ítélőképességet és olyan dologra készítet, amelyeket később megbánsz. Az alkohol öngyilkosságok vagy a közlekedési balesetek esetében képtelenné tesz bármilyen megbánásra. Örökre.

A legtöbb drogos nem hal bele az első alkalommal. Lassan mérgezik magukat, rombolva a testüket, leépítve az agyukat, elveszítve a döntési képességük, gondolkodásuk, testük működésének irányítását. Sokan végzik kórházban úgy, hogy csövek lógnak ki a testükből, mások etetik, öltöztetik és fürdetik őket. Sokan végzik olcsó hotelekben vagy utcasarkokon. Néhányan prostitúcióra kényszerülnek, hogy fizetni tudjanak szenvedélyükért. Igazad van. Legtöbbjükben ez nem gyors halál. Lassú, fájdalmas és szánalomra méltó. Néha azok, akik gyorsan halnak meg, szerencsések.”

3.1.4. Médiaveszélyek

Végül itt a tünetek között utolsóként a **médiaveszélyre** hívjuk fel a figyelmet. Talán első pillanatra kicsit furcsán hangzik a témacím szó, hisz általában a tömegkommunikációs eszközöket mint korunk hasznos, áldásos tényezőjét szoktuk kezelni a nevelés-oktatás folyamatában. S ez így is van: a médiapedagógia ebben a szellemben munkálkodik. Most azonban mégis azokra az ismert vagy kevésbé sejtett anomáliákra szeretnénk utalni, melyek mint tünetek veszélyhelyzetbe sodorhatják a felnövekvő nemzedéket hazánkban.

– A televízió képernyője előtt **eltöltött időmennyiség** sokaságának fiziológiai tüneteket kiváltó hatása (fáradékonyság, figyelemdekoncentráció, kialvatlanság, stb.) közismertek.

– **Válaszhiány** a gyermekben: információáradatot kap, amit befogad, de nem tud feldolgozni; így téves, félreértett fogalmak alakulnak ki benne a valóságról (nem igazi kommunikáció!).

– **Illuzórikus modellkövetés**, a fantáziavilág valóságkénti téves megítélése.

– Korának **nem megfelelő identifikálódás** egy-egy „hőssel”, eszményképpel; szereptévesztés.

– Az **agresszivitás** mindennapi megélése a kortárs csoportban, tevékenységben, életformában.

– Az **erőszak** a konfliktusok megoldásának eszközévé válik.

– **Immunizálódás** a szexuális aberrációkkal szemben illetve mellett.

Hogy e tüneteket milyen előzmények, okok váltják ki, a következő fejezet részben kíséreljük meg körülírni.

3.2. Okok

A hátrányos helyzet veszélyeztetettségi fokát előidéző okokat tekintve többféle csoportosítás lehetséges. Vegyük alapul a klasszikus gyermekvédelmi megközelítést, amely **egészségügyi** (betegség, különböző fogyatékok, beteg felnőtt jelenléte a családban, stb.), **szociális** (létminimum alatti kereset, mostoha lakáskörülmények, táplálkozási-ellátási zavarok, stb.) és **morális** (szülők, felnőttek erkölcstelen életmódja, brutális házasságfelbomlás, alkoholista környezet, stb.) csomópontokban foglalhatók össze.

Más csoportosításban a veszélyhelyzet ok-forrásait tovább differenciálják (lásd **Dr. Krajcsovics Pál**: Gyermek- és ifjúságvédelem. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.) Első helyen itt is az egészségügyi vonatkozású okok szerepelnek, melyekkel – témánk behatárolásánál fogva – e helyütt nem foglalkozunk. Feltétlen ajánljuk azonban az előbb említett Gyógyypedagógiai Tanárképző Főiskolai jegyzet a „Közigazgatási jog. Különös rész. IV. Humán igazgatás (Bíbor Kiadó, 1999.) I. rész: Egészségügyi igazgatás” fejezeteit, melyekben egyben jogi beavatkozási stratégiák és taktikák lehetőségei is feltárulnak. Így az Általános kérdések mellett az Egészségügyi ellátás, intézményhálózatáról, továbbá a Közegészségügy és járványügy problémáiról kaphatunk hiteles, friss információkat. (I. m. 10-23. o.)

Az anyagi természetű okokról már szoltunk könyvünk első fejezetében (inadekvát hátrányos helyzet). Ezek fokozódása gyakran csap át a disszociális hátrányos helyzetbe. Az ilyen jellegű okok feltárása, fokozatos megszüntetése a gyámhatóság eszközrendszerében jelentkezik, melyről a 3.3. fejezetünkben lesz szó.

Maradjunk tehát a **morális ok-keresés** nyomvonalán, néhány olyan feltételezés keresésével, melyek gyakorisága mutatja a veszélyeztetett helyzet kialakulásának jelentőségét. Sorrendiséget tekintve haladjunk az ontogenetikus fejlődés egyes szakaszainak vonalán.

3.2.1. Pre- és posztnatális beilleszkedési zavarok okai

Már korábban is említettük, milyen fontos, meghatározó szerepe lehet a **prenatális** (születés előtti) **beilleszkedési zavaroknak**. A legbrutálisabb módra akkor kerül sor, amikor a beavatkozás olyan „zavart” idéz elő, hogy a gyermeknek a jogát is elveszik az élethez. Ugyanis a szülők felelősek gyermekük életéért a megfogadásától kezdve. Az emberi lény (homo sapiens)

létének első pillanatától fogva, tehát már az anyaméhben potenciális személy, akinek személyi jogait el kell ismerni, mindenekelőtt sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogát az élethez. A legújabb biológiai, genetikai kutatások igazolják, hogy a petesejt megtermékenyülésével kezdődik az emberi élet, és pedig egy konkrét és helyettesíthetetlen ember élete, már teljesen egyedi tulajdonságokkal. A magzat tehát az anyától és az apától különböző egyedi emberi lény, azaz nem dolog vagy tárgy, amely tetszés szerint elvehető.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog alapvető: teljes, sérthetetlen és korlátozhatatlan. Ez a jog nem ruházható át sem az anyára, sem az apára, sem az államra. A megfogant élet ezért nem az anyáé vagy az apáé, hanem az új, mindenki mástól különböző emberi lényé. Következésképp a magzat léte mind erkölcsi, mind jogi szempontból kizár minden olyan beavatkozást, amely az élet elpusztítására irányul. **A meg nem született gyermek megölése** nem eshet más elbírálás alá, mint a megszületetté. A nem kívánt terhesség megszakítását nem igazolhatja sem az anya önrendelkezési joga, sem egyéni érdek, de még a magasabb életminőségre való törekvés vagy bármilyen népességpolitikai szempont sem, mert az élet és az emberi méltóság a jog fölött álló, sérthetetlen és korlátozhatatlan érték. A lelkiismeretes orvos még a várandós anya egészségének veszélybe kerülésekor is erőfeszítéseket tesz mindkét élet megmentésére. Az állam és a jog számára itt egyetlen lehetőség kínálkozik: **az emberi élet feltétlen tiszteletéről** való rendelkezés és védelméről való gondoskodás.

Miért említjük mindezt, amikor lényegileg „nincs már gond” a meg nem születettek beilleszkedésével? – Egyrészt azért, mert az abortuszban **a fiatal nő anyasága is megsérül**, még akkor is, ha azt külső vagy belső kényszer hatására, lelki vagy szociális krízishelyzetben „kénytelen” megtenni. Az anya ezt a sebzettséget sokszor egész élete folyamán viseli. A magzatától megváló nő a legnagyobb kudarcot éli át, mivel az abortusz őt az anyaság legszebb lehetőségétől, az élet adásától fosztja meg. A megsebzett anyai állapotot, az elhagyatottságot és kiszolgáltatottságot erkölcsi vereségként éli meg, pszichés zavar lép fel nála. Ehhez járul még, hogy egyetlen művi terhesség-megszakítás sem végezhető el testi károsodás, a másodlagos meddőség kockázata nélkül. – Másrészt, ne felejtsük el, hogy hazánkban a születéseknek már eddig is rendkívül alacsony száma egyre inkább csökken. Íme néhány adat erre vonatkozóan:

1970-ben az ezer főre jutó születések száma 14,7.

1997-ben ez a szám 10 alá esett.

Vagy: 1970-ben a természetes szaporodás 3,1/ezer fő.

1997-ben a népesség ezer főre eső fogyása már 3,8/ezer fő.

Tudnunk kell, hogy Magyarországon a termékenység még soha nem süllyedt ilyen alacsonyra mint napjainkban. A népesség most tapasztalható fogyása a nem túl távoli jövőn belül tragikus és visszafordíthatatlan folyamattá válhat hazánkban az elöregedés következtében.

A **posztnatális** (születés utáni) közvetlen és közvetett **károsító okok** ugyancsak meghatározzák a fiatal élet későbbi életútját, melyről tanulmánykötetek számolnak be. Így a családtól elszakított, anya nélkül, érzelmileg sivár körülmények között gondozott csecsemők a megbetegedési és halálozási arányt tekintve jóval magasabb arányszámot képviselnek, szellemi fejlődésük lényegesen lassúbb és alacsonyabb szinten marad. Az iskolaéretlen és később is állandó lemaradásokkal küzködő nehezen beilleszkedő gyermekek nagy része e csoportból kerül ki. E gyermekek közismerten nem betegek, éppen azért megfelelő környezetbe helyezve őket, képesek lesznek idővel behozni elmaradásukat. A korábbi szakirodalomban nehezen nevelhető gyermekek fogalommal jelölt fiatalok nagy része is ebbe a csoportba tartozik. E gyermekek érzelmi, sőt igen gyakran értelmi fejlődésükben is elmaradtak kortársaiktól (retardáció). A többnyire tapasztalható pszichomotoros nyugtalanságuk, a társaiktól eltérő viselkedésmintáik, tanulmányaik teljesítményében tapasztalható lemaradásuk a főbb tényezők, melyek nehezé teszik bármely gyermekközösségbe való beilleszkedésüket. Természetesen súlyosbítja helyzetüket, ha a családi légkör egyéb ártalmi is hatnak rájuk.

3.2.2. A családi élet zavaraiól fakadó okok

A veszélyhelyzet oka lehet maga a család is:

- a család teljes hiánya, az **árvaság** (itt az érzelmi élet megváltozása mellett gyakran az anyagi ellátottság hiánya is fennállhat);
- az **egyik szülő elvesztése**, különösen akkor, ha az előzőleg nem harmonikusan alakult családi élet miatt a gyermek kifejezetten valamelyik szülőhöz kötődött már;
- **rossz házasságok** és **válások** (hazánkban a válások száma folyamatosan emelkedik: ezer házasságkötésre ma 510 válás jut, míg 1970-ben „csak” 236!). Nincs módunk a válások okainak sokrétű elemzésére. A **válások következményeire** azonban – különösen a veszélyeztetettség vetületében – érdemes néhány gondolatot vetni:

- a felbomlott házasságokat egyre inkább **élettársi kapcsolat** követi;
- a 16-24 éves fiatalok **egy ötödének szülei elváltak**;
- a válások általában **súlyos érzelmi megpróbáltatással**, gyakran anyagi terhekkel járnak, melyet főleg a gyermekek szenvednek el;
- a **csonka családban** élő gyermekek sínylik meg szüleik házasságának kudarcát és azokat a kusza érzelmi viszonyokat, kötődéseket, amelyekbe akaratuk ellenére kényszerülnek;
- a **túl korai első szexuális kapcsolat** és a művi abortusz gyakoribb azok között, akiknek a szülei elváltak;
- az **elvált szülők helytelen magatartása**: versengés a gyermek megszerzéséért, csábítások, egymás befeketítése a gyermek szimpátiája érdekében;
- **egyik szülőnek sem kell a gyermek**: elhagyottnak érzi magát, depressziós lesz, deviáns társaságban keresi a feloldódást (galerik, szekták, bűnöző csoportok, stb.).

Megjegyezzük, hogy a szakirodalom a felsorolást folytatva, szokta említeni a **helytelen nevelésből** származó okokat is, melyekről könyvünk 2. fejezetében már szóltunk. Az itteni besorolás is érthető lenne, hisz az inadaptív viselkedés súlyosbodása gyakran mehet át veszélyhelyzetbe, vagy arra utaló állapotba. Az ismétlések elkerülése végett ezt újra nem érintjük. Inkább foglalkozzunk a következőkben még egy olyan ártalom ok-háttérének vizsgálatával, amelynek tüneteit már leírtuk, s melyről a szülők sokszor megfélekednek.

3.2.3. A médiaveszély mint ok-forrás

A **médiaveszély** tüneteinel leírt deviáns viselkedésformák **okainak** magyarázatára több feltételezés van. B-né K. Á. tanárnő pedagógia szakos levelező egyetemi hallgató **Anita Werner** „A tévé-kor gyermekei” (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.) című könyve alapján, saját vizsgálataira (Szakdolgozat. JPTE – Tanárképző Intézet, Pécs, 1999.) támaszkodva kísérel meg valós válaszokat adni a problémára:

A kutató szerint az említett tünetek megjelenésében az **erőszakot dicsőítő filmek** szinte ömlesztett bemutatásával a különböző kereskedelmi csatornák közül kiemelkedő sugárzást produkált az HBO, nem sokkal maradt el mögötte az MSAT és az RTL KLUB. A nézett filmek alapján – mondja a kutató – korre-

lációt lehetett kimutatni az agresszivitás, a szorongás és a nyugtalanság között annak függvényében, hogy a gyermekek személyiség típusuk szerint hogyan reagáltak az erőszakos tartalmú filmekből szerzett élményeikre. Voltak, akik nyíltan mutatták nyugtalanságukat, esetleg enyhébb agresszivitás formájában – ezzel mintegy feldolgozva érzelmeiket. Ugyanakkor mások titkolták félelmüket, melynek feldolgozatlansága szorongáshoz vezetett.

Természetesen az agresszív viselkedésnek, szorongásnak, nyugtalanságnak az alapját nemcsak a médiában kell keresnünk. A gondolkodás hiánya, kisebb bűntények a gyermek közvetlen környezetében, a bizonytalanság és a normák fellazulása sokkal fontosabbak ebből a szempontból mint a televízió vagy a video hatása – hangsúlyozza a kutató.

Egy másik okfeltételezés a médiaveszélyekkel kapcsolatban az **erotikus, szexuális jellegű filmek bemutatása**. A szerző szerint a megfigyelt időszakban ezekre is bőven akadt példa a kereskedelmi csatornák műsorai között:

- Erotikus fantáziák (amerikai film) RTL KLUB
- Szeszélyes éjszakák (amerikai film) TV2
- Vörös cipellők (amerikai erotikus sorozat) TV2
- A csábítás ösztöne (amerikai erotikus film) TV2
- Pamela titkai (amerikai erotikus film) TV2
- Igazi szex (amerikai erotikus magazin) HBO
- Az én pasim (francia film) RTL KLUB.

Vessünk néhány pillantást azokra a megállapításokra, melyek figyelembevételével megelőzhetnénk azokat a veszélyhelyzeteket, melyek – sajnálatosan – igen gyakran bekövetkeznek:

– A **nemiséggel összefüggő ingerek** állandó vagy gyakori jelenléte a médiában sok esetben a hagyományos értelemben vett gátlások leépüléséhez vezet. Egy német kutatásban 17-19 éves, sok erotikus tartalmú filmet néző leánycsoport vizsgálatának eredményei azt mutatták, hogy a szexuális tartalmú filmek folyamatos jelenléte csökkenti a szégyenérzetet a beszédben és a ruházkodásban. Ez előnytelen, mert az önszabályozás képességére bizonyos mértékben szükség van a másik félhez való alkalmazkodáshoz, továbbá tartós kapcsolat nemigen képzelhető el a lemondással is járó hűség és szolidaritás nélkül a partner iránt.

– Más tekintetben a **nemiséget pornográf módon megjelenítő média-termékek** a szorongások erősödéséhez vezetnek. Ugyanis a médiának norma-képző, mintaadó szerepe is van. Ezeknek a szexuális modelleknek azonban

semmi közük az azt néző közönség életéhez, szokásaihoz. Az erotikus filmek szereplői általában nagyon jól öltözöttek, jó külsejűek, nincsenek gátlásaik, élvezetük tökéletes, szexuális teljesítményeik képileg manipuláltan magasak. Így azután a filmbéli tökéletesség rejtett elvárásaként bukkan elő a szexualitással ismerkedő fiatalok kapcsolataiban. Ez pedig nem csökkenti, hanem éppen növeli az intim helyzetben való szorongást, nehezítve a saját megoldások megtalálását. Az említett vizsgálatban például a szexuális tapasztalattal még nem rendelkező, erotikus tartalmú filmeket néző leányok önértékelési zavara erőteljesen növekedett.

– **Modellként szolgálnak** a szexuális tartalmú médiatermékek abban az értelemben is, ahogyan bemutatják a nemiség és a szexualitás mindennapi életben betöltött szerepét. Ugyanis különösen a kommersz erotikus tartalmú filmekben a szexualitás éppúgy következmények nélküli, mint az előbbieken említett erőszak, a szerelem gyakran a kizárólagos testiségre korlátozódik.

– Ugyancsak rossz mintát közvetíthet a **szexualitás és az erőszak összekapcsolása** a filmekben, az öncélú pornográfia, a szereplők személytelensége, gépies viselkedése.

– Végül, de nem utolsósorban az erotikus tartalmú médiatermékeknél komoly veszélyt jelent az **ingerekhez való hozzászokás**, az elfásulás (deszertizáció).

3.2.4. A destruktív szekták mint veszélyeztető okok

A fiatalok egy részének **szekták** felé történő irányulásának okait vizsgálva nem térünk ki egy-egy csoport vonásainak speciális okaira. A **kötődések általános okaira** utalunk csak, melynek során a korábban felsorolt tünetek ismeretében felismerhetjük valamely destruktív szekta módszereit a „beszervezés”-ben. Nagy általánosságban azonban megállapíthatjuk, hogy szinte minden esetben a háttérben megtaláljuk a szektába sodródott fiatal családi szubkultúrájának ziláltságát.

Minden szekta terjedésének egyik oka kétségtelen a **jól szervezett propaganda**. Ez rendkívül szerteágazó, melynek során alaposan felkészített és erős rábeszélőképességgel rendelkező emberek járnak házról-házra, akik felfigyelnek „családlátogatásaik” során az érdeklődés legkisebb jelére is. Alkalmazzák a meggyőzés minden lehetséges módszerét: először többnyire csak egy Biblia elfogadására készítetnek, melyet követ egy brosúra, általuk kiadott könyv. Ezután a következő látogatásnál már mindezekről vita folyik,

megbeszélés, végül meghívás valamely összejövételükre. Egyébként a szekták rendkívüli energiákat fordítanak propagandistáik technikai, főleg pszichológiai felkészítésére. Kemény tanbéli képzésben részesülnek, a vezetők kérlelhetetlen erővel kéri számon tőlük a memorizált tanokat. Érvelésükben felhasználják a bibliai idézeteket, önkényesen, kedvük szerint egymáshoz illesztve azokat. Az lesz a benyomásunk, hogy mindez manipuláció az egyéni és csoportos szabadságnak a totális megsemmisítése.

A fiatalok szektákba építésének másik lehetséges oka **az üzenet esetleges vonzóereje**, amivel látszólag kielégítik a mai ember bizonyos igényeit és elvárásait. Olyan korszakokban, amikor minden bizonytalan és ingadozik, a fiatalok biztonságigényére adnak valamiféle választ. Bizonyos szekták abban is segítenek, hogy a világ bajai közepette a kétségbeesők leküzdjék szorongásaikat. Az ilyen helyzetben lévőket különösen nagy utánjárással keresik fel a destruktív szekták ügynökei. Arra hivatkoznak, hogy az illető nehéz helyzete hamarosan megváltozik, új korszak kezdődik, új világ születése van kibontakozóban, melyből majd hiányozni fognak a ma köztünk lévő gonoszok. E tanok tehát nem evangéliumot (= örömhír) jelentenek, hanem éppen ellenkezőleg: anti-evangélium, a halál üzenete, melyből csak néhány választott – többnyire, aki belép a csoportba – menekül meg.

Őszintén vallásos mozgalomnak tüntetik fel magukat, a naiv – eddig mindenféle vallástól elzárt – fiatalokban azt a látszatot keltik, hogy egy „Isten uralma alatt élő világért” küzdenek, hogy le akarják győzni a kommunizmus „sátáni vallását”, erkölcsi értékeket és szociális műveket kívánnak támogatni. E megtévesztő látszattal szemben a különböző európai vizsgálatok azt mutatják, hogy a vallási köntös mögött egy világuralomra törő, erősen pénzügyi érdekeltségű ideológiai és politikai mozgalom húzódik meg a legtöbb destruktív szekta hátterében. E szekták vallási jellegét persze nem lehet tagadni, de tudnunk kell, hogy pl. a Moon-szekta hatalmas pénzügyi birodalommal rendelkezik s a kommunizmus elleni harc ürügyén óriási támogatást ad a dél-amerikai diktatúráknak. A célok érdekében szétszakítja a családot is, ha kell: a gyermekeket elválasztja a szülőktől és távoli országokba küldi, úgymond missziós feladatokkal.

Végül **a történelemben nemegyszer figyelhető meg**, hogy a nagy vallási átalakulások illetve elbizonytalanodások korában különös erővel törnek előre az emberekből az Isten, a vallás és a világ titkai utáni kérdések. Akinek pedig nincs biztos vallási tájékoztató rendszere, az könnyen elfogad mindenféle hiedelmet, babonát is, amelyektől irányítást vél kapni az anyagon túli világ

kérdéseiben. Márpedig a hiedelmekben természetesen keverednek az igaz meglátások a tévedésekkel, babonákkal és mesékkel.

3.2.5. A narkoveszély néhány ok-okozati összefüggése

Folytatva **Steven James** eszmefuttatását a drogfogyasztással kapcsolatban, az ok-okozati összefüggések vonatkozásában néhány megjegyzésünk most inkább a következményekre hívnák fel a figyelmet:

„Miért akarnak az emberek egyáltalán feldobódni? Nos, a tudósok, akik ezt a dolgot tanulmányozzák, azt állítják, hogy a legtöbb tinédzser, aki fel akarja dobni magát, megpróbál elmenekülni valami elől, felnőttek akarja érezni magát, meg akarja tapasztalni a megváltozott időt, valóságot és érzelmeket, vagy egy csoport tagja szeretne lenni.”

„Tudod-e – folytatja Steven –, hogy az inhaláló szerek (a szipuk) első használatakor már megfulladhatsz vagy azok hirtelen halált okozhatnak?

Hogy a hallucinogének görcsös rohamokat, kómát, szív- és tüdőelégtelenséget idézhetnek elő?

Hogy a kokain vagy crack egyszeri használata is okozhat agykárosodást, szívrohamot, agyvérzést és légzőszervi elégtelenséget?

Ez a legkönnyebb módja annak, hogy a halottkémmel találkozz. Kérdezd meg bármelyik drogot, ezt fogja neked mondani: 'Ez csak egy módja annak, hogy jól érezd magad.' Nem fogja azt mondani, hogy ez belépőjegyet ad neked a hullaházba.

Tudom, mire gondolsz: 'Ez biztos megtörténhet, de nem velem. Úgy értem, mi az esélye annak, hogy meghalok az első használatnál?' – Nagyobb, mint gondolod.”

E témakör lezárásaként hadd jegyezzük meg, hogy az 1999-ben elfogadott és március 1-től hatályba lépett Büntető Törvénykönyv módosítása alapján **bűncselekményt követ el**, aki birtokol, kínál és fogyaszt kábítószer.

A Btk (Büntető Törvénykönyv) ide vonatkozó szakaszait érdemes kicsit részleteznünk. Ez ugyanis nem csupán a fiatalok kábítószerfüggő személyeket érinti, hanem azokat a felnőtteket is, akik közvetve jelenthetnek veszélyeztetést a gyermek- vagy fiatalok számára nézve. Így:

– aki a hatósági előírások megszegésével kábítószer termeszt, előállít, megszerez, tart, az országba behoz, onnan kivisz, az ország területén átvisz, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (282/A. § /1/ bek.)

– aki a hatósági előírások megszegésével kábítószerrel kínál, átad, forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (282/A. § /2/ bek.)

Súlyosítja a helyzetet – s vele együtt a büntetés keménységét, – ha a tizennyolc életévét betöltött személynek fogyasztás céljából kínálnak, átadnak. Egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő még csekély mennyiség esetén is. (282/A. § /5/ bek. c pont)

Megjegyzendő, hogy a fenti paragrafus 1. és 2. bekezdésében leírt büntettek üzletszerű elkövetése esetén három illetve öt évig terjedő szabadságvesztés következik. (282/A. § /3/ bek.) – Jelentős mennyiségű kábítószer esetén (1. és 2. bek.) két évtől nyolc évig illetve öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés szabandó ki. (282/A. § /4/ bek.)

Végül, de nem utolsó sorban: az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki **tizennyolcadik életévét be nem töltött** személynek kábító hatású anyag vagy szer kóros élvezetéhez segítséget nyújt, vagy őt arra rábírní törekszik, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (283. §)

3.3. Megoldások

3.3.1. Eurokonform hazai szabályozások a fiatalok veszélyhelyzetének megelőző feloldására

Az előző részfejezet utolsó bekezdése előjelezte már, hogy a lehetséges megoldási kísérleteknek, a beavatkozás eszköztárában fontos szerepe van a jogi megközelítésnek. Így témánk vonatkozásában az 1952. évi IV. törvény (azaz a Családjogi törvény, röviden a továbbiakban Csjt.) már a bevezetőben egyértelműen leszögezi a következőket: „A házasságról, a családról és a gyámságról szóló törvénynek az a célja, hogy a Magyar Köztársaság Alkotmányának megfelelően szabályozza és védje a házasság és a család intézményét, biztosítsa a házasságban és a családi életben a házastársak egyenjogúságát, fokozza a gyermekekért való felelősséget és előmozdítsa az ifjúság fejlődését és nevelését.

E törvény alkalmazása során mindenkor a kiskorú gyermek érdekében figyelemmel, jogait biztosítva kell eljárni. E törvényt a társadalmi és egyéni érdekek összhangjának biztosításával kell alkalmazni, a törvényben

megállapított jogokkal és kötelességekkel társadalmi rendeltetésüknek megfelelően kell élni.” (Csjt. 1. § /1/, /2/, /3/ bek.)

Már korábban is hangsúlyoztuk – s most újra kiemeljük, – hogy hazánk jogrendje lényegében a családok tényleges helyzetét tükrözi. Ugyanakkor a jogszabályokban nagyobb súllyal kellene kifejezésre jutnia a család társadalomban betöltött szerepének. Egy nemrég megjelent egyházi dokumentum nagyon reálisan hívja fel figyelmünket arra a tényre, hogy a családra vonatkozó jogszabályok manapság inkább a társadalomban és a családokban meglévő értékzavarok visszatükröződései, mintsem a megfelelő igazodási pontok, melyek alkalmasak lennének arra, hogy családbarát irányban befolyásolják a közgondolkodást és a közvéleményt. (In: „A boldogabb családokért!” A Magyar Katolikus Püspöki Kar. Budapest, 1999.)

A **családokra vonatkozó törvények** és egyéb jogszabályok többsége – lásd pl. a Családjogi törvényt – a rendszerváltás előtt születtek, az ötvenes évektől indulva ezek többnyire aktuálpolitikai célokat szolgáltak. Alig-alig találunk jogrendünkben olyan állami intézkedéseket, melyek erősítenék a mai magyar családok egységét. A megfogalmazandó törvényeket egy családbarát társadalom szellemében kellene megalkotni.

Néhány konkrét javaslat a fentiek értelmében:

– Az **Európai Tanács határozata** szerint „a magzatnak minden körülmények között részesülnie kell az emberi méltóságnak kijáró tiszteletben”. Éppen ezért a törvényhozónak a magzati élet védelméről szóló törvényt újra kellene fogalmazni, melynek során az egész társadalmat indítanák arra, hogy a magzati élet védelme érdekében különleges védelmet nyújtsunk az édesanyáknak, segítve a megfogant magzatok megszületését.

– Ahogy a droggal kapcsolatban végre állami szankcionálásra került sor, **erőteljesebb korlátokat kellene állítani a média és az internet útján terjesztett erkölcsromboló és családpusztító műsorokkal, honlapokkal szemben** is. Egyébként már jó egy évtizede, 1998-ban az Európai Unió „Television Without Frontiers” (Televízió Határok Nélkül) című irányelveiben több helyen foglalkozik e problémával:

– A tagországok – mondja többek között a dokumentum – intézkedjenek, hogy egyetlen általuk sugárzott műsor se károsítsa a fiatalok fizikai, mentális vagy morális fejlődését. Ne sugározzanak pornográf vagy indokolatlan erőszakot tartalmazó adásokat.

– Ha mégis néhány műsor valószínűleg ebbe a kategóriába tartozik, akkor a sugárzási idő megválasztásával (késő éjszakai adások) mindent kövessenek el, hogy azokat a gyermekek ne láthassák és hallgassák. Sőt, ilyen

adás esetén evidensen hívják fel erre a felnőttek figyelmét, az adás ideje alatt pedig lássák el a képernyőt megfelelő logóval.

– A tagországok erősítsék meg, hogy műsoraik nem keltenek sem faji, sem nemi, sem vallási, sem nemzetiségi megkülönböztetésen alapuló gyűlöletet.

Végül a dokumentum kijelenti, hogy a műsorszolgáltatás minden programjának – tartalmában és feldolgozásában – tiszteletben kell tartania az emberi méltóságot és a személyiségi jogokat.

Sajnálatos, hogy hazánkban ma a médiával kapcsolatban nem sok szabályozás van érvényben a gyermekek veszélyeztetettsége tekintetében. Egy a cél: minél több nézőt s így még több hirdetőt beszerezni. Mellékes szerepet kap a médiatörvény kitétele, mely szerint a műsoroknak elő kell segíteniük a gyermekek fizikai, szellemi és lelki fejlődését. Sőt, a piaci versenyhelyzetben lassan illúzióvá válik az 1995-ben Melbourne-ben megfogalmazott **Gyermektelevíziós Charta** kívánsága, melynek alapján a gyermeknézők és gyermekműsorok védelmében rendet teremtenék a kérdésben. Egy dolog azonban mindenki számára adott, akkor is, ha jogilag zilált a helyzet: a felnőtt (szülői és nevelői) kontroll, továbbá a személyes példaadás az egészséges családmódban. S ez már inkább pedagógiai, semmint jogi kérdés.

Néhány gondolat erejéig mégis maradjunk a törvényi kérdéseknél. **Az 1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról** fontos iránymutatásokat tartalmaz résztémánkat illetően. Csupán néhány passzust idézünk:

„A vallási vagy hitbéli meggyőződést sértő, az erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatások bemutatása előtt a közönség figyelmét erre a körülményre fel kell hívni.” (II. Fejezet. A műsorszolgáltatás elvei és szabályai. A. rész. Általános alapelvek és szabályok. 5. § /1/ bek.)

„Nem szabad kiskorúaknak szánt műsorszámokban erőszakos magatartást követendő példaként megjelenítő képeket vagy hangokat közzétenni.” (uo. 5. § /3/ bek.)

„A kiskorúak személyiségfejlődésére ártalmas, így különösen az erőszak öncélú alkalmazását magatartási mintaként bemutató, illetőleg a szexualitást öncélúan ábrázoló műsorszámot csak 23.00 és 5.00 óra között lehet közzétenni. Közzététel előtt erre a közönség figyelmét fel kell hívni.” (uo. 5. § /4/ bek.)

„A kiskorúak személyiségfejlődésére súlyosan ártalmas műsorszám közzététele tilos.” (uo. 5. § /5/ bek.)

Ugyancsak ebben a törvényi részben figyelemre méltó néhány, a **reklámmal kapcsolatos** megjegyzés:

„Az alkoholtartalmú italok reklámozását tartalmazó műsorszám nem szólhat kiskorúakhoz, és nem ábrázolhat alkoholt fogyasztó kiskorút, továbbá az ilyen műsorszám nem tehető közzé kiskorúak számára készült műsorszámot közvetlenül megelőzően, illetve közvetlenül azt követően.” (Reklámkorlátok és -tilalmak. (13. § /2/ bek. a, f pontok)

„A reklám nem mutathat gyermekeket erőszakos helyzetben, és nem buzdíthat erőszakra.” (uo. 14. § /3/ bek.)

Fontos észrevennünk, hogy a tiltó rendelkezések mellett kiemelt szerepet kapnak azok a kijelentések törvényünkben, amelyek **a személyiségfejlesztés elősegítését célozzák** a műsorszórásban:

„A közszolgálati műsorszolgáltató és a közműsor-szolgáltató különösen köteles a nemzet, a nemzeti, az etnikai, a nyelvi és más kisebbségek méltóságát és alapvető érdekeit tiszteletben tartani, nem sérteni más nemzetek méltóságát.” (B. rész. A közszolgálati műsorszolgáltatás, és a közműsor-szolgáltató műsorára vonatkozó közös szabályok. 23. § /1/ bek.)

„A közszolgálati műsorszolgáltató és a közműsor-szolgáltató különös figyelmet fordít a kiskorúak testi, lelki és erkölcsi fejlődését, érdeklődését szolgáló ismereteit gazdagító műsorszámok bemutatására; a vallási és egyházi, továbbá a nemzeti, etnikai és más kisebbségi kultúrák értékeinek megjelenítésére; az életkoruk, szellemi és lelki állapotuk, társadalmi körülményeik következtében **súlyosan hátrányos helyzetű csoportok** (kiemelés tőlünk) számára fontos információk elérhetővé tételére, különös tekintettel a gyermeki jogokat ismertető, a gyermekek védelmét szolgáló, az igénybevehető szolgáltatásokról tájékoztatást nyújtó műsorok főműsoridőben történő bemutatására.” (uo. 23. § /4/ bek. b, c, d pontok)

Végül a törvény e része leszögezi, hogy „a közszolgálati műsorszolgáltatásban és a közműsor-szolgáltatásban csak az alábbi műsorszámok támogathatók:

- (a) vallási és egyházi tartalmú műsorszámok,
- (b) művészi és kulturális eseményeket bemutató, közvetítő műsorszámok,
- (c) a nemzeti és az etnikai kisebbségi anyanyelvű, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségek életét, kultúráját bemutató műsorszámok,
- (d) az életkoruk, testi, szellemi vagy lelki állapotuk, társadalmi körülményeik következtében **súlyosan hátrányos helyzetben lévő csoportok** (kiemelés tőlünk) számára készített műsorszámok.” (uo. 25. §)

Természetesen **ne essünk bele abba a csapdába**, hogy a médiát és annak tartalmát eleve rossznak és ezért elkerülendőnek tartsuk, hanem inkább tekintsük kihívásnak. Együtt kell működnünk a tömegtájékoztatással, javaslatokat kell tennünk, tudtukra adni felelős személyeknek, hogy mik a problémáink, hogyan lehet azokat megoldani véleményünk szerint. Néhány ilyen megfontolás:

- Segíteni kell a szülőket abban, hogy a tévézéssel kapcsolatos kritikai gondolkodásukat fejlesszék.

- Úgy is segíthetünk, ha megláttatjuk a családokkal, hogyan lehet hasznosan eltölteni gyermekeikkel idejüket úgy, hogy ne függjenek állandóan a médiától. Azok a gyermekek, akiket már kiskoruktól fogva megtanítanak kreatív tevékenységekre (rajz, gyurma, építés, stb.) ritkán válnak olyan mértékben televízió-függővé, hiszen a többi tevékenység sokkal érdekesebb.

- Hasznos lehet olyan speciális családgondozási tanfolyamok szervezése szülők részére, ahol médiapedagógiai kérdésekkel foglalkoznak a témában járatos személyek vezetésével.

E szorosabb értelemben vett kisebb pedagógiai kitérés után most térjünk vissza ismét a jog világához. Nem vitás, hogy a gyermekeknek – születésük előtt és után – különleges védelemre és segítségre van joguk teljes értékű személyi fejlődésük érdekében. Ezért a társadalom által támogatást érdemel minden olyan családpolitikai elképzelés, amely a gyermekeknek a családban való nevelését és felnövését célozza, továbbá a gyermekek jogait és érdekeit biztosítja. Ezt az elvet a törvény is világosan megfogalmazza: „A gyermek szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el. A gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani.” (Gyvt. Első rész. II. Fejezet. 7. § /1/ bek.)

Bár mélységesen egyetértünk a fentiekkel, mégis most itt, a veszélyhelyzetek elhárításának lehetőségeit vizsgálva, azokat a módokat keressük, melyek során a családjából kiszakított gyermekek „gyógyítását” vállalják különböző szervek és személyek. Az előzőekben láttuk ugyanis, hogy a tünet-ok feltárásban a veszélyeztetett hátrányos helyzetbe került fiataljaink szükségszerűen kerülnek ki családjukból. Magukra hagyatottságuk feloldása érdekében keressük a családot ideiglenesen pótló, helyettesítő megoldásokat.

Terjedelmi korlátok miatt nem tekinthetjük át valamennyi vonatkozó jogszabályt, csupán a főbb területekre kívánunk utalni a teljesség igénye nélkül

úgy, hogy előbb a gyermekvédelem kérdéseiről, majd a gyámügyi igazgatás néhány problémáiról szólunk.

3.3.2. Gyermekvédelem

3.3.2.1. A gyermekvédelem rendszere és működési elemei

A gyermekek védelmének rendszere. – A kérdéssel a Gyvt. első részének III. fejezete foglalkozik Mindenekelőtt **definiálja** a problémát: „A gyermekek védelme a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítésére, veszélyeztetettségének megelőzésére és megszüntetésére, valamint a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerülő gyermek helyettesítő védelmének biztosítására irányuló tevékenység.” (14. § /1/ bek.)

Ezt követi **a rendszer működési elemeinek** feltárása. A rendszer dichotomikus felosztásában egyrészt állami szerveket (szociális és családügyi miniszter, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, települési önkormányzatok képviselőtestületei, gyámhivatalok, védőnői szolgálat, házi orvos, házi gyermekorvos, családsegítő központok, családsegítő szolgálatok, óvodák, iskolák, nevelési tanácsadók, rendőrség, bíróság, ügyészség, menekülteket befogadó állomás, átmeneti szállások) foglal magában, másrészt nem állami szervek tevékenységét jelenti (alapítványok, egyesületek, egyházak).

3.3.2.2. Gyermekvédelmi ellátások

Harmadsorban a segítő-működés eszközrendszerét ragadjuk meg, mely a **gyermekvédelmi ellátások** különböző formáiban nyilvánulnak meg. Ezek alkalmazásának célja a családok anyagi-szociális helyzetének megerősítése. Mindez annak érdekében történik, hogy a gyermekek kiegyensúlyozott fejlődése ne szenvedjen kárt, illetve ne legyen veszélyhelyzetnek kitéve. E cél elérését a törvény rendkívül összetett, sokoldalú támogatási módozatokkal kívánja biztosítani. Ezek részben pénzübeli és/vagy természetbeni támogatások, másrészt pedig személyes gondoskodást biztosító ellátások útján vehetők igénybe. Még felsorolni is hosszú lenne azt a körültekintő védelmi stratégiai intézkedésköteget, melyre a törvény figyelme kiterjed (lásd Gyvt. Második rész. IV. és V. fejezetei), ezért csak vázlatosan, figyelemfelkeltő céllal érintjük e témakört.

A **pénzbeli és/vagy természetbeni ellátások** formái egyrészt rendszeres támogatást, másrészt rendkívüli támogatást jelenthetnek. – Az előbbivel igyekszik segíteni a gyermek családi környezetben történő ellátását és nevelését, kivédve ezzel a gyermek esetleges veszélyeztetettségét, majd annak következményét t. i. a családból való kiemelésének szükségességét. – Az utóbbira akkor kerülhet sor, ha a család időszakosan küzd a létfenntartási gondokkal, vagy hirtelen a létfenntartást veszélyeztető helyzetbe kerül.

Bár a gyámügyi tevékenységről később olvashatunk, mégis itt megjegyezzük, hogy a gyámhivatal is jogosult a gyermektartási díj megelőlegezésére és az otthonteremtési támogatás megállapítására.

Az előbbi anyagi jellegű támogatások mellett fontos szerepük van a **személyes gondoskodást nyújtó ellátásoknak**. Ezek már közvetlenül a gyermek személyét, mozgásszabadságát érintik, amennyiben a gyermek már – igaz, csak átmenetileg – nem a családjával tölti minden idejét. E rendkívül körültekintő stratégiánál szintén mellőzzük a részletezést, csupán körvonalakban jelezzük a segítség szerteágazó kontúrajait. Két fő típusról beszélhetünk, melyek egyrészt a **gyermekjóléti alapellátások** (gyermekjóléti szolgáltatás, napközbeni ellátás, gyermekek átmeneti gondozása), másrészt a **gyermekvédelmi szakellátások** (otthont nyújtó szakellátások, területi gyermekvédelmi szolgáltatás).

Két megjegyzés ezekkel kapcsolatban:

– A bentlakásos gyerekintézményeknél az intézmény köteles elősegíteni, hogy a szülő és az egyéb hozzátartozó kapcsolatot tartson a gyermekkel: látogatás, a gyermek elvitelének joga és visszahozatalának kötelessége, levelezés, telefonösszeköttetés, stb.

– A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások és a gyermekvédelmi szakellátások igénybevételéért rendszerint térítési díjat kell fizetni a 133/1997. (VII. 29.) Korm. rendelet alapján.

3.3.2.3. Gyermekjóléti alapellátások

Az **alapellátások** biztosításának **célja**, hogy a települési önkormányzatok hozzájáruljanak a gyermek megfelelő fejlődéséhez, a családban történő neveléséhez, a veszélyeztetettség megelőzéséhez illetve megszüntetéséhez, továbbá a gyermek családból történő kiemelésének elkerüléséhez.

Az **alapellátások fajtái** a következők:

(a) **Gyermekjóléti szolgáltatás**. – Feladata igen sokrétű:

– **A gyermek** testi, lelki egészségének, **családban való nevelésének** elősegítése érdekében családtervezési, nevelési tanácsadás, a szociális válsághelyzetben lévő áldott állapotú édesanya támogatása, szabadidő programok szervezése és hivatalos ügyek intézésének segítése.

– **A gyermek veszélyeztetettsége megelőzése** érdekében működteti a veszélyeztetettséget észlelő és jelző rendszert, feltárja a könyvünk előző részfejezetében is leírt veszélyhelyzet okait, majd ezek megoldására javaslatot készít, s végül nem utolsósorban koordinálja az érintett személyek és szervek tevékenységét.

– A **már kialakult veszélyeztetett hátrányos helyzet** megszüntetéséért e szolgáltatás feladatkörébe tartozik a családgondozás, az egészségügyi-, és szociális ellátás, továbbá a hatósági beavatkozások kezdeményezése, valamint javaslat készítése a gyermek családból való kiemelésére és annak módozatára.

– A **családból kiemelt gyermek visszahelyezése** érdekében e szolgáltatásnak családgondozást és utógondozást kell végezni.

– Mindezeket a szolgáltatásokat a **települési önkormányzat** biztosítja, igénybevételük térítésmentes.

(b) **A gyermek napközbeni ellátása.** – Történhet bölcsődében, családi vagy iskolai napközi otthonban, netán házi gyermekfelügyelet formájában.

(c) **Átmeneti gyermekgondozás.** – Ideiglenes jelleggel, a szülő kérésére vagy beleegyezésével folyik, és teljes körű ellátással jár (étkezés, ruházkodás, lakás, egészségügyi ellátás). Akkor kerülhet rá sor, ha a szülő önhibáján kívül került válsághelyzetbe, és akadályoztatása miatt (pl. kórházi kezelés, ingázás, minimális jövedelem, stb.) a fentieket nem tudja biztosítani a családban gyermekének. – Megjegyzendő, hogy az átmeneti gondozás az alapul szolgáló ok fennállásáig tart, maximum fél évig, amely időtartam 3 hónappal meghosszabbítható. További hosszabbítás már a gyámhatóság hatókörébe tartozik. – **Kik és milyen szintereken végezhetik a gondozást?** – vetődik fel a kérdés:

– A **helyettes szülő** a saját háztartásában vállalja az egyébként családban élő gyermek ideiglenes gondozását (külön jogszabályban meghatározott jogviszonyban és anyagi szolgáltatás ellenében). Természetesen e feladatot csak olyan nagykorú, cselekvőképes és büntetlen előéletű személy vállalhatja, aki egy ilyen témájú tanfolyamot eredményesen elvégzett, személyisége és környezeti körülményei is alkalmassá teszik a gondozásra. (megjegyzendő, hogy a helyettes szülő legfeljebb öt gyermeket vállalhat gondozásra, – beleszámítva a saját gyermekeit is.)

– **Gyermekek átmeneti otthona.** – Itt olyan gyermekek helyezhetők el, akik átmenetileg ellátás és felügyelet nélkül maradtak annak következtében, hogy családjuk életvezetési körülményei veszélyhelyzetet teremtenek vagy pl. a gyermek önkényesen eltávozott lakóhelyéről.

– **Családok átmeneti otthona.** – Ilyen otthon-típusban a gyermek és a szülő együttesen helyezhető el akkor, ha lakhatásuk nem biztosított és emiatt a gyermeket el kellene választani a szülőtől.

3.3.2.4. Gyermekvédelmi szakellátások

Mint már említettük az eddig ismertetett gyermekjóléti alapellátások mellett igen fontos szerepe van a hálózatban a **gyermekvédelmi szakellátásoknak**, melyeknek két fő funkciójuk van: biztosítani a családból kikerült fiatalok teljes körű ellátását, továbbá előkészíteni a gyermekvédelmi gondoskodás különböző területeinek munkálatait. E szerint különböztetünk meg két alapvető formációt: az **otthont nyújtó szakellátásokat és a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást**. Nézzük meg mindkettőt kissé részletesebben:

(a) **Otthont nyújtó szakellátások.** – Feladatuk: a gyermekvédelmi gondoskodás keretében ideiglenes hatállyal elhelyezett – és átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermekek, továbbá az átmeneti vagy tartós nevelésből kikerült fiatal felnőttek utógondozói ellátása.

Ez a fajta elhelyezés történhet **nevelőszülőnél** vagy otthonban.

A **nevelőszülő** a saját háztartásában nyújt széleskörű ellátást az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyermeknek, továbbá a fiatal felnőttnek. Mindez külön jogszabály alapján létrehozott speciális jogviszony keretében, egyéni gondozási-nevelési terv alapján folyik, miközben ellátja a gyámi feladatokat is és biztosítja a gyermek kapcsolattartási jogának megvalósulását. Nevelési díj illeti meg.

A **nevelőszülő**nek a következő típusai lehetségesek:

– **Általános nevelőszülő:** olyan személy alkalmas rá, aki megfelel az előbbiekben már leírt helyettes szülővel támasztott követelményeknek.

– **Hivatásos nevelőszülő:** feleljen meg a nevelőszülői feltételeknek, valamint a külön jogszabályokban meghatározott képesítési követelményeknek. A saját gyermekeit is beleszámítva legalább 3, legfeljebb 8 gyermeket nevelhet.

– **Speciális hivatásos nevelőszülő:** aki megfelel a képesítési előírásoknak és alkalmas a nála elhelyezett – beilleszkedési, magatartási,

tanulási – zavarokkal küzdő, szenvedélybeteg vagy egyéb okok miatt speciális ellátást igénylő gyermek kiegyensúlyozott nevelésének biztosítására és családjába való visszakerülésének elősegítésére. Legfeljebb 5 gyermeket nevelhet, beleszámítva a sajátjait is.

A **gyermekotthon** biztosítja az ideiglenes hatállyal elhelyezett, valamint az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermekek számára a teljes körű ellátást. Sőt befogadja az utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőttet és annak gyermekét, a gyermek otthontalanná vált szüleit, valamint a szociális válsághelyzetben lévő várandós anyákat is. A gyermekotthon – a szakmai szabályokhoz igazodva – maga alakítja ki szervezetét, nevelési-gondozási rendszerét. Szakmai programjuk tartalmazza a nevelés célját, alapelveit és módszereit. Legalább 12, legfeljebb 40 gyermek ellátását biztosítják.

Itt két alaptípust különböztetünk meg:

– **Speciális gyermekotthon:** a különböző zavarokkal küzdő, szenvedélybeteg, illetve kora miatt különleges ellátást igénylő gyermekek számára nyújt gondoskodást, szocializációt és rehabilitációt.

– **Lakásotthon:** olyan gyermekotthon, amely legfeljebb 12 gyermek ellátását biztosítja önálló lakásban vagy családi házban.

(b) Végül a gyermekvédelmi szakellátásokhoz soroljuk még a **területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást** is, amelynek feladata rendkívül összetett, többirányú:

– **Személyiségvizsgálat, szakvélemény és elhelyezési javaslat készítése** a gyámhivatal megkeresésére az ideiglenes hatállyal elhelyezett és a nevelésbe vett gyermek gondozási helyének meghatározása érdekében.

– Nevelőszülői **alkalmassági vizsgálat** és nevelőszülők **kiválasztása**; egyáltalán a nevelőszülői hálózat szervezése, működtetése és fenntartása.

– A gyermek **örökbefogadásának** szakmai előkészítése és lebonyolítása végett **nyilvántartás** vezetése.

– A nevelésbe vett **gyermek gyámja tevékenységének segítése** és **szellemi ellenőrzése**. Például elkészítik a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervét; jelzik a gyámhivatalnak, ha a gyám jogkörének korlátozása, tisztségéből való felmentése indokolt; családgondozást és utógondozást végeznek a gyermek családba történő visszahelyezése érdekében, feltéve, ha a gyermek gondozási helye nem gyermekotthon.

– Ideiglenes hatállyal és a nevelésbe vett gyermek gyámsága érdekében **eseti gondnoki feladatot** is elláthatnak.

3.3.2.5. Gyermekvédelmi gondoskodás

A következőkben – miután áttekintettük a gyermekvédelem rendszerét – most, **a gyermekvédelmi gondoskodás** címszó alatt a „krónikus” esetekre figyelünk, amikor a veszélyeztetettség még súlyosabb fokozatáról van szó. Ed-digi szemléletünket követve, itt is haladjunk az **enyhébbtől a súlyosabb helyzetek irányába**. Ezek a fokozatok a következők: védelembe vétel, családbafogadás, ideiglenes hatályú elhelyezés, átmeneti nevelésbe vétel, tartós nevelésbe vétel, utógondozás elrendelése és utógondozási ellátás elrendelése. (Lásd Gyvt. Harmadik rész. VIII-XI. Fejezet.)

Vegyük sorba röviden **a gondoskodás fokozatait**:

– **Védelembe vétel.** (VIII. Fejezet 68-69. §) – Ez a gyermekvédelmi gondoskodás legenyhébb formája, ahol a gyermek még a családban marad, de a jegyző fokozott figyelemmel kíséri a sorsát. A figyelő védelem a települési önkormányzat jegyzője számára lehet **kötelező jellegű**, amikor a szülő a már ismertetett alapellátások biztosítása mellett sem tudja vagy akarja megszüntetni a gyermek veszélyeztetettségét, és lehet olyan eset, hogy a jegyző **védelembe veheti** a gyermeket, ha összeütközésbe kerül a törvénnyel, azaz szabálysértést vagy bűncselekményt követ el. A védelembe vétellel egyidejűleg családgondozót kell kirendelni, szükség esetén pedig a jegyző más intézkedéseket is tehet:

- jegyzőkönyvi figyelmeztetés a gyermek számára a helyes magatartási szabályok betartására;
- határozathozatal a szülő számára, hogy vegye igénybe a gyermek napközbeni ellátását, vagy gyermekével keressen fel valamely családvédelemmel foglalkozó személyt illetve szervet;
- intézkedés a gyermek egészségét veszélyeztető körülmények megszüntetéséről, az illetékes szervek bevonásával;
- a szülők figyelmeztetése helytelen életvezetésük következményeire, felszólítás annak megváltoztatására;
- a gyermek elhelyezése megváltoztatásának vagy a szülői felügyelet megszüntetésének kezdeményezése a bíróságnál.

Megjegyzések: **A családgondozó egyéni gondozási-nevelési tervet** készít a veszélyhelyzet megszüntetéséért.

A jegyző évente **felülvizsgálja** a védelembe vétel indokoltságát. A veszélyhelyzet elmúltával megszünteti.

A szülő felügyeleti jogát nem érinti a védelembe vétel.

Végülis a **védelembe vétel alkalmazásának** (mint általában a gyermekvédelmi gondoskodásnak) **előfeltétele** az, hogy a szülő együttműködésével a szükséges ellátást nem lehet biztosítani. Tehát a gyermekeket mindaddig alapellátás keretében gondozza a gyermekjóléti szolgálat, amíg megteremthető az önkéntes együttműködés. Csak ennek lehetetlensége esetén kerülhet sor védelembe vételre.

– **Családbafogadás.** (IX. Fejezet 70-71. §) – Még ez a forma is a viszonylag enyhébb helyzetek esetén alkalmazható, hisz a gyermek ugyan kikerül a családból, de ez a szülő kérelme alapján és az általa megjelölt családba történő elhelyezéssel realizálódik. Ehhez hozzájárulhat a gyámhivatal, ha ez a gyermek érdekében áll a szükséges ideig. Természetesen a gyámhivatal csak akkor teljesíti a kérelmet, ha a befogadó szülő személyisége és körülményei alkalmasak a gyermek gondozására, nevelésére és a gyámság ellátására, továbbá a család vállalja is e feladat ellátását. **Fontos megjegyzés,** hogy a családbafogadás ideje alatt a **szülő felügyeleti joga szünetel.** A gyámhivatal határozata alapján a gyámi feladatokat a befogadó szülő gyakorolja! A szülőt azonban megilleti a **kapcsolattartás joga** és az a jog is, hogy a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben együtt döntsön a családbafogadó szülővel. – **Megszüntetni** a családbafogadást akkor kell, ha azt a szülő vagy a családbafogadó szülő kéri. Ha azonban a megszüntetéskor továbbra is fennáll a családbafogadás oka, akkor a gyámhivatal a gyermekvédelmi gondoskodás más formájáról intézkedik.

Ideiglenes hatályú elhelyezés. (X. Fejezet 72-76. §) – Ez a forma már kifejezetten **erőteljes közhatalmi típusú beavatkozás** a család életébe, természetesen a gyermek érdekeit figyelembe véve. A felügyelet nélkül maradt gyermekek, vagy fejlődésüket a családi környezet által súlyosan veszélyeztetettek körét érinti ez a forma. Ilyen esetekkel azonnal kell intézkedni az elhelyezés ügyében. **Ideiglenesen, de azonnali hatállyal** kell elhelyezni a gyermekeket a különélő, de azt vállaló másik szülőnél, hozzátartozónál vagy más alkalmas személynél, nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézménynél. – E tényről haladéktalanul értesíteni kell a gyámhatóságot. (Ez utóbbi tevékenységéről majd a későbbiekben.)

– **Átmeneti nevelésbe vétel.** (XI. Fejezet 77-79. §) – Kényszerintézkedésről, van szó, mely akkor következik be, ha a már említett alapellátás biztosítása és a védelembe vétel ellenére sem biztosítható a gyermek családi környezetben való kiegyensúlyozott fejlődése, illetve a

gyermek fejlődését családi környezete veszélyezteti. Az átmeneti nevelés vagy nevelőszülőnél, vagy gyermekotthonban folyik, hivatalos gyámot rendelnek ki, teljes ellátást biztosítanak mindaddig, míg a család képessé nem válik a visszafogadásra. Ennek lehetőségét a gyámhivatal évente megvizsgálja: ha az okok már nem állnak fenn, akkor dönt a megszüntetésről, vagy nincs változás, akkor pedig pert indít a szülő ellen a felügyeleti jog megszüntetése iránt és tartós nevelésbe veszi a gyermeket.

Néhány fontos megjegyzésre itt is érdemes utalni:

- A mielőbbi visszafogadás érdekében a szülőnek **rendszeres kapcsolatot** kell tartania a gyermekkel.
- Ha a **szülő visszaél a kapcsolattartás jogával** és veszélyhelyzetbe hozza gyermekét, akkor a nevelőszülő vagy a hivatásos gyám kezdeményezheti a gyámhivatalnál vagy bíróságnál a kapcsolattartási jog korlátozását, szüneteltetését netán megvonását is.
- Az átmeneti nevelésbe vétel idején **szünetel a szülői felügyeleti jog**, de a gyámhivatalnak meg kell hallgatnia a szülő véleményét a gyermek sorsának lényeges kérdéseiben.
- **Tartós nevelésbe vétel.** (XI. Fejezet 80-81. §) – Két esetben soron kívül intézkedhet azonnali végrehajtással a gyámhivatal ebben az elhelyezési formában:
  - Ha a gyermeknek **nincs szülői felügyeletet gyakorló szülője.**
  - Ha a szülő gyermeke **örökbefogadásához** az örökbefogadó személyének és adatainak ismerete nélkül járult hozzá.

Természetesen az elhelyezés formája itt is vagy nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban történik. – Megszűnésről akkor lehet szó, ha a bíróság a szülői felügyeleti jogot visszaállította, netán örökbefogadták a gyermeket, vagy már nagykorúvá vált. Persze örökbefogadástól függetlenül is a gyámhivatal a szülő kérésére megszüntetheti a tartós nevelésbe vételt, de csak abban az esetben, ha a szülő személye megfelelő környezetben alkalmas a gyermek kiegyensúlyozott nevelésére.

Egyébként a Gyvt. egyik lényeges újdonsága az, hogy egyéni elhelyezési tervet kell készíteni, megjelölve többek között azt, hogy a nevelésbe vétel megszüntetése után hova szándékoznak eljuttatni a gyermeket. Ehhez párosul a gyámhivatal és mások kötelezettsége a terv teljesítésének előmozdítására. Ma tehát nem kizárólag a szülő feladata a helyzet javítása, hanem az állam és az önkormányzat megfelelő szerveit is terheli ilyen kötelezettség.

- **Utógondozás.** (XIII. Fejezet 92. §) – A fentiekben ismertetett átmeneti és tartós nevelésbe vétel megszüntetése vagy megszűnése után a gyámhivatal

legalább 1 év időtartamra elrendeli az utógondozást, melynek keretében elősegíti a gyermek, a fiatal felnőtt családi környezetébe való visszailleszkedését, illetve önálló életének megkezdését. Az utógondozást – a gyermekjóléti szolgálattal együttműködve – a gyermekotthon, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgálat gyermekvédelmi utógondozója végzi a társadalmi szervezetek, alapítványok, egyházi jogi személyek közreműködésével.

Csupán megjegyezzük, de részleteiben nem foglalkozunk a Gyvt. negyedik részével, amelyben a XIV. fejezet írja le a „Gyermekvédelmi feladatok ellátása és irányítása” cím alatt egyrészt a helyi önkormányzatok, másrészt a megyei és fővárosi önkormányzat feladatait, továbbá a feladatok ellátásának módozatait, majd végül a XV. fejezetben a népjóléti miniszter feladatairól, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézetről és a Család- és Gyermekvédelmi Szakmai Kollégiumokról olvashatunk. Szükség esetén természetesen érdemes lesz e két fejezet paragrafusait is fellapozni és tanulmányozni a gyakorlati munka során.

3.3.3. Gyámügyi igazgatás

3.3.3.1. Alapkérdések

Az eddig olvasottak során már többször találkoztunk gyámügyi kérdésekkel. Ez természetes, hisz a gyermekvédelem és gyámügyi igazgatás fogalmai egymással logikailag részleges egybeesés (keresztvezetési) viszonyban vannak, ugyanis a gyermekvédelmi feladatok jelentős részét a gyámügyi igazgatás szervei oldják meg. Lényeges különbség abban mutatkozik a két fogalom tartalma között, hogy míg a gyermekvédelem részben állami, másrészt önkormányzati tevékenység, addig a gyámügyi feladatok, továbbá a hivatásos pártfogói tevékenység, valamint a gyermekvédelmet biztosító ellátórendszer működésének ellenőrzése **kizárólag állami feladat** a gyámügyi igazgatás szerveinek végrehajtásával.

Melyek ezek az **állami feladatok**?

- Gyámügyi feladatok.
- Hivatásos pártfogók irányítása.
- Gyermekvédelmi ellátórendszer.

Ki ellenőrzi e tevékenységet?

- A szociális- és családügyi miniszter felügyelete mellett a gyámügyi igazgatás szervei.

Melyek ezek a **szervek**?

- A települési önkormányzat jegyzője.
- A városi gyámhivatal.
- A megyei gyámhivatal. (Másodfokon.)

Melyek a **gyámügyi feladatok és hatáskörök**? – A következőkben csupán felsoroljuk a rálátás érdekében az egészet, részleteiben azonban csak néhány – a mindennapok pedagógiai gyakorlatát is érinthető – kérdéscsoporttal foglalkozunk. – Tehát gyámügyi feladatok és hatáskörök:

- kiskorúak házasságkötésének engedélyezése, családi jogállás rendezése;
- szülői felügyelettel és kapcsolattartással összefüggő ügyek;
- örökbefogadással kapcsolatos ügyek;
- gyermekvédelmi gondoskodási ügyek;
- pénzbeli ellátással foglalkozó problémák;
- gondnoksági ügyek a méhmagzat és a felnőtt esetében.

A fentiekben felsorolt feladatok és az azok gyakorlását biztosító hatáskörök megoszlanak az önkormányzat jegyzője, a városi és a megyei gyámhivatalok között. A feladatok differenciálását itt most nem részletezzük, mivel ezek elsősorban az illetékes szerveket érintik. Ugyancsak mellőzzük néhány speciális feladat részletezését is (pl. kiskorúak házasságkötése, örökbefogadás, gondnoksági ügyek, pénzbeli ellátás kérdései), melyet a Gyermekvédelmi törvény Ötödik része („A gyámügyi igazgatási szervezet és feladata” címszó alatt) a XVII-XX. fejezetekben bőségesen kifejt. A gyermekvédelmi gondoskodás problémakörével könyvünk 3.3.1. fejezetében már foglalkoztunk. Szólnunk kell azonban két olyan problémakorról, melynek gyakorisága (lásd a korábban leírt válaszok magyarországi sokasága!) indokolja a részletezést a szülői felügyeletről és szülői kapcsolattartásról.

3.3.3.2. Szülői felügyelet

Volt szó már arról, hogy a kiskorú szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll. A szülői felügyelet fogalma tartalmilag a gyermek gondozásának és nevelésének-, vagyona kezelésének-, törvényes képviselőtének-, valamint a gyám nevezésének- és a gyámságból való kizárásnak a jogát illetve kötelességét jelenti.

A **szülői felügyelettel kapcsolatos** – a gyámügyi eljárás szempontjából – a következő **lényeges szabályokra** kell odafigyelnünk:

(a) A szülői felügyeleti jogot a két szülő – ellentétes megállapodás hiányában – együtt gyakorolja, még akkor is, ha nem élnek együtt. Ebben az utóbbi esetben a szülői felügyeleti jogot – akár megállapodás, akár bírói döntés alapján – csak a gyermeket ténylegesen nevelő szülő gyakorolja. A különélő szülőt azonban megilleti az a jog, hogy **a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben közösen döntsenek**.

(b) A Csjt. a szülői felügyeleti jog gyakorlása során felmerülő vitás kérdések rendezését aszerint bontja két részre, hogy **a szülők együttesen gyakorolják-e** azt, vagy annak gyakorlása csupán egyik szülőt illeti meg. Első esetben a vitában a **gyámhivatal**, második esetben a **bíróság** jogosult dönteni.

(c) **A gyermek elhelyezéséről** a szülők döntenek. Ha azonban nem tudnak megegyezni, akkor a gyermeket a bíróság helyezi el annál a szülőnél, akinél a kiskorú testi, értelmi és erkölcsi fejlődése kedvezőbbnek tűnik.

(d) A szülői felügyeletet gyakorló szülő a saját háztartásában köteles gondoskodni a kiskorú állandó ellátásáról. A **16. életévét betöltött kiskorú** azonban a gyámhivatal engedélyével – a szülő beleegyezése nélkül is – **elhagyhatja a szülői házat**, feltéve, hogy az fontos okból érdekében áll. (Például a kiskorú tanulása.)

(e) A szülőnek a gyermek végleges **külföldre távozását** engedélyező nyilatkozatához a **gyámhivatal jóváhagyása** kell.

(f) **A gyermek életpályájának kijelöléséről** és az iskola megválasztásáról a szülők és a kiskorú közösen jogosult dönteni, alapvetően a gyermek adottsága, testi, lelki, és értelmi képességeinek figyelembevételével. A szülők és a gyermek között e tekintetben felmerült vitában **a gyámhivatal jogosult dönteni**.

(g) A szülői felügyeletet gyakorló szülők közös joga és kötelessége **a kiskorú vagyonának kezelése**. Azonban a gyámhivatal jogosult rá, hogy a gyermek érdekében az egyik szülő vagyonkezelési jogát **korlátozza**, sőt **meg is vonhatja** a vagyonkezelésre vonatkozó törvényes képviselői jogát.

(h) A szülő a gyermek vagyonát számadási kötelezettség nélkül kezeli. Ha azonban a vagyonkezelési kötelezettségét nem vagy nem megfelelően teljesíti, akkor a gyámhivatal **a vagyonkezelést rendszeres felügyelet alá vonja**, továbbá arra is kötelezheti a szülőt, hogy mint gyám adjon számot a vagyonkezelésről.

(i) A gyámhivatal – a gyermek és az ügyész mellett – arra is jogosult, hogy **pert indítson** a szülői felügyelet megszüntetése vagy visszaállítása iránt.

(j) Mivel **a szülők gyermekük törvényes képviselői**, így a gyermekük nevében tett jognyilatkozatok rendszerint nem szorulnak hatósági jóváhagyásra. **Kivételesen azonban** e jognyilatkozat érvényességéhez szükséges a gyámhivatal jóváhagyása (pl. gyermektartás, a gyermeket megillető örökösödési jog, a gyermek ingatlanának elidegenítése, megterhelése, stb.).

3.3.3.3. Kapcsolattartás

Fogalma: A Csjt. alapján a gyermekétől külön élő szülőnek joga és kötelessége, hogy gyermekével kapcsolatot tartson fenn és vele rendszeresen érintkezzen. A gyermeknek is joga van, hogy különélő szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn (Csjt. 92. § /1/ bek.).

Célja: A kiskorútól különélő szülő, valamint más, kapcsolattartásra jogosult hozzátartozó folyamatosan követhesse a gyermek nevelését és tőle telhetően elősegítse személyiségének pozitív alakulását.

Rendje: Módját, jellegét és időpontját vagy a szülők megállapodása, vagy a gyámhivatal határozata, vagy a bíróság ítélete állapítja meg.

Döntések: „A kapcsolattartásról – a szülők megegyezésének hiányában, illetőleg a szülők és a gyám közötti vita esetében – a gyámhatóság dönt. Ha házassági vagy gyermek-elhelyezési per van folyamatban, a szülők megegyezésének hiányában a kapcsolattartásról a bíróság dönt. A gyámhatóság, illetőleg a házassági vagy gyermek-elhelyezési perben a bíróság a felróható magatartást tanúsító szülő kapcsolattartási jogát a gyermek érdekében korlátozhatja vagy megvonhatja, illetőleg e jog gyakorlásának szünetelését rendelheti el.” (Csjt. 92. § /4/ bek.)

Két megjegyzés ezzel kapcsolatban:

- „Ha a kapcsolattartás kérdésében a bíróság döntött, ennek megváltoztatását a határozat jogerőre emelkedésétől számított két éven belül csak a bíróságnál lehet kérni.” (Csjt. 92. § /5/ bek.)
- „A kapcsolattartásra vonatkozó bírósági határozat végrehajtásáról a gyámhatóság gondoskodik.” (Csjt. 92. § /6/ bek.)

Formája: Megkülönböztetünk **folyamatos** és **időszakos** kapcsolattartást.

Tartalma: Jelenti egyrészt a gyermek elvitelének jogát és visszaadásának kötelességét, másrészt pedig a gyermek tartózkodási helyén történő

meglátogatásának-, a vele történő levelezésnek-, telefonkapcsolat tartásának-, az ajándékozásnak- és csomagküldésnek a jogát is.

Résztvevők: A gyermekkel való kapcsolattartásra nem csupán a szülők, hanem a nagyszülők, valamint a gyermek nagykorú testvérei, szüleinek a testvérei, továbbá szülőjének házastársa is jogosult.

Végül fontos tudni, hogy a kapcsolattartást **akadályozó** bármilyen **körül-ményről** a szülők illetve az érintettek kölcsönösen kötelesek egymást – lehetőleg írásban – tájékoztatni. A jogosultnak nem tekinthető ok miatt elmaradt kapcsolattartást pótolni kell.

3.3.3.4. Újabb törekvések a veszélyhelyzet megszüntetéséért

Könyvünk harmadik részének befejezéseként hadd hívjuk fel olvasóink figyelmét két olyan biztató jelre a sok közül, – melyek mind állami mind társadalmi szinten a megoldások egy-egy lehetőségét hordozzák magukban.

Az egyik a **Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet** jogelődje által nemrég kidolgozott új stratégiához kötődik. Itt ugyanis azért, hogy a gondoskodásban részesülők érdekében a legoptimálisabb döntések születhessenek, országosan egységes gyermekvédelmi nyilvántartási és értékelési rendszert dolgoztak ki. Az angol módszer mintájára – amelyet többek között az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában és Svédországban is eredményesen alkalmaznak – a korábbinál körültekintőbbé és egyben hatékonyabbá válhat a gondozói munka. Ennek lényege, hogy egységes szempontok alapján pontosan, naprakészen követhető a gyermekek fejlődése, s mindaz a tevékenység, amit a hátrányos helyzetben élő fiatalok érdekében a felnőtt társadalom tesz. – Természetesen a nyilvántartás szigorúan tiszteletben tartja a személyiségi jogokat, az adatvédelmi biztos engedélyével folyik a regisztráció. A három éven belül számítógépre kerülő adatok közül országszerte csak azokhoz juthatnak hozzá a lehetséges felhasználók (pedagógusok, orvosok, pszichológusok, gyámügyisek, stb.), amelyeknek a megismerésére jogosultak. Az egyébként kutatási munkához is felhasználható adatbázis központja az Intézetben lesz. – Jelenleg valamennyi, azaz hazánk 3160 településén folyamatosan jegyzik fel az adatlapokra a gyermekről szóló egészségügyi, az iskoláztatással kapcsolatos adatait, családi és társadalmi kapcsolatait, életvezetési jellemzőit, személyiségfejlődésének állomásait. Persze nem csak 19.000-nél valamivel több állami gondozásban részesülő gyermekről készül adatlap, hanem azokról is vezetik e sokrétű nyilvántartást, akik valamilyen szintű hátrányos helyzetük miatt már családgondozók

közvetlen segítségére szorulnak. Ugyanis a szociális tárca adatai szerint mintegy 400 ezer gyermek él hazánkban veszélyeztetett helyzetben, akik közül csaknem egynegyed rész szorult már gyermekvédelmi szakember közvetlen segítségére.

Egy másik, rendkívül hasznos kezdeményezés indult meg az **Élet Fiai Alapítvány** szervezésében. Prevenációs célzattal szervezték meg azt a tanfolyamot, amely a drogfogyasztás káros hatásaira és következményeire, továbbá a szekták és bandák által képviselt veszélyekre kívánja többek között felhívni a 6-16 éves korosztály figyelmét. E tanfolyam során 20 órában pedagógus és pszichológus szakember tart előadásokat, beszélgetéseket a gyermekek számára a drogfogyasztásról, a destruktív szekták okozta veszélyekről, a pedofiliáról, illetve az ezekkel szembeni védekezés kérdéseiről. Érdekessége a tanfolyamnak, hogy a gyermekek életkora szerint differenciálva szituációs játékok formájában arról is szó esik, hogyan tudják a gyermekek például a különböző betegségek kapcsán kialakuló szorongásaikat kezelni.

A fenti két példával csupán és újra szeretnénk aláhúzni, hogy a Gyermekvédelemről és a Gyámügyi Igazgatásról szóló 1997. XXXI. törvény célja csak úgy realizálódhat, ha az **állami, önkormányzati és társadalmi szervek összehangolt prevenációs és korrekciós tevékenységet folytatnak**.

4. AZ ANTISZOCIÁLIS MAGATARTÁSBÓL ADÓDÓ HÁTRÁNYOS HELYZET PROBLÉMÁI A FIATALKORÚAKNÁL

Elemzés nélküli, pusztá esetleírással kezdjük könyvünk e fejezetét:

„A rendőrség bravúros gyorsasággal elfogta azt a tettest, aki Zobákpusztá közelében támadott meg, majd rabolt ki egy taxist. A bűncselekményt egy 16 éves fiatalember követte el, aki 100 márkás adóssága rendezéséhez akart pénzt szerezni. Komlón ült be a taxiba és egy mecseki faluba, Hosszúheténybe vitette magát. Útközben rosszulletet színlelve megállította a kocsit. Előkapott egy húsz centi pengehosszúságú konyhakést, majd szűrni-vágni kezdte a vezetőt. A férfi súlyos sérülései ellenére még ki tudott ugrani, támadója üldözte egy darabig, közben azzal fenyegetőzött, hogy lelövi. Szerencsére meggondolta magát, visszaült a taxiba, de hiába próbálkozott, az autót nem tudta elindítani. A több sebből vérző taxis közben riasztotta kollégáit és a rendőrséget, a villámgyorsan érkező járőrök fogták el a tettest, a fiút, akinél a késen kívül más fegyver nem volt, közfeladatot ellátó személy elleni rablás alapos gyanúja miatt őrizetbe vették.” (Pécsi Hét, 1999. december 4.)

Mindenek előtt tisztáznunk kell két fogalmi különbséget: az alkalmazkodni (beilleszkedni) nem tudás (zavar) és a bűnözés nem azonos fogalmak. Sok fiatalkorú bűnöző egyben képtelen az alkalmazkodásra, de nem minden alkalmazkodni képtelen antiszociális személyiségből lesz bűnöző. Ebben a fejezetben tehát a hátrányos helyzet legsúlyosabb kategóriájával foglalkozunk, a beilleszkedési zavarokkal küzdő, az antiszociális csoporton belüli, fiatalkorú bűnözőkkel.

Bevezetesként e szűkített témakörben is célszerű először **néhány alapfogalmat elkülöníteni** – persze a teljesség igénye nélkül.

A **bűnözés** fenomenológiailag a legváltozatosabb emberi megnyilvánulásokat foglalja magában. A szupermarketekben csokoládét elcsenő „teenager gang” tagjainak, a hivatásos zsebtolvajoknak vagy markecolóknak a tevékenységétől a rablógyilkosok támadásáig vagy a fantáziadús szélhámosoktól a rendkívül precizitással dolgozó bankrablókig igen hosszú a sor. Mindez kriminalitás. Etimológiailag a latin **crimen** = **bűn** szóból. Igaz ugyan, hogy a bűnözés lényegileg az egyénhez kötött személyiségzavar, amelyhez rendszerint súlyos érzelmi sérülések, egyensúlybomlások vezetnek el, mégis ugyanakkor a „humán faktor” mellett közelítenünk kell hic et nunc a jogi, társadalmi jelenség-oldalról is. Ezt könyvünk mondanivalójában is szeretnénk érzékeltetni.

Mivel tehát a **bűnözés alaptónusa** mindig valamilyen **agresszív támadás** egyrészt, másrészt pedig jellemző rá, hogy mindig egyéni belső és külső **konfliktusokból**, valamint egyéni **önző cél** érdekében történik, **anarchikus, szélsőséges lázadás** a jellemzője, következésképpen társadalmilag (jogilag) **diszkriminált viselkedési forma**.

A **bűncselekmények** a bűnözés alkotóelemei. Olyan problémamegoldó, szükséglet-kielégítő magatartások, eszközcselekmények amelyekben a partikuláris érdekek meg nem engedett módon jut kifejezésre, továbbá, amelyek a mindenkori társadalom fennálló erkölcsi normáiba, fejlettebb társadalmakban a büntető törvénykönyv paragrafusaiba ütköznek. Tömören: „A bűncselekmény nem más, mint egy jog, azaz egy felsőbbnek ítélt (isteni, királyi, társadalmi) akarat megsértése, melynek egy lázadó akarat ellenszegül.” (Salisbury, H.: The Shook-up Generation. Harper, New York, 1958.)

A **büntettek** a bűncselekmények elkövetői, meghatározott pszichikus és fizikai tulajdonságokkal rendelkező személyek, akiknek szellemi képessége, energiája és akaratereje szabja meg cselekvésük célját, a cél érdekében felhasználható eszközöket és az erőfeszítések intenzitását a bűnözés területén. Amíg tehát a bűnözésnél eltekintenek azokról az individuális vonásokról, hogy miért éppen az adott személy követi el a szóban forgó bűncselekményt, addig a büntettek vizsgálatánál az **individuális sajátosságokra** kíváncsiak.

Fontos, hogy tisztázzuk a **fiatalkorú bűnözés** fogalmát is. Abban mindenki egyetért, hogy igen sok tényezővel befolyásolt negatív jelenség, amely főleg a társadalomba való beilleszkedés súlyosabb zavarát jelzi, amely bizonyos mértékben a személyiség nagy életkori változásával, a serdüléssel is összefüggésben van. Természetesen fokozhatják e zavart különböző negatív tényezők: helytelen nevelés, rossz társaság, alkati rendellenességek. Ha mindezeket egészséges irányban megváltoztatjuk, megszüntetjük a bűnözés alapját is, és a gyermeket vagy az ifjút az érzelmi egyensúly helyreállításával, megfelelő célok, élettevékenység kínálásával a társadalom boldog tagjává tehetjük.

A fiatalkori bűnözésen belül **három korosztályt** különböztetünk meg:

- gyermekbűnözés (14 éven aluliak cselekményei);
- fiatalkorúak bűnözése (14-18 éves korig);
- ifjú felnőttek bűnözése (18-25 évesek).

Megjegyezzük, hogy a korcsoportok szerinti elkülönítés nemcsak elméleti (jogi) szempontból fontos, hanem gyakorlati jelentősége is van, hisz

kétségtelen az egyes csoportokon belül vannak olyan specialitások, melyek különösen a megelőző (preventív) intézkedések során feltétlen figyelembe veendőek.

Végül előzetes bevezető kérdés az is, hogy a hátrányos helyzet pedagógiája e fejezetünkben **milyen interdiszciplinákkal** való kapcsolatfelvételt igényel, legalább alapszinten?

Tankönyvünk gondolatmenetének alaptudománya a **kriminálpedagógia** a hátrányos helyzet pedagógiáján belül, mellyel részletesebben majd a 4.3. fejezetben foglalkozunk. Ekkor fogjuk kifejteni főbb tartalmi jegyeit, tárgyát, módszereit, stb. Most elégedjünk meg azzal a lakonikus, tág, szükséges, de nem elegendő fogalmi jegyet megadó előzetes definícióval, amely szerint a kriminálpedagógia a pedagógia tudományának egyik alkalmazott ága.

A következőkben vessünk néhány pillantást azokra a tudományokra, amelyek nélkülözhetetlenek a kriminálpedagógia számára, hisz a „megoldások”-at megelőző „tüneti” és „oki” vizsgálatoknál – ha nem is teljes, – de némi ismeretükre szükségünk van. Mindegyik terület külön tanulmánykötet megírását indokolja a szakemberek részéről. E helyett most csak címszavaikat jelezzük egy-egy definitív jellegű kijelentés kíséretében. (Természetesen fontossági sorrend nélkül!)

Kezdjük talán a **kriminálszociológiával**, mivel a fenti fogalmi megkülönböztetéseket (bűnözés, bűncselekmény, büntettes) is ebből a látószögből végeztük. Röviden: a deviáns magatartások szociológiájában találjuk a helyét (több más közismert terület mellett), amely **a bűnözés társadalmi gyökereit keresi**.

A **kriminológia** tárgya egyrészt **a bűnözés** mint társadalmi jelenség – melyet szociológiai módszerekkel vizsgál, – másrészt tárgya **a bűnözővé válás folyamata**, ahol pszichológiai – főleg szociálpszichológiai – eszközöket használnak. Napjainkban olyan felfogással is találkozunk, amely a kriminológia fogalmát azonosítja a **krimináletiológia** fogalmával, mely szerint a kriminológia feladata csupán **a bűnözés okainak** vizsgálata. A 4.2. fejezetünkben főleg ebben az értelemben vizsgálódunk. Persze nem megyünk itt sem le a mélyre, ugyanis akkor a krimináletiológián belül finomításokkal evezhetnénk a **kriminálintropológia** (a bűnözésnek a személyiségben feltételezett okait keresi) vizein, sőt a főfolyam mellékágaira térve, behajóznánk néhány egészen speciális területet:

- **Kriminalisztika**: a bűnelkövetéseknek és a bűnöző személyének felderítésével foglalkozik.

- **Kriminálpolitika:** a bűnözés elleni küzdelem stratégiáját és taktikáját tárgyalja.
- **Kriminálpszichiátria:** az elmebeteg bűnözőkkel kapcsolatos problémákat vizsgálja.

Mint látjuk, e témakörök tőlünk – akik a mindennapok pedagógiáját műveljük – eléggé távol állnak. Visszatérve azonban az interdiszciplinákhoz, feltétlen említésre méltó még négy olyan tudományág, melyek elméleti megfogalmazásaiból adódó praktikus megállapítások hasznosak lehetnek számunkra. Ezek a következők:

- **Kriminálpszichológia:** annak a viszonyoknak a törvényszerűségeit kutatja, amely az elkövető személyisége és az elkövetett cselekmény között kimutatható.
- **Kriminálstatisztika:** a bűnüldöző szervezet működése folytán ismertté vált bűncselekmények és büntettek számbavételének módszereit dolgozza ki.
- **Viktimológia:** a tettes és az áldozat (sértett) viszonyában kimutatható ismétlődő szabályszerűségekkel foglalkozik.
- **Büntetőjog-tudomány:** felhasználja a fenti tudományok kutatási eredményeit a saját fogalmi apparátusában, valamint a törvényszövegek tudományos elemzésénél, továbbá „de lege ferenda” (törvényhozói) javaslatainál.

Érzékelve most már egy kicsit a fák mellett az erdőt is, következő három alfejezetünkben (tünetek, okok, megoldások) az előbbieken felsorolt tudományágak némelyikének nyomvonalát követve építkezünk a következő, tömörített áttekintésünkben.

4.1. Tünetek

4.1.1. A pszichológia észrevételei általában

Az észlelhető tünetek világát vizsgálva elsősorban a **pszichológia** tudományát hívjuk segítségül. A fiatalkori bűnözés lényege e tekintetben, hogy az egyén a cselekvés motivációjánál és a végrehajtásnál nem képes a társadalomellenes és erkölcsileg helytelen motívumoknak ellenállni. Ennek megelőző, elsődleges tünete (még a végrehajtás és motiváció előtt!) a társadalommal való negatív szembenállás (dac, gyűlölet), a megkívánt cselekvés mértéktelen vágya, ugyanakkor a belső fegyelmező erők (önuralom), erkölcsi gátlások hiánya. Éppen ezért a fiataloknál bűnözőknél

különösen hiányzik a cselekvés előtti megfontolás, a mérlegelés, a következmények felmérése. Ezért gyakori jellemző náluk az ún. rövidzárlati cselekvés. Az ilyen cselekvések létrejöttét bizonyos, a személyiségben meglévő sajátosságok segíthetik. A lelkiileg, főleg érzelmileg sérült, netán csalódott fiatalban nem egyszer támad gyűlölet, lázadás a társadalmi rendszerrel, egyes személyekkel vagy intézményekkel szemben. Ha ezek a belső adottságok ráadásul erős negatív külső hatásokkal találkoznak – mint pl. a már általunk említett tömény erőszakot, szexuális aberrációkat árasztó filmek, sajtótermékek, stb. – könnyen lesz modell-követő a fiatal: a manipulált termékek illúzióvilágát valóságként képzeletben és megpróbálja adaptálni saját életvitelében.

4.1.2. Kriminálpszichológiai megállapítások

Feltétlenül ismernünk kell azoknak a **kriminálpszichológiai kutatásoknak** a megállapításait, melyek a fiatalkorú büntetettek személyiségére vonatkoznak. Emeljünk ki ezek közül néhányat:

- Egyes kutatók szerint a fiatalkorú bűnözők **értelmi képessége** alacsonyabb szintű mint a nem bűnözőké. A fiatalkorú elítéltek több mint kétharmada az iskolában megbukott vagy éppenhogy elégséges eredményt ért el. Magas azoknak az elítélteknek az aránya is, akik nem fejezték be az általános iskola nyolcadik osztályát.

Érdekes, hogy **egy másik kutató** ennek éppen **ellenkezőjét** észlelte. Több évtizedes kazuisztikai tapasztalataira hivatkozik, amikor leírja, hogy pedagógusok, orvosok, gyerekvédelmi szervek által hozzájuk küldött vizsgálati csoportban többnyire **igen jó**, sőt sok esetben az átlagnál is jobb általános **képességekkel** rendelkező fiatalokkal találkozott.

- Általános tapasztalat, hogy a fiatalkorú bűnözőknél a társadalmilag hasznos tevékenységre irányuló szándék, törekvés helyett gyakran a könnyelmű életszemlélet válik sajátjukká, ahol a pillanatnyi szükségletek részesülnek előnyben. Mivel a magasabbrendű eszméket, a társadalomalakító értékeket nem követik, vagy netán azokkal cinikusan szemben állnak, **cselekvés-szükségleteik** megmaradnak a mindennapi **létfenntartás és a szórakozási vágyak** kielégítésének **szintjén**.

- A legtöbb fiatalkorú bűnözőnél megtalálható az **erkölcsi labilitás**. Elismerik ugyan a társadalmi együttélés erkölcsi szabályainak szükségességét, ez azonban szerintük gátolja, akadályozza az ő egyéni,

sajátos erkölcsi megnyilvánulásait, ezért csak látszólag, konformizmusból fogadják el, belső meggyőződés nélkül.

– A fiatalok bűnözők többsége olyan személyekhez kötődik, akik anti-szociális erkölcsi normákat érvényesítenek saját életmódjukban. E **negatív példaképek** óhatatlanul eltorzítják a fiatalok személyiségét.

Nem folytatva a felsorolást, újra csak utalunk azokra a tünetekre, melyek mind az inadaptív mind a disszociális hátrányos helyzetű gyermekcsoportoknál fellelhetők és esetlegesen, potenciálisan antiszociálisba illetve fiatalkori bűnözésbe csaphatnak át.

Hangsúlyozzuk természetesen, hogy e néhány tünet felsorolása nem jelenti azt, hogy a fiatalok bűnözőknél nem találkozunk **pozitív megnyilvánulásokkal** is. Az eltorzult személyiségjegyek mellett kedvező, társadalmi követelményeknek megfelelő tulajdonságokkal is rendelkeznek, különösen a jellem-struktúrában: pl. szolidaritás, a barátok védelme, a kisebbek szeretete, a sport iránti rajongás, stb. Mindezekről azért jó tudnunk, mert majd a „megoldások”-ban az aktuális személyiség helyes irányú továbbfejlesztésének éppen ezek a **meglévő kedvező tulajdonságok** képezik az alapját.

4.1.3. Szociológiai közelítés. Csoportos bűnözés

Ha már most az iménti pszichológiai, majd az azt követő kriminálpszichológiai megfontolások után a **szociológia** oldaláról közelítünk, akkor elfogadjuk azt a tételt, amely szerint „az, ami a büntettest antropológiai és szociológiai szempontból büntettségé teszi, az az ő társadalomellenes volta” (**Ferri E.**: Sociologie Criminelle. Acan, Paris, 1929.), ugyanis e század eleji gondolatot a későbbi új jogi szemlélet gyökerének is tekinthetjük: a büntett kifejezetten szociális jelenség, bizonyos szociális előfeltételek (lásd különösen könyvünk 2. és 3. fejezeteinek vonatkozó részeit) következménye.

A tettes társadalomellenességét egyébként jól tükrözik azok a kategóriák, melyeket mint „műfajokat”, ugyancsak a teljesség igénye nélkül, felsorolunk emlékeztetőül:

- Személyi és társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények: jogtalan behatolás útján elkövetett lopás és a lopás egyéb esetei.
- Rablás, csalás, sikkasztás.
- Szexuális bűncselekmények (erőszakos nemi közösülés, pedofília).
- Garázdaság.
- Hivatalos személy elleni erőszak.

- Foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés.
- Szándékos testi sértés.
- Szándékos emberölés.
- Egyéb bűncselekmények.

Nem feladatunk, hogy a felsorolt kategóriákat részletezve elemezzük. Mégis egyet közülük kiemelünk – éppen az erősen növekvő tendenciák miatt – és pedig a garázdaságot, mely gyakran csoportos bűnözés formájában jelentkezik. A **garázdalkodó bűnöző csoportok** ugyanis egyre nagyobb veszélyt jelentenek a társadalomra.

A **fiatalkorúak csoportos bűnözése** sajátos vonásokat mutat. Eltérően a felnőttkorúak bűnszövetségben elkövetett bűnözésétől, a fiatalkorúak csoportosulása rendszerint nem közvetlenül a bűncselekmények elkövetésére irányul, hanem a játszadozó, szórakozó csoporttól jut el a bűnözésig.

A gyermek- és ifjúkori bűnözésben nagy szerepe van a különféle **bandák**-nak. Kriminálstatisztikai adatok bizonyítják, hogy a gyermekek és az ifjak a bűntetteket elsősorban közösen követik el. Ezt a körülményt magyarázza részben az is, hogy e kor jellemző tünete a társulási vágy, csoportokban való tömörülés. Ugyancsak ilyen természetes tünet a felnőttektől való elszakadás, függetlenedés.

A nem bűnözési célból alakult fiatalok csoportosulásának primér formája kezdetben laza, főként a közös időtöltésre szerveződött csoportosulás. A csoport későbbi szervezettsége és fejlődésének iránya nagymértékben a hangadók, a „vezérek” beállítottságától függ, melynek megfelelően **a csoport uniformizálódik**. Az ilyen, szülői és iskolai felügyeleten teljes mértékben kivüleső csoport antiszociális jellege kezdetben az utca rendjét sértő hangoskodó, a járókelőket megbotránkoztató és molesztáló magatartásban nyilvánul meg. Később, garázda viselkedésük következtében rövidesen kialakulnak negatív szokásaik, erkölcsi értékítéleteik, majd szükségleteiket egyre inkább törvényellenes úton, bűncselekmények elkövetésével elégítik ki.

Nem véletlen, hogy kiemeltük és bővebben foglalkozunk a **gang** illetve **galéri** csoportosulások potenciális vagy aktuális bűnözésének tüneteivel. A gyermek, aki csalódottan és elkeseredetten elfordult a családtól, sokszor az iskolától is, – ahol ekkor már megbélyegezték és érzelmileg is izoláltan élt, – mohón kapcsolódik a vele hasonló helyzetben lévő társakhoz, akik között ismét pozíciót, megbecsülést, funkciórövidítést talál. Önérzete újjáéled, a társak között erőt és hatalmat érez. Most virtusa, aktivitása nem a felnőttek által óhajtott irányban halad, hanem éppen ellenkezőleg, belső összeomlásának

megfelelően a külvilágban is mindent lerombolni és bosszút állni akar. Ezek a gang-ek esetenként szorosan szervezettek, máskor lazábbak. Néha serdülőkön kívül fiatal felnőttek is csatlakoznak hozzájuk és ekkor már komoly veszélyt jelenthetnek a közösségre.

Fontos tünet, hogy a gang-tagoknak olyan az otthonuk, ahonnan menekülni kívánnak, mely gyakran csavargást jelent számukra. Az otthonpótlás egyik formája a rendkívül erős összetartozás érzése egymás iránt. Ennek az összetartozásnak egyik szimbolikus megnyilvánulása a **tetoválás népszerűsége**, amely egyúttal az elhagyott közösségtől (család, iskola, vallás) való dacos elfordulást, elkülönülést is jelképezi. E csoporttagok rendszerint együtt étkeznek, ruhákat cserélnek vagy ajándékoznak egymásnak, közös akciókat, bosszúcselekményeket hajtanak végre a velük – véleményük szerint – rosszindulatú felnőttekkel szemben. E mellett kisebb-nagyobb lopásokat végeznek, betörésekkel vagy nyílt támadásokkal pénzhez is jutnak, amelyet azután gyorsan elköltenek narkotikumokra, dohányra, italtra, szórakozásra.

Megjegyzendő, hogy az eddig ismertetett agresszív, bűnözéssel foglalkozó csoportokon kívül más típusú gang-ek és galerik is léteznek: a **közönyösek, apatikusok csoportja**. Többnyire a válások következtében szétesett, érzelmileg csak minimálisat nyújtó családokban növekedő gyermekekből állnak, akik cél és perspektíva nélkül hanyódnak ide-oda. Ők nem állnak szemben a társadalommal, nem is láznak ellene külsőleg, csupán kívül maradnak: unatkozók, visszavonulók, akik a különböző narkomániák áldozataivá válnak.

Talán nem kell külön hangsúlyoznunk, hogy a korábbi fejezeteinkben említett, nyugati mintákra alakult, esetenként zenekarokhoz kötődő különféle életmódcsoportokból, vagy a destruktív szekták ígéreteiből kiábrándultan csalódott fiatalokból, valamint a médiaveszélynek kitett és „fertőzött” modellt követő serdülőkől hogyan állhat össze potenciálisan egy-egy garázdaságra vagy más bűncselekményre verbuválódott bűnöző csoport.

4.2. Okok

Előzetesen megjegyezhetjük, hogy az antiszociális (ezen belül a fiatalkorú bűnöző) személyiségalakulásának okai mindig **multifaktoriálisak**. Az előbbi fejezetben röviden ismertetett néhány tünetnek alapvetően pszichés és szociális (mikro- és makroszociális okai lehetnek, melyek együttes hatásrendszerrel törnek a személyiség deformálódására. Ezeknek a –

nevezzük pszichoszociális – faktoroknak a megszüntetésével a tünetek „eltüntethetők”, azaz a személyiség torzulásának folyamata megállítható, visszafordítható (reverzibilitás).

A következőkben egy több évtizedes kutatás kazuisztikájából kapott konklúziókat foglaljuk össze röviden (lásd: **Dr. György Júlia**: Az antiszociális személyiség. Medicina, Budapest, 1967.) úgy, hogy most **fejlődés-lélektani_ alapon** bontjuk ki a személyiségkárosodás „kiteljesedésének” egyes szakaszait.

4.2.1. A 3-6 éves korosztály

A **3-6 éves korosztálynál** a hibás fejlődési folyamat indulása **érzelmi zavarral** kezdődik. A kisgyermek valamilyen formában és körülmény következtében elveszíti fizikailag vagy érzelmileg első szeretetének tárgyát – az anyát vagy anyafigurát, első állandó gondozóját. Sőt a csecsemőotthonban nevelkedő kisgyermek nem is rendelkezik soha ilyen stabil személyiséggel. Következésképpen pozitív érzelmeivel elfordul és fokozatosan **elszakad a külvilágtól**.

Ezt követően az érzelmi rétegben gyökerező **etikai struktúrák** mint legfőbb fékek, valamint az embertársakkal való pozitív kapcsolatok kifejlődésének lehetőségei elmaradnak. Ennek az **érzelmi ellátatlansági állapotnak** súlyos következményei vannak: elfordulás a külvilágtól, az önmagához kötöttség megerősödése (egocentrizmus). Azt azonban, hogy a fejlődés az antiszociális személyiségtorzulás felé irányul-e, még nem mutatható ki.

4.2.2. A 6-9 évesek elkülönülése

A **6-9 évesek elkülönülési** folyamata most már nemcsak a külvilág tárgyaitól jelentkezik, hanem a **személyektől** és **eszményektől** is. Az előbb leírt, első életszakaszban megkezdődött téves fejlődés (az érzelmek disszociációja), a már megerősödött egocentrizmus most már annyira szubjektívizálja a tárgyi világot, hogy a már retardált állapotba jutott fejlődés következtében **a személyiség belső diszharmóniája** egyre jobban szembetűnik. A rossz fejlődés iránya már megmutatkozik, fokozódik az irrealitás, megjelennek a konfabulációk, a fantasztikus hazudozások, stb. Érzékeljük egyre inkább a szembeforduló dacot és a **nyílt agresszivitást**. Kifejezett kriminalitás azonban még nincs.

4.2.3. A prepubertás (9-13 éves kor)

Jó tudnunk, hogy a pszichés fejlődés ekkor még normál körülmények között sem mindig párhuzamos a fizikaival. Még nagyobb a diszharmónia a személyiség pszichés és fizikai tényezői között a megzavart fejlődésű gyermekek eseteiben, amikor gyakran felnőttek tûnô fizikum mellett teljesen kisgyermekies pszichés fejlődési állapotot észlelhetünk. A tapasztalat szerint különösen megmutatkozik ebben a korban **a fékek**, az **etikai struktúrák**, a **reális Én** gyengeségében, szemben a felfokozott ösztönérettel, érzelmi, indulati világgal, amely megerôsödik. A fékek e gyengesége miatt erôteljesebben jutnak szóhoz, sôt aktivizálódnak a tudattalan tartalmak, melyek a személyiség e fellazulása mellett már **kriminalitás**ban is megnyilvánulnak. Így például a gyermek ekkor kezdi el a lopásokat (többnyire még csak otthonról vagy diáktársaktól, nevelôktôl). Ez már **veszélyes antiszocialitás**.

4.2.4. Serdülôkor (14-18 éves kor)

Kezdetben még teljesen magán viseli az elôzô szakasz jellegét. Késôbb azonban már a pszichés érés is gyorsabb ütemû lesz és behozza a lemaradást a fizikum mellett. A megzavart fejlődésű személyiségeknél azonban a helyzet ennek ellentéte. Ugyanis mindaz a diszharmónia, ami az egyenlôtlenül fejlôdô személyiségben bizonyos pontokon retardációt mutatott, most fokozottabban jelentkezik. Ebben a korban **a bûncselekmény** külsô megjelenésében már a felnőttkori bûnözéshez hasonlóan egyrészt erôsen **racionalizált**, másrészt pedig **kényszeres** jellegû. A fiatal ekkor már teljesen **elszakad a családjától** vagy korábbi (pl. vallási) **közösségétôl**, megveti a törvénytisztelôk társaságát. Elmenekül otthonról és a külvilágban teljesen gyökértelessé válik. E periódust a **teljes letörés** (break down) szakaszának is szokták nevezni. Mindezzel párhuzamosan csökken az ítélôképessége vagy esetleg teljesen megszûnik, s csak majd a tett elkövetése után kezd újra megjelenni, amikor fél a következményektôl.

Végül is, ha tömöríteni akarjuk a kiváltó okokat, két komponensre kell utalnunk:

- Az **érzelmi, indulati élet kielégítetlensége**, általában a szeretetinség.
- Az **önérzeti sérülések**: a megbecsültség hiánya, a megalázások, az elszennvedett igazságtalanságok és brutalitások.

Természetesen e fenti mikroszociális ártalmak mellett, nem szabad elfeledkeznünk azokról a makroszociális tényezőkről, melyek sokszor jogfosztottságból, különböző diszkriminációkból és igazságtalan társadalmi berendezésekből érik a fiatalt.

4.3. Megoldások

Követve eddigi gondolatmenetünket, e utolsó fejezetben a gyermek- és fiatalkorúak antiszociális illetve bűnöző személyiségének korrigálási lehetőségeit keressük. Mondanivalónk először a gyermek- és fiatalkorúak **viszonyát elemzi a különböző hatóságokkal való kapcsolat során**, majd egyrészt a szankcionálással összefüggő **törvényi rendelkezéseket** foglaljuk össze, végül a már **büntetés-végrehajtási intézetekben élő fiatalkorúak** nevelésének kérdéseit taglaljuk.

Az első altémakörben továbbra is zömmel a **pszichológiai nézőpontot** tekintjük alapnak, a második területen természetesen a **jogi aspektus** dominál, míg az utolsó témát főleg a **kriminálpedagógia** és társtudományai tekintetéből vizsgáljuk.

4.3.1. A hatóságok és a gyermek

A gyermekek által elkövetett szabálysértések, magatartási problémák, netán bűncselekmények hatósági megítélésében és a vele kapcsolatos eljárások végrehajtásában a Büntető Törvénykönyv (továbbiakban: Btk) úgy rendelkezik, hogy a gyermekek 14. életévük betöltéséig nem vonhatók büntetőjogi felelősségre. A Btk III. fejezete 22. § a pontja kimondja: „A büntethetőséget kizárja a gyermekkor.” A 23. § pedig a következőképpen határozza meg a gyermekkort: „Nem büntethető, aki a cselekmény elkövetésekor 14. életévét még nem töltötte be.” Az utóbbi paragrafushoz fűzött indoklás megállapítja: „Büntetőjogi felelősséggel csak olyan személy rendelkezik, akinek van beszámítási képessége. Ez nem más, mint a magatartás irányítása és értékelésére való általános képesség, amely az értelmi és erkölcsi fejlettségben jut kifejezésre. Nem kétséges, hogy a gyermek nem bír ezzel a képességgel.

A napi gyakorlati munkában a gyermek a következőképpen kerül kapcsolatba a hatósággal. Szabálysértés esetén beidézik a gyermeket a szülővel együtt az illetékes hatósághoz. Az antiszociális magatartású gyermekek többsége – főleg a már visszaesők – tudják, hogy e szervek jóformán semmit

sem tehetnek ellenük. Unottan végighallgatják a szerintük „erkölcsi prédikáció”-t. Színelég konformizáló magatartást tanúsítanak, belsőleg azonban ragaszkodnak továbbra is ahhoz a magatartáshoz, amely miatt összeütközésbe kerültek a hatóságokkal. Tapasztalat, hogy a gyermekek között alig van olyan, aki a pedagógusokkal, gyámügyi előadóval bizalmas, őszinte lett volna, vagy ilyen akart volna lenni. (**Gegesi Kiss – Liebermann:** Személyiségzavarok gyermekkorban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.)

Mindebből adódik, hogy a fenti **hatóság intézkedései**, – melyek korrekciós célzatúak – **nem érik el a kitűzött célokat**, sőt még inkább növelik a gyermekben a gyanakvást, bizalmatlan attitűdöt a felnőttek világával szemben. Idővel fokozódik ez az elutasító, védekező magatartás, nemegyszer átcsap egy bizonyos ellenséges szembeállásba. Az ilyen szituációba került gyermek szemében a felnőtt nem segíteni akaró barát, hanem ellenség, akivel szemben védekezni kell, lehetőleg mindent eltitkolni előle, bizalmatlannak lenni. Így azután a gyermeki személyiség elbizonytalanodik, elhagyottá válik, tele lesz szorongásos daccal, magány veszi körül, és azért menekül a kortárs csoporthoz, amely hozzá hasonló gyermekekből áll, akik megértik őt, megosztják bajait, magányát. A már említett gang-ek illetve galeri csoportosulások csíráit jelentik ezek az alakulatok. Nem más ez, mint a szocializált érzelmi kontaktusokat és közös intellektuális érdeklődést nélkülöző csoportosulás, amelynek összetartó ereje az egyéni érzelmi hiányokat pótló csoportbiztonság. (**Popper Péter:** A kriminális személyiségzavar kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.)

4.3.2. Rendőrség, ügyészség és a fiatalok

A nyomozás a felelősségrevonás egyik fázisa. Ezért, mint általában minden kiszolgáltatott helyzet, ez is szorongást idéz elő, esetleges régebbi szorongások érzelmi emlékeit újból a fiatalkorú tudatába hozza, feleleveníti, a múltat a jelenbe hozza.

Ugyanígy a vizsgálat során feltett kérdések, a vallatás módszerei szükségképpen fokozzák a szorongást, elmélyítik az amúgyis meglévő bizonytalansági érzést. Közismert, hogy a vallatási technika a valóságos tényállás felderítése érdekében él is ezzel a lehetőséggel. Így azután a rendőrségi nyomozás és vallatás komoly pszichikai veszélyeket rejt magában, sőt kedvezőtlen esetekben aránylag hosszantartó, akár maradandó ártalmakat, neurotikus reakciókat is kiválthat. Ahogy a fejlődésben lévő szervezet nem viseli el szervi elváltozás és betegség nélkül a súlyos fizikai megterhelést,

ugyanígy a fejlődésénél fogva kialakulatlan gyermeki, ifjúkori személyiség sem tűri el az extrém mérvű érzelmi terhelést átmeneti vagy maradandó változás, a személyiségzavar további súlyosbodása nélkül. A **személyiség biztonságérzésének elvesztése** olyan komoly probléma a fiatalkorúak rendőrségi és ügyészségi eljárásai során, hogy az „eredmény” gyakran igen közel áll a neurózis, esetleg a pszichózis kialakulásának veszélyéhez. Az történik ugyanis, hogy vizsgálat közben a fiatalkorú rákényszerül arra, hogy az egész általa elkövetett eseménysorozatot kivetítse, újra megfogalmazza, és így esetleg soha eddig nem látott összefüggéseiben értékelje. Az ilyen módszerű eljárásnak fiatalkorúakra való alkalmazása fokozott veszéllyel jár, irreverzibilis ártalmakat okozhat, melyek ezután végül is lehetetlenné teszik az intézkedés, vagy büntetés javító-nevelő céljainak elérését, azaz a kriminálisan zavart személyiség helyett egy ép, egészséges személyiség kialakulását. (Gegesi Kiss – Liebermann, im.)

4.3.3.A bíróság és a fiatalkorúak

Az előbbieken említett szorongásos állapot, amely a részletek egyre újabb ismételése során mind jobban erősödik, a bírósági tárgyalás alatt gyakran kifejezetten pánikba csap át, rendkívül mértékben fokozódik. Ez érthető, ha meggondoljuk, hogy a **bírói tárgyalások teátrális jellege**, dramatizált forma egészen új szituációt jelent a fiatalkorú számára. Maga az a tény, hogy a bíró emelvényen ül, a vádlott pedig a padlón áll, mintegy felfelé kénytelen nézni a bíróság tagjaira, ugyancsak növeli a fiatalkorú kiszolgáltatottsági érzését. Így tudatában minden leszűkül: ő nagyon kicsi lesz, a felnőttek pedig, akik sorsát ott fenn nézik és intézik, mérhetetlenül hatalmasokká válnak képzeletében. **Egy dráma** kellős közepébe kerül a fiatal, amelynek ő a főszereplője, szenvedő alanya. Ebben a helyzetben nemcsak az aktuális bűncselekményekkel kapcsolatos tartalmak, hanem régebbi gyermekkori tényleges vagy vélt sérelmek is felidéződnek. Így aztán az adott jelen problémák mellett a már régen lejátszódott, a múltba merült, már csak valahol az emlékek világában levő élményeiből a tárgyalás drámai feszültségei közepette érzelmileg ismét jelen átélések lesznek. Mármost, **kedvező hatás** esetén – többek között a hatóság **empátiás kezelésmódja** következtében – ez a megrázó élmény, vagy élménysorozat indíthatja el a fiatalt a megnyugvás, a megjavulás útján. **Kedvezőtlen hatásnál** azonban esetleg teljes vagy részleges személyiség-szétesést eredményezhet.

Általában az a tapasztalat, hogy mind a nyomozás, mind a bírói tárgyalás még a felnőtt életkorú bűnöző számára sem indifferens élmény. Még inkább jelent **veszélyes státust** a kialakuló és fejlődésben lévő, ugyanakkor zavart személyiségű gyermek vagy fiatalkorú számára. A prepubertás korában azért veszélyes az ilyen erős ingerhatású megrázkódtatás, mert ekkor a személyiség reakcióinak dekompenzációs ingerküszöbe normális körülmények között is igen alacsony. A pubertásban pedig szintén csökkent ellenállóképességű személyiségállapotot idéz elő a megnövekedett érzelmi és indulati labilitás.

Beláthatjuk tehát, hogy **a bírói intézkedést követően** (részben annak hatására is) a fiatalkorú személyisége különösen sérülékeny, csökkent ellenálló képességű, fokozódik a magányossága, kiszolgáltatottsága. Önrendelkezési jogát és szabadságát az intézkedés megszünteti, illetve erősen korlátozza. Mármint a javító-nevelő intézet fő célkitűzése az átnevelés és a munkára szoktatás. Erre két eszköz kínálkozik: a **közösségi életforma** kialakítása és a **munkaterápia**. Az előbbi hatékonysága azért kétséges, mert nem tudni, milyen közösség-struktúrával rendelkezik az a csoport, ahova az újonnan jött fiatal bekerül. (Lehet pl., hogy olyan, már komolyabb kriminális cselekményeket elkövetett belső klikk hálójába kerül, amelynek hatása pontosan ellenkező, mint amit a nevelők szeretnének elérni.) – Problémát jelent az is, hogy az intézetekben a nevelők csak irányítói és nem tagjai e közösségeknek. A közösségekhez való alkalmazkodás így pusztán külsőleg irányított és ellenőrzött, egyéni érzelmi problémákra nem terjed ki. Ezek feloldására csak a kortársi csoporton belül kerülhet sor, és pedig nemkívánatos módon. (Többnyire a legagresszívebb, legerőszakosabb fiatal eszmei irányításával.) E kérdés már átvezet bennünket következő fejezetünk problematikájához.

4.3.4. A szankcionálás módozatai

A következőkben nézzük meg röviden, mi történik a fiatalkorúval a bírósági eljárás után? – A büntetett fiatalkorúval szemben vagy **intézkedést** vagy **büntetést** foganatosítanak. Mindkettőnek az a célja, hogy a fiatalkorú személyisége helyes irányba fejlődjen, és a társadalom hasznos tagjává váljon. (Btk VII. fejezet. 108. § /1/ bek.)

- Az **intézkedés** enyhébb fokozat, de lehet javítóintézeti nevelés is.
- **Büntetést** akkor kell kiszabni, ha az intézkedés alkalmazása nem vezet eredményre.

Megjegyzendô, hogy szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy büntetés célja más módon nem érhetô el. (108. § /3/ bek.)

A **szabadságvesztés**. – A fiatalkorúra kiszabható szabadságvesztés legrövidebb tartama bármely bûncselekmény esetén egy hónap. – A bûncselekmény elkövetésekor tizenhatodik életévét betöltött fiatalkorúra kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama:

- életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethetô bûncselekmény esetén tizenöt év;
- tíz évet meghaladó szabadságvesztéssel büntetendô bûncselekmények esetén tíz év. (110. § /1/, /2/ bek.)
- Az életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethetô bûncselekmény elkövetésekor 16. életévét be nem töltött fiatalkorúra kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama tíz év. (110. § /3/ bek.)
- A (2) és (3) bekezdés esetén kívül a fiatalkorúra kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama öt év akkor, ha a bûncselekmény öt évet meghaladó szabadságvesztéssel büntetendô. (110. § /4/ bek.)

Hol töltik a fiatalkorúak büntetésüket? – A fiatalkorú szabadságvesztését a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében kell végrehajtani. – A **fiatalkorúak börtönében** kell végrehajtani a szabadságvesztést, ha:

- a fiatalkorút büntett miatt kétévi vagy ennél hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélik;
- az egyévi vagy ennél hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélt fiatalkorú visszaesô vagy szándékos bûncselekmény elkövetését megelőzôen szándékos bûncselekmény miatt javítóintézeti nevelésre ítélték. (111. § /1/, /2/ bek.)
- A (2) bekezdés esetén kívül a szabadságvesztést a **fiatalkorúak fogházában** kell végrehajtani. – Ha az elítélt a szabadságvesztés megkezdésekor huszonegyedik életévét betöltötte vagy a végrehajtás alatt tölti be, a bíróság a 42-44. §-ok alapján határozza meg a szabadságvesztés végrehajtásának fokozatát. (111. § /3/, /4/ bek.)

Mit tehet a bíróság a fiatalkorú bûnözô személyiség-korrekcója érdekében?

Feltételes szabadságra bocsátás:

- ha a fiatalkorúak börtönében végrehajtandó büntetésének legalább háromnegyed részét kitöltötte;
- ha a fiatalkorúak fogházában végrehajtandó büntetésének legalább kétharmad részét kitöltötte.

Közérdekű munka: akkor lehet a fiatalkorúval szemben kiszabni, ha az ítélet meghozatalakor tizennyolcadik életévét betöltötte.

Pénzbüntetés: akkor lehetséges, ha önálló keresete (jövedelme) vagy megfelelő vagyona van. Behajthatatlanság esetén, mind a pénzbüntetést mind a pénzmellékbüntetést szabadságvesztésre kell átváltoztatni.

Eltiltás közügyektől: fiatalkorút csak egy évet meghaladó szabadságvesztés kiszabása esetén lehet eltiltani a közügyektől.

Kitiltás: a megfelelő családi környezetben élő fiatalkorú nem tiltható ki abból a helységről, amelyben családja él.

Próbára bocsátás: bármely bűncselekmény esetén lehetséges a fiatalkorúak esetében. A próbaidő tartama egy évtől két évig terjedhet (a tartamot években és hónapokban határozzák meg).

Javítóintézeti nevelés: akkor rendeli el a bíróság, ha a fiatalkorú eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezés szükséges. Tartama egy évtől három évig terjedhet.

Megjegyzések:

- A bíróság azt, aki a javítóintézetben legalább egy évet eltöltött, ideiglenesen elbocsátja az intézetből, ha a kiszabott javítóintézeti nevelés felét már letöltötte és alaposan feltehető, hogy az intézkedés célja további javítóintézeti nevelés nélkül is elérhető. Az ideiglenesen elbocsátás tartama azonos a javítóintézeti nevelés hátralévő részével, de legalább egy év.
- A bíróság az ideiglenes elbocsátást megszünteti, ha a fiatalkorút az ideiglenes elbocsátás alatt elkövetett bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélik vagy javítóintézeti nevelését rendelik el. Ha a fiatalkorúval szemben a bíróság más büntetést szab ki vagy intézkedést alkalmaz, illetve a fiatalkorú a pártfogó felügyelet szabályait megszegi, a bíróság az ideiglenes elbocsátást megszüntetheti.
- Az ideiglenes elbocsátás megszüntetése esetén az ideiglenes elbocsátáson töltött idő a javítóintézeti nevelésbe nem számítható be.
- Végül az, aki a tizenkilencedik életévét betöltötte, el kell bocsátani a javítóintézetből.

Pártfogó felügyelet: a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt, a próbára bocsátott, a feltételes szabadságra bocsátott, a javítóintézetből

ideiglenesen elbocsátott és az a fiatalkorú, akivel szemben a vádemelést elhalasztották, pártfogói felügyelet alatt áll. (112-119. §)

4.3.5. Büntetés-végrehajtási intézet – pedagógia

Amint azt könyvünk elején jeleztük, a speciális pedagógiák körében egyik ág a **kriminálpedagógia**. A hátrányos helyzet pedagógiáját tekintve nélkülözhetetlen társtudományunk. Bár – mint látni fogjuk – fogalmi terjedelme sokkal tágabb annál, hogy csak a büntetés-végrehajtó intézetekben folyó nevelő-oktató munka területére szűkítsük, mégis rendszerünkben eme alfejezet címszava alatt foglalkozunk vele részletesebben.

Ha történetileg nézzük azt a tudományt, mely a törvénysértők nevelésével, megjavításával foglalkozik, eddig többféle elnevezéssel illették: bűnügyi neveléstan, büntettek neveléstana, a javító-nevelő munka pedagógiája, büntetés-végrehajtási vagy börtönpedagógia, stb. **Kármán Elemér** talált rá a kriminálpedagógia elnevezésre. Mindenesetre a különböző elnevezésekben közös vonás, hogy interdiszciplináris tudományra utalnak, amely két tudomány határterületén helyezkedik el: **büntetőjog** és **pedagógia**. Az előbbinek tárgya a büntetés, az utóbbié a nevelés. Csak látszólagos közöttük az ellentét, mely akkor állna fenn, ha a büntetésalkalmazás célja a megtorlás és annak következményei: az elítéltek személyiségének összetörése, leépítés, testi-lelki szenvedésokozás, stb. – lenne a célja. Ezzel ellenkezőleg azonban a **nevelés** a korrekcióra törekszik, mintegy összekötő szerepet tölt be a büntetés-végrehajtási **kényszerhelyzet** és a **szabad élet** között. A nevelés feladata, hogy betöltse azt a szakadékot, mely a büntett következményeként a két élethelyzet között támadt.

Tehát **a kriminálpedagógia mint a pedagógia egyik speciális ága** a következőkkel foglalkozik:

– **A deviáns társadalmi jelenségek** (alkoholizmus, drog, prostitúció, bűnözés, öngyilkosság, stb.) a társadalom tagjaira gyakorolt negatív hatásainak **korrigálása**.

– A bűnözés veszélyének különösen kitett gyermek- és fiatalkorúak megóvása a bűnözéstől **megelőző tevékenységgel**.

– A bűncselekményt elkövetett fiatalkorúak **intézeti nevelése** (javítóintézet, büntetés-végrehajtási intézet), visszavezetése a társadalomba – a jog által szabályozva.

(Zárójelben jegyezzük meg, hogy tárgyköreink részben egybeesnek, részben eltérnek a **kriminálandragógia** kérdéseitől, melyek kifejezetten a felnôttek problémáival foglalkoznak.)

Természetesen a kriminálpedagógia is akkor töltheti be funkcióját, ha más tudományokra támaszkodik, ahonnan segítséget kap elméleti és gyakorlati problémamegoldásaihoz. A következôkben nem utalunk azokra a már említett tudományokra (kriminálpszichológia, kriminálszociológia, kriminológia), melyeknek szükséges jelenlétét eddig is észleltük könyvünk lapjain. Kettôt azonban kiemelünk:

– A **büntetôjog** eligazítja a nevelôt a törvénysértôk társadalmi veszélyességérôl, ezzel segítséget nyújt az elítéltek pedagógiai differenciálásához. Ha a büntetés-végrehajtás igényli a bizonyítási eljárás vizsgálati eredményeit, ezzel megalapozza az egyéni nevelést, lehetôvé teszi, hogy pl. a nevelô elôzetes adatokat nyerjen az elítélt személyiségérôl. Tömören: sikerül kialakítani a nevelés stratégiáját és taktikáit.

– A **büntetéstan** (pönológia) mint tipikusan bûnügyi tudomány a büntetés lényegének, formáinak és alkalmazásának, törvényszerûségeinek feltárásával segíti a jog és a pedagógia egyeztetését. Foglalkozik: munkaterápiával; a fegyelmi és kedvezményi rendszerrel; a szabadulás elôkészítésével, stb.

A következôkben – tekintve, hogy általános pedagógiai ismeretekkel tanulmányaink során bôven ismerkedtünk – elsôsorban a kriminálpedagógia **jogi aspektusát** szeretnénk kiemelni és részletezni. Megállapíthatjuk, hogy a büntetôjog, a büntetôeljárásjog illetve a büntetés-végrehajtási jog, valamint az ezen alapuló büntetés-végrehajtási szabályzat adják azt a normarendszert, normák által szabályozott alapszituációt, amelyben a különbözô pedagógiai folyamatok végbemennek. Végül is ezeken alapul **a kriminálpedagógia jogi meghatározottsága**. Nézzük ezt meg közelebbrôl:

– A **nevelés eszköz a jogi célok** megvalósítása érdekében. Ez azt jelenti, hogy a nevelés nem csupán lehetôség a büntetés-végrehajtásban, hanem a törvény által meghatározott olyan eszköz, amit az állami szerveknek **alkalmazni kell**.

– Természetesen a nevelés mellett a **joghátrányok** alkalmazása is fontos a büntetés-végrehajtásban. Persze itt nem két párhuzamos funkcióról van szó, hanem a joghátrányok határozzák meg a büntetés-végrehajtó intézetekben folyó nevelést. Érdeemes ezt differenciáltabban áttekinteni, azaz **milyen speciális folyamatokról van szó az intézetekben?**

(a) **Izoláció.** – Kettős funkciója van: egyrészt védjük vele a társadalmat, ugyanakkor egy-egy büntetés-végrehajtási intézetben létrehozuk a „bűnözők társadalmát”. Nyilván, nem kell eltúlozni, de kétségtelen, erős interperszonális kapcsolatok jönnek létre az intézeten belül, melyek káros következményei az izolációnak. Közismert állítás, hogy sokszor a büntetés-végrehajtási intézetek – különösen a fiataloknál – a „bűnözés iskoláivá” válnak. A személyközpontú (C. Rogers) pedagógia alkalmazásával éppen ennek ellenkezőjéért tehetjük a legtöbbet. Hasonlóképpen oldhatjuk fel az elítéltek és felügyelet ellentétét is humánnummal és jól tervezett, átgondolt nevelési tevékenységgel.

(b) **Kudarcélmény.** – E vonatkozású korábbi ismereteinket nem akarjuk megismételni (lásd: 2.3.6. Konfliktuskezelő stratégiák), csupán jelezni szeretnénk, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben észlelt kudarcélmények folytatásai az előzményeknek (rendőrség, ügyészség, bíróság), sőt az indulás a bűncselekmény elkövetésekor kezdődött. Bent az intézetben a kudarc sorozatnak vagy **depressziós** vagy **agresszív hatása** van, amely változásokat idéz elő attitűdökben, jellemekben, az érzelmi és akarat szférában is. Hangsúlyozzuk tehát, hogy a büntetés-végrehajtásban a fiataloknál kezdetben nem akut, hanem **krónikus** kudarcproblémákkal állunk szemben.

Mégis mindezek ellenére a fiatalok elítél **pozitív orientációjára** adnak jelzést a következők:

- megbánás,
- a bírói ítéletben való megnyugvás,
- a büntetés-végrehajtásban a normákhoz igazodó tájékozódási reflex kialakulása, a társkeresési vágy jelentkezése,
- együttműködési készség a felügyelettel, nyitottság a nevelői ráhatásokkal szemben,
- perspektivikus gondolkodás, a szabadulás utáni élet tervezgetése.

Természetesen **negatív irányultságra** utaló jelzések is találhatóak:

- a megbánás elutasítása, a bűncselekmény konok tagadása, kérkedés, dicsekvés.
- a bírói ítélet elutasítása, igazságtalannak tartása,
- depresszió, közöny mindennel szemben, a társkeresési ösztön kihalása,
- passzivitás vagy szembeállítás a felügyelettel.

Megjegyezzük persze, hogy nem tiszta esetekről, tünetekről van szó, gyakori a keveredés!

(c) **Konformizálódás.** – Minden büntetés-végrehajtási intézetben az elítéltek magatartásában szabályokhoz kell igazodni. Ezek betartása esetén

kedvezményekben részesülhet az elítélt. Sokszor változik az elítélt magatartása, ez azonban csak látszólagos is lehet, s ekkor jelentkezik a konformizálódás veszélye.

Mi jellemzi a komformizált embert?

- Nem kollektív, nem önálló, nem értékes.
  - Sok látens tulajdonságot takar: cinizmus, önzés, akaratgyengeség, stb. (Ezek bizonyos szituációkban kitörhetnek, manifesztálódhatnak.)
  - A konformista elítélt megismerhetetlen, **veszélyesebb mint a deviáns elítélt!**
- (d) **Személyiségleépülés.** – A szabadság hiányából fakadó torzulások:
- változások a pszichikus folyamatokban: lelassulás (értelem, akarat, érzelem),
  - negatív előjelűek lesznek a pszichikus tulajdonságok (különösen a jellem-struktúra),
  - a pszichikus állapot (pl. hangulat) elveszti plaszticitását és negatívvá válik (levertség, kedélytelenség).

UTÓSZÓ

Előbbi záró fejezetünk utolsó bekezdésének ellencím szava a **személyiség-építés**, melynek elhárítható akadályait kerestük könyvünk négy részében. Receptek nyújtása nélkül kíséreltünk meg elméletekből gyakorlati útmutatókat adni saját tapasztalataink alapján. Köztudott, hogy elveink – ha már beépültek személyiségünkbe – vezetnek bennünket és tanítványainkat. Ha hitelesek vagyunk (kongruencia elve), akkor az elvek magunkat és a ránk bízottakat egyaránt cselekedetre sarkallják, mozgásba lendítik, irányítják döntéseinket. Az elvi alapokon álló embernek mindig megvan a maga helye: tudja, honnan jön, s feltehetően azt is tudja, hová tart. Az elvek mindig valamely cél, valamely tennivaló (feladat) felé, vagy éppen valami ellenében vezetik az embert, nevelőt és neveltet éppúgy. Befejezésül megkísérlünk néhány olyan elvet megragadni, melyek megélő gyakorlása által várhatóan csökkenthetjük hazánkban a hátrányos helyzet különböző fokain beilleszkedési zavarokkal küzdő fiataljaink számát:

– Minden egyes személy – fajra, nemre, életkorra, nemzeti hovatartozásra, vallásra, nemi beállítottságra, valamint foglalkozásra vagy gazdasági státusra, egészségi állapotra, intelligenciára, teljesítményre vagy bármely más megkülönböztető jegyre való tekintet nélkül – **tiszteletreméltó**, függetlenül attól, hogy mit tesz vagy mi je van. Méltósága egyszerűen abból a tényből fakad, hogy **emberi lény**.

– **Az emberi élet** a fejlődésnek és hanyatlásnak valamennyi fokán értékes és ezért tiszteletre és **védelemre érdemes**, ezért bűncselekménynek számít az ártatlan emberi élet veszélyeztetése vagy károsítása.

– **A személy** nemcsak tiszteletreméltó, hanem egyúttal **társadalmi lény** is. A társadalom szervezése – gazdaságilag, politikailag, a törvényeket és az államigazgatást illetően – közvetlenül befolyásolja az emberi méltóságot és az egyének (fiatalok) képességét a **közösségbe való beilleszkedésre**.

– Társadalmunk alapsejtje a **család**, melyet erőteljesen kell védelmezni. A fiatal személyiség a másokhoz való kapcsolódásban teljesedik ki: a családban és más szociális intézményekben, amelyek elősegítik a növekedve-nevelést, védik az emberi méltóságot és előmozdítják a köz javát.

– A javak, melyek az egyén számára bármilyen társadalmi intézményen keresztül elérhetők, mindig csak az egyén részvételével valósíthatók meg. Az emberi személynek **joga** van ahhoz, **hogy ne rekesszék ki** azokból az intézményekből, amelyek az ember kiteljesedéséhez szükségesek.

- Az összesség java, a **közjó előmozdítása** érdekében kiemelt védelemmel kell fordulnunk azok felé, akik a hatalom hiánya és a megfosztottság állapota miatt **hátrányban** vannak, nehogy felboruljon a társadalom egységének fenntartásához szükséges egyensúly.

Természetesen sem az **elvek** sem az **értékek** nem hatnak, ha elvontak maradnak, **ha nem épülnek be** az emberi személyiségekbe. A beépítés persze már pedagógiai feladat. Könyvünkben az építés hiányzó tégláira szeretnénk volna felhívni a figyelmet, melynek következtében itt-ott omlásveszély, másutt összedőlés fenyegeti a fiatal épületet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A hátrányos helyzetű tanulók szakképzése. Munkaügyi Minisztérium, 1997.
- Bartus László: Fesz van. A Hit Gyülekezete másik arca. Budapest, 1999.
- B. Bernstein: Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. Valóság, 1971. 11.
- Dr. Bíró Endre: A gyermekek jogairól. Iskolapolgár Alapítvány, 1993.
- Bodnár Dániel: Beszélgetés Tertyánszkyne Vasadi Évával. Vigilia, 1999/11.
- Clauss G. – Hiebsch H.: Gyermekpszichológia. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
- Csôregh Éva: Lakótelepi gyerekek. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1978.
- Ferri E.: Sociologie Criminelle. Acan, Paris, 1929.
- Filley A. C.: Interpersonal Conflict Resolution of New Haven. Yale University Press, 1975.
- Dr. György Júlia: A nehezen nevelhető gyermek. Medicina, Budapest, 1965.
- Dr. György Júlia: Az antiszociális személyiség. Medicina, Budapest, 1967.
- L. Ron Hubbard: Dianetics. New Era Publications, ApS, Koppenhága, 1983.
- Dr. Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968.
- Kósáné Ormai Vera: A pedagógus és a nehezen nevelhető (szociálisan inadaptált) gyermek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- Dr. Kozma Tamás: Hátrányos helyzetű tanulók falun. Pedagógiai Szemle, 1977/9.
- Dr. Krajovics Pál: Gyermek- és ifjúságvédelem. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
- Laki László: Az alacsony iskolázottság újratermelődésének társadalmi körülményei Magyarországon. Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1988.
- Laki László: Ifjúsági munkanélküliség. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1993.
- Loránd Ferenc: Komprehenzív variáció a „tehetséggondozásra”. In: Jelentés a gyermekek helyzetéről Magyarországon 1996. (szerk.: Papp György) Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma Kiadása, Budapest, 1997.
- Magyar Katolikus Püspöki Kar: A boldogabb családokért! Budapest, 1999.
- P. Meizeix: Les enfants inadaptés. Éditions Bourrelier, Paris, é. n.
- Cs. F-né Nemes Márta: A családról mint nevelő rendszerről. Családi Nevelésért Alapítvány Kiadása, Budapest, 1995.
- Papp György (szerk.): Jelentés a gyermekek helyzetéről Magyarországon, 1996. Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma Kiadása, Budapest, 1997.

- Pléh Csaba: Hátrányos helyzet és beszéd a középiskoláskorban. TIT kiadása, Budapest, 1975.
- Popper Péter: A kriminális személyiségzavar kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- Giuseppe de Rosa: Vallások, szekták és a kereszténység. Szent István Társulat Kiadása, Budapest, 1991.
- Salisbury, H.: The Shook-up Generation. Harper, New York, 1958.
- Seeman, M.: On the Meaning of Alienation. American Sociological Review, 1969/6.
- Szekszárdi Júlia: Utak és módok. Iskolafejlesztési Alapítvány – Magyar ENCORE, 1995.
- Szentmártoni Mihály: A New Age „lelkiség” útvesztői. Távlatok, 1994/5.
- Dr. Szöllősi Gábor: Szolgálja törvény a gyermekeket. Népjóléti Minisztérium, Budapest, 1993.
- Dr. Szüdi János: Igazgatás, szervezés, vezetés a közoktatási intézményekben. OKKER Kiadó, Budapest, 1998.
- Tomka Ferenc: New Age – új vallási áramlat? Távlatok, 1996/2.
- Dr. Torma András (szerk.): Humán igazgatás. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999.
- Várkonyi Hildebrand: A lelkiélet zavarai. Országos Közoktatási Tanács Kiadása, Budapest, 1943.
- Dr. Várnagy Elemér: Gyermekek- és ifjúságvédelem. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Dr. Várnagy Elemér (szerk.): A hátrányos helyzet szociálpedagógiája. JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszék Kiadása, Pécs, 1996.
- Anita Werner: A tévé-kor gyermekei. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK

1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról
1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról
1996. évi. I. törvény a rádiózásról és televíziózásról
1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

FÜGGELÉK: KAZUISZTIKA **(esetleírások – esetelemzések)**

Könyvünk elméleti-gyakorlati mondanivalójához csatlakoztatjuk azt a kazuisztikát, melynek esetei a mindennapi pedagógiai gyakorlat vizeire visz el bennünket.

Véletlen választással adjuk közre egyetemi képzésünkben részt vevő 120 levelező hallgatóknak írásai közül annak a 12 szakembernek leíró elemzését, akik így vagy úgy (iskolában, nevelőotthonban, gyámhatóságnál, netán büntetés-végrehajtási intézetben) találkoztak munkájuk során a hátrányos helyzet valamely fokozatán álló vagy éppen feléje sodródó gyermek- és fiatalokkal.

Talán azért is hasznos lesz elolvasni e sorokat, mert egyrészt ki-ki összevetheti saját hasonló tapasztalataival, másrészt könyvünk fejezetei tartalmára is adaptálhatók, illusztrálhatók a kollégáink által leírtak.

I. ESET (G. V. ÍRÁSA)

Fejlesztőpedagógusként dolgozom a bajai Gyermejkölési Szolgálatnál; dolgozatomban egy általam gondozott, valamint fejlesztett kisgyermek esetenaplóját írom le.

Kis Zsolt édesanyja 1999. augusztus 16-án keresett fel avégett, hogy készítsem fel Zsoltit, a 3. osztályos kisfiát az augusztus 27-én esedékes javítóvizsgára Magyar nyelvtan tantárgyból.

Az édesanya azt állította, hogy a javítóvizsga időpontjára vonatkozó értesítést a közelmúltban kapták kézhez, ezért kerestek fel ilyen későn, mindössze egy héttel a javítóvizsga előtt. Később utánanézttem ezen – az iskola által kiadott – értesítő keltezésének: a kiállítás dátuma 1999. június 14.

A kapcsolatfelvétel során Zsolti kiegyensúlyozatlan személyiség benyomását keltette bennem. Szemkontaktust ritkán – akkor is csupán rövid időre – tudtam felvenni vele.

Amennyiben kérdéseimre nem tudott válaszolni, azonnali reakcióként meggondolatlanul háritott („Nem tudom!”), – kudarc esetén (pl. amikor a kérdéseimre nem tudott választ adni) könnybe lábadt a szeme.

Az adott tanév tananyagára vonatkozó ismereteit felmérve megállapíthatam: Zsolti tudása rendkívül hiányos.

Elvállaltam a kisfiú javítóvizsgára való felkészítését.

A kisgyermeket a Gyermejkölési Szolgálatnál alapellátásba vettem.

Zsoltival minden nap foglalkoztam. A tanulási folyamat végére a kisfiú az általam kijelölt anyagrészeket elsajátította – 1999. augusztus 27-én sikeres javítóvizsgát tett Magyar nyelvtanból.

1999. szeptember 21-én – a környezettanulmány lefolytatása végett – családlátogatást tettem Zsoltiéknál. Ennek során vált nyilvánvalóvá az a tény, hogy a család anyagi nehézségekkel küzd: ezen családban az egy főre eső jövedelemátlag nem éri el a létminimum szintjét. A családban kereső személy nincs. Jelentős lakbérhátralékuk van, – kilakoltatási eljárás folyik ellenük.

Az édesapa rokkantnyugdíjas, rendszeresen fogyaszt nagyobb mennyiségű alkoholt, sokszor hódol játékszenvedélyének (szerencsejáték – automata) gyakori a szülők közti konfliktus.

A család félkomfortos otthona folyamatos javítási munkálatokat igényelne (pl.: meszelés, festés, stb.).

A gyerekeknek nincs sem külön szobájuk, sem külön ágyuk, csak néhány, életkoruknak megfelelő könyvet és játékot láttam a környezettanulmány

során. A szülők elmondásából megtudtam, hogy két kisgyermekükkel csupán esetenként foglalkoznak, ám gyakran ez a gondozási teendők ellátását jelenti.

A kisgyermek tevékenységeit rendszeresen korlátok közé szorítják. A szülők – időhiányra hivatkozva – nem tudják gyermekeiket értő figyelemben, megbecsülésben részesíteni.

Az édesanya állítása szerint nem jellemző a szülők nevelésére a túlzott szigor, az esetleges tetteges szankció. Ezen állításnak ellentmond Zsolti viselkedése: a közvetlenebb közeledésekre, illetve a – nem bántó jellegű – hirtelen mozdulatokra összerenzen, védekező testtartást vesz fel.

E családra vonatkozóan a következő cselekvési tervet állítottam fel:

- Zsoltinak heti egy alkalommal javaslom a fejlesztő foglalkozáson való részvételt. Cél: a kísérő tanulás módszerével a tudás szintentartása, a tananyagban való lemaradás kiküszöbölése, a tanulás iránti motiváltság kialakítása. Továbbá javaslom a kisfiú kiegyensúlyozatlansága, demotiváltsága, figyelemkoncentrációs, valamint magatartási problémái miatt a pszichiáterrel történő együttműködést.
- Mivel a család anyagi nehézséggel küszködik, az ilyen jellegű támogatás lehetőségeit illetően tájékoztatást nyújtok, valamint segítséget adok (pl.: hivatalos ügyek elintézésében, kérvények megfogalmazásában, stb.).
- A család keresőképes tagjai számára segítséget nyújtok a megfelelő álláshoz jutásban.
- Próbálok konszenzusra jutni az illetékesekkel avégett, hogy a család kilakoltatására ne kerüljön sor. – Mára sikerült kompromisszumot kötnöm a Bajai Kommunális és Szolgáltató Kft. jogtanácsosával: amennyiben Zsolti szülei a rendszeres gyermekvédelmi támogatás összegéből a hónapra lebontott lakbérhátralék összegét ezentúl rendszeresen folyósítják, abban az esetben a kilakoltatási eljárást felfüggesztik.
- Életvezetési, valamint nevelési tanácsokat adok a családnak.

Zsolti fejlesztésének eddigi eredménye:

Zsoltival heti rendszerességgel foglalkozik a pszichiáter és jómagam, a kisfiú iskolai teljesítménye javuló tendenciát mutat.

A gyermek a nálam töltött tanulási időt aktívan, koncentrált figyelemmel kíséri végig, igyekszik az általam adott instrukciókat hiánytalanul elvégezni.

Ám mindez – e kisfiú esetében – csupán egy hosszabb idejű fejlődési folyamat kezdete.

II. ESET (H. F.-NÉ ÍRÁSA)

Eset:

F. Dávid 3. osztályos tanuló.

Született: 1989. IX. 23. Kaposváron

Édesapja: F. Ferenc gépszerelő szakmunkás

Édesanyja: M. Zsuzsanna, nincs képzettsége. Iskolai végzettsége 8 általános.

Testvére: K. Zoltán 15 éves, az édesanyja előző házasságából született gyermek.

A hátrányos helyzetet a szülők válása, az anya emocionális szegénysége és szociokulturális elmaradottsága okozza.

Dávid iskolai életútja:

Az általános iskolai tanulmányait 1995-ben kezdte meg. Ekkor még együtt élt a család. Dávidot bátyja pátyolgatta, kísérte az iskolába, érdeklődött a tanítótól. Ő pótolta a szülőt.

Az iskolába rendetlenül, piszkosan, hiányos felszereléssel járt Dávid. Nehezen illeszkedett az iskolai életformához, a kötöttségekhez. Osztálytársaival nehezen alakított ki kapcsolatot, pedig többségükkel együtt járt az óvodába. A gyermekek közös tevékenységeiben, játékaiban nem vett részt. Csak a felnőtt biztatására volt hajlandó ezt megtenni. Osztálytársai nem igazán szerettek vele játszani, mert mozgáskoordinációja, mozgásügyessége elmaradt a többiekétől. A szabályokhoz nehezen alkalmazkodott, nem volt kiszámítható, hogyan reagál a másik gyermek jelzéseire.

Nehezen barátkozott, kortárskapcsolatokat nem kezdeményezett. Érzelmait – örömet, kedvességet, megbánást, sajnálatot, lelkesedést – nem mutatta ki. Szinte érzéketlenül reagált mindenre.

Kedvelte a nagy teret igénylő, veszélyes játékokat. Nem tudta felmérni a veszélyességet és annak következményeit. Érzelem nélkül szemlélte azt is, ha társainak fájdalmat okozott.

A gyermekek között passzív, visszahúzódó volt. Szünetekben is a felnőttek társaságát kereste. Velük közlékeny volt. Várta az alkalmat, mikor mesélhet már valakinek, aki meghallgatja. A mesélési „kényszer” gyakran a tanítási óra megzavarását is jelentette. Az órán nyugtalan volt, 5 percnél tovább nem tudott dolgozni. Állandó megerősítést várt. Önértékelése alacsony, önbizalma szinte nem volt. Negatívan értékelte önmagát. A munka megkezdése előtt gyakran mondta: „Nekem úgysem sikerül. Nem tudom megcsinálni.”

Dávid nem értelmi fogyatékos, de önbizalomhiánya, a motiválatlanság, a szociokulturális hátrány, amit a családból hozott, megnehezítette számára a sikeres tanulást. Az első osztályt megfelelő minősítéssel végezte el. A másodikat a rendszeres egyéni fejlesztés és korrepetálás ellenére meg kellett ismételnie. A család élete ekkor megváltozott. Az édesanya itthagya férjét és gyermekét, s az első házasságából született fiúval együtt a falutól 300 kilométerre költözött.

Dávid számára elveszett az a személy, aki figyelt rá, szerette, gondoskodott róla, és akit ő is elfogadott. Ilyen változások után kezdte ismét a második osztályt. A fiúról ettől fogva apai nagymama gondoskodott. A nagymama az első pillanattól kezdve szeretettel, maximális figyelemmel segítette a kisgyermeket. A lehetőségekhez mérten mindent megadott neki. Felvette a kapcsolatot a tanítóval, és együttesen segítették a kisgyerek életútját.

Dávid nehezen illeszkedett be az új osztályba. Bár társai kedvesen fogadták, ő elutasította őket. Nem reagált hívásukra, illetve durván, agresszíven válaszolt rá. Közös játékokban, tevékenységekben nem vett részt. Órák alatt játszott, vagy bekiabálásaival zavarta a tanulást. Társait nem tudta megszólítani, nem kommunikált velük. Nem reagált társai közeledésére, így sokszor megbántotta őket. Hogy mindezt korrigálni kellene, meg sem fordult a fejében. Empatikus képessége igen alacsony szintű volt, mások jelzéseit nem tudta kódolni.

A nagymama gondoskodása, szeretete, figyelme és érzékenysége, valamint a tanítóval való együttműködés hatására (a családi és az iskolai elvárások közelítése) Dávid kezdett megváltozni. Próbált alkalmazkodni a magatartási normákhoz, elvárásokhoz, kezdte megtanulni a társas érintkezés szabályait. Megváltozott a gyermek külső megjelenése is. Gondozott, ápolt lett. A tanuláshoz szükséges eszközei hiánytalanul megvoltak. Megtanult kérdezni, kérni, segíteni, örülni a sikereknek. Önállósága még mindig elmaradt az elvárt szinttől, de már hajlandó volt egy-egy feladat megoldására. Negatív önértékelése kezdett átalakulni. Elfogadta osztálytársai közeledését, s ő is kezdeményezett kapcsolatokat. Kezdett kilépni az izolációból, melybe önmaga menekült. Az órákon hosszabb ideig képes volt az elvártnak megfelelően viselkedni. Ez a napközis foglalkozások idejére azonban még nem volt teljes mértékben jellemző. A nagymama mondta, hogy otthon ő sem tudta mindig fegyelmezni a fiút. A gyermek visszaélt nagy szeretetével, figyelmességével. A pozitív változások megmutatkoztak a tanulás terén is. Dávid sikeresen fejezte be a második osztályt.

Az 1999/2000-es tanév megnyitására Dávid a nagymamával érkezett. Boldog, kiegyensúlyozott, ragaszkodó gyermek tért vissza a nyári szünetről. Az első hetekben úgy tűnt, tovább folytatódik a pozitív irányú változás. Egy hónap eltelte után Dávid szétszórt, figyelmetlen, durva és olykor kezelhetetlen lett. Ismét eltávolodott osztálytársaitól, közeledésükre agresszíven válaszolt. Az osztály történéseit érzéketlenül szemlélte. Ekkor tudtuk meg, hogy visszatért az édesanya, aki közben elvált a férjétől, és felvette a kapcsolatot a fiúval. Az anya az iskolai szülői értekezletre is eljött, ahol arrogánsan kioktatott mindenkit, majd, fontos dolgaira hivatkozva, elment. Nem adott alkalmat arra, hogy a tanító beszélgethessen vele gyermekéről. Dávid még egy hónapig járt az iskolába. Tanulmányi eredménye leromlott, egyre több konfliktusa volt felnőtellel, gyerekekkel egyaránt. Az osztályban a perifériába került. Később Dávid nem jött iskolába. A nagymamától tudtuk meg, hogy az édesanya elvitte új családjához a kisfiút, 300 km-re eddigi otthonától. Megkezdődött a harc a gyermekekért az anya és a nagyszülő között.

Dávid viselkedésének háttérben feltételezhető okok:

A gyermek olyan családban szocializálódott, ahol a szülők-gyermekek között nincs valódi kapcsolat. A szülők önmagukra illetve egymásra figyeltek, de gyermekükre nem. A szülői gondoskodást, szeretetet a féltestvérétől kapta meg Dávid, aki még maga is gyermek. Kettejük kapcsolata adott biztonságot a kisgyerek számára. Ez szűnt meg Zoli távozásával. A társas kapcsolatok modelljeként a durvaságot, az agresszivitást, az egymásra nem figyelést látta a fiú. Nem élhette át az igazi szülő-gyermek kapcsolatot, melyben az alá-fölérendeltség, a szeretet és gondoskodás, az egymás iránti nyitottság és elfogadás, az érdeklődés, a megértés és tisztelet megtalálható. A testvéri szimmetrikus kapcsolat is módosult, hiszen a szülői szerepet vette át az idősebb testvér.

A magára hagyott gyermeknek nem volt módja megtanulni, gyakorolni az együttélés normáit, a konfliktuskezelés módját, az érzelmek kimutatásának formáit. Az iskolába kerülve nem érthette így meg sem a verbális, sem a meta-kommunikációs kódot, mely számára pozitív tartalmakat közvetített. Így hiába jutalmazott a pedagógus, az osztálytárs, a hátrányos helyzet fokozódott. A család és az iskola nevelése és értékrendje közti különbséget növelte a kódismeret hiánya. A kódolás megtanulása után élhette csak meg sikerként Dávid a jutalmazást. Ebben a nagymama szeretetteljes, gyermekekre figyelő,

érdeklődő, gondoskodó magatartása és a tanítóval való együttműködése révén született meg a változás.

A nagymama igyekezett minden tőle telhetőt megadni unokájának, de nem volt elég következetes, ezért nem fogadott szót neki Dávid. A szülőket próbálta pótolni érzelmi és anyagi vonatkozásban egyaránt. Az apa szinte nem is vett részt a gyermek életében. A fiú előtt a férfimodellt az idősebb testvér képviselte. Ő azonban, gyermek lévén, nem alkalmas a férfi, az apa szerepének modellezésére.

A negatív önértékelés háttérében az anya rendszeres negatív értékelése, a sikertelenségek, kudarcok rögzítése fedezhető fel. Nem alakult ki a szoros anya-gyerek kapcsolat, mely biztonságot nyújtott volna a fiúnak. Gyermekét nem bízta, nem kapott pozitív megerősítést, csak szidást, így nem fejlődött reális önértékelése, torz kép alakult ki önmagáról, saját értékéről. A fiú nem is emlegette az édesanyját sem társai, sem tanítói előtt. Az anya kiskorában gyakran bezárta gyermekét, a kiságyhoz kötötte őt, s nem engedte kortársaival játszani. Dávid csak az ablakon keresztül figyelhette, miként játszanak a többiek. Ebből adódóan nem volt lehetősége megtapasztalni a társas kapcsolat különböző formáit, szabályait. Így sem az óvodában, sem az iskolában nem tudta alkalmazni ezeket.

A biztonságot nélkülöző családi háttér hiányában a gyermek maga is érzelmileg sivár és agresszív lett. Az anya ismételt megjelenése, az érzelmi biztonságot adó nagyszülői környezetből való kiszakadás félelme együttesen hozzájárulhatott a gyermek magatartásában, tanulásában bekövetkezett negatív változáshoz. (3. o.)

Dávid inadaptív hátrányos helyzetű, beilleszkedési zavarokkal küszködő gyermek, akinél a tüneteket a családi élet zavarai; a válás, az azt megelőző és követő légkör, az agresszivitás, az anya ide-oda költözése, a nevelési anomáliák – váltottak ki. Ehhez járult hozzá az apa látszatcsaládi részvétele, érdektelensége.

Mi lehetett Dávid számára a kedvező megoldás?

A család szintjén:

Nyugodt, szeretetteljes, biztonságot nyújtó családi légkör, melyben a gyerek biztonságban érzi magát. Úgy tűnik, ezt a nagymama tudja megteremteni a fiú számára. Mindenképpen arra kell törekedni, ne tehesse meg az anya, – anyai jogaira hivatkozva – hogy Dávidot hol magára hagyja, hol magához vegye attól függően, saját érdekei mint kívánják. Ebben a

gyermek- és családvédelmi szolgálat nyújthat segítséget. Fontos lenne, hogy pszichológus családterápiás megbeszélés során az érintettekkel megvitassa a kialakult helyzetet, s ha szükséges, megadja a megfelelő segítséget.

Az iskola szintjén:

- Nincsenek túl magas osztálylétszámok, így több figyelem jut egy-egy gyermekre, nagyobb tere és lehetősége van az egyéni bánásmódnak.
- A nevelés-tanulás során a tanító kooperatív technikákat, konfliktus-megoldó módszereket is alkalmaz.
- Az értékelés a pozitívumokat emeli ki, az osztályklíma lehetőséget biztosít a gyermek feloldódására.
- A választott metodikai eljárásokat a tanuló személyisége és előmenetele határozza meg elsősorban.
- A gyermek személyiségére, testi-lelki egészségére való odafigyelés és gondozás ugyanolyan fontos, mint a kognitív teljesítmények elérése.
- A tanító, a szülő valódi együttműködése valósul meg a mindennapok szintjén.
- Az iskolai munkát a türelem és a gyermekre való maximális figyelem jellemzi.

Dávid számára mindezeket az eddigi iskolája, tanítója biztosítani tudta.

III. ESET (DR. O.-NÉ T. I. ÍRÁSA)

Jelenlegi praxisomból egy 1. osztályos kisfiút emelnék ki, aki nehezen nevelhető, magatartási zavarokkal küzdő személyiség.

Tünetek:

Agresszív, a környezete felé megnyilvánuló magatartászavar, amely leginkább társas kapcsolatait érinti.

Jellemzői:

- Társait okkal vagy ok nélkül, de állandóan bántalmazza, fenyegeti (ütés, rúgás, lökés, csúnya beszéd).
- Viselkedése kihívó, szemtelen, néha a hazugságig elmenő.
- Cselekedeteiért nem vállalja a felelősséget (menekülés).
- Makacs, engedetlen, öntörvényű személyiség.

A magatartási rendellenesség eredete:

A kisfiú rendellenes magatartása az anyával folytatott diagnosztikus beszélgetés során környezeti, családi okokra vezethető vissza. A kisfiú édesanyja igen kalandos, bizonytalan természetű, hiszen abban az időben, amikor kisfia született, Amerikában élt. Az anyából tehát hiányoznak azok a gyökerek, amelyek a nehézségek ellenére is itt tartották volna, csábítóbb volt a biztos meggazdagodás reménye, esélye. Párkapcsolatában, párválasztásában sem volt erős, határozott és megfontolt, hiszen egy iszákos emberhez ment férjhez, nem mérve fel ennek a ténynek a veszélyeit maga és gyermeke számára. A terhesség már ilyen zaklatott, veszélyeztetett állapotban haladt előre, szorongásokkal, félelmekkel, negatív élményekkel tele, melyek mint tudjuk, kihatnak a növekvő magzatra, annak testi és idegrendszeri fejlődésére, stabilitására.

A szülés nem volt optimális, kiegyensúlyozott, a fájdalmakkal együtt is meghatóan szép emlék, hanem egy kínlódásos, hosszúra nyúlt vajúdás, amely eredményeként Vikornak a szeme illetve a szemhéja kilazult, elrenyhült, melyet később egy korrigáló, felvarró műtéttel kellett helyrehozni. E látható testi fogyatékoság (kisebb a szeme) is önértékelési zavarhoz vezetett, illetve a társak részéről is a meg nem értettség, az elítélés, a megbélyegzés jelei mutatkoztak.

A kisfiú születése után az anya elhagyta Amerikát (tehát Viktor egyáltalán nem látta, nem hallott az édesapjáról), s hazatelepült a szüleihez

szülővárosába. Az édesanya értékrendszerében (középvégzettségű nő, érettségi) motiváló szerepe van a pénznek, ezt helyezi előtérbe, melynek van egy racionális, kézzelfogható indoka: ő a családfenntartó, neki kell megkeresnie a pénzt a család létezéséhez.

Azonban ezt a fajta szemléletet eltorzította az a tény, hogy kisfiát olyan bölcsődébe, óvodába íratta be (belvárosi), ahova a felső tízezer gyermekei jártak. Itt fiát állandó mellözöttség, kiközösítettség, elhanyagoltság érte. Sztárolták, foglalkoztatták a híres emberek gyermekeit, ugyanakkor Viktort nem fogadták be, lenézték, kigúnyolták. Az anya beleesett egy csapdába: azt gondolta, hogy pénzzel kiváltható az óvónők szeretete, gondoskodása, s még inkább a munkába, túlórákba, a pénz hajszolásába menekült. Azt gondolta, hogy pénzzel elérheti azt a társadalmi státust, presztízst, amelybe mások már beleszülettek, s ahová őt e kör soha nem fogadja be.

Gyermekeit tehát megbélyegezték, félreállították, ráragasztották a nehezen nevelhetőség, a deviancia, a magatartászavar bélyegét.

Ilyen körülmények között került első osztályba, magával cipelve e testi és lelki fogyatékoság elég súlyos nehézségeit.

A súlyosság és a megoldás lehetőségei:

Véleményem szerint egy közepsúlyos esetről van szó, így a pszichopedagógia (nevelési tanácsadó) segítségét is kértem a megoldáshoz.

Eddigi eredményeink:

1. Megtörtént a megbeszélés a szülő és a nevelési tanácsadó pszichológusa között (belépett a szakértő a jobbító folyamatba).
2. Állandó biztatással, dicsérettel, buzdítással, meleg, feléje irányuló szeretetteljes attitűddel sikerült az óvodából hozott negatív énképet eltüntetni, s kezd a kisfiában kialakulni az önmagában való hit, a remény a jobbulásra, a pozitív személyiségkép megjelenése.
3. Agresszív cselekedetei jócskán megcsappantak, s ha előfordul, azonnal átérzi cselekedete torz voltát, s önmagába néz.
4. Kevesebbet árulkodik, hazudik, nem mocskolja be mások jellemét, hiszen az övét sem sározzák be.
5. Nyíltabb és őszintébb, bár még sok-sok apró kis lépés megtételére lesz szükség, amíg eljut a teljes megtisztulásig.
6. Érti azt, hogy nincs kirekesztve, ugyanolyan jogok illetik meg, mint bárki mást, így kezd rátalálni önmagára.

Az iskolában a társas érintkezés során tehát törekedtem arra, hogy Viktor tiszta lappal indulhasson, levetkôzhesse terhes, nehézségekkel teli múltját, s esélyt kapjon az emberségesebb, örömtelibb, humánusabb élethez. Mindehhez sok-sok szeretet, önzetlen, feltétel nélküli elfogadás, bizalom, nyíltság, őszinteség kellett, hogy ezek a mélységben levô kutak megnyíljanak, feltáruljanak.

IV. ESET (V. L. ÍRÁSA)

1998. novemberében került iskolánkba B. J. 8 éves tanuló. Ismételte az első osztályt. Rövid iskolai pályafutása alatt a mi intézményünk volt a harmadik, ahová édesapja beíratta. Az előző kettőtől eltanácsolták elviselhetetlen, durva, agresszív magatartása miatt.

Néhány nap alatt nálunk is megismerte az egész nevelőtestület, és valamennyiünk komoly összefogására volt szükség, hogy megnyerjük őt az iskolai munkához megvédjük társai testi épségét és a nyugodt iskolai légkört.

Mindenkit foglalkoztatott a kérdés, hogy ki B. J. és miért alakult ki ilyen súlyos beilleszkedési zavara.

A kislány 68 éves, mozgássérült, nyugdíjas mozdonyvezető apja egyedül neveli, a bíróság több forduló tárgyalás után nála helyezte el.

A tesztvizsgálat megállapította, hogy az apa intellektuális színvonala életkorának és iskolai végzettségének megfelelő. Gondolkodása szubjektív színezetű, érdeklődési köre szűk. Határozott, céljai elérésében, ha kell, kíméletlen. Mások szempontjainak megértésére kevésbé képes személy. Vállalja a felelősséget, a nehéz feladatoktól sem riad vissza. Kapcsolataiban irányító szerepet játszik, ellentmondást kevésbé tűr. Gyermekét szereti, ragaszkodik hozzá. Kötődése őszinteségét illetően kétségek nem merültek fel bennünk.

A gyermek édesanyja 30 évvel fiatalabb az édesapánál, aki egyben az apósa is. A fiával kötött házassága után pár héttel kezdődött kapcsolata apósával. Házasságuk megromlott, albérletbe költözött, a bérleti díjat apósa fizette és naponta látogatta.

A gyermeket, B. J.-t, az anya is akarta. Amíg össze nem költöztek, jól megértették egymást.

Az anya az általános iskola 5 osztályát végezte el, munkahelye régóta nincs, segélyen él, jelenleg nyugdíjas édesanyjával. Gondolkodása és érdeklődési köre beszűkült, ítéleteiben bizonytalan, a külvilágban való tájékozódása nehézkes. Segítséget, támogatást igényel, az akadályozottságot azonban nehezen tűri. Női szerepében frusztrált, elbizonytalanodott. Gyermekét szereti, ragaszkodik hozzá.

Az anya elmondása szerint a gyermek problémamentes terhességből időre született, súlya 3100 gramm. A szülésnél komplikáció nem adódott, 10 hónapos koráig szopott, fejlődése normális volt. 14 hónapos korában indult el, beszélni időben kezdett, 2 évesen lett szobatiszta. Az anya végig gyesen volt vele. A beilleszkedési zavarok az óvodában kezdődtek. 3 hónap után az ideggondozóba vitték, mert verekedett. Ez a probléma azóta is fennáll.

A vizsgálati szituációban mindig nehezen lehet tartani, mert semmiféle korlátozást nem tűr. Akadályozottság esetén ki akar lépni a helyzetből, azaz kimenni a szobából. Rendkívül nyugtalan, hipermotilis kisgyerek. Beszédhibás.

A szülők válásáról, különköltözéséről nem akar tudomást venni. Minden, számára pozitív élményt apjával hoz összefüggésbe. Érzelmileg nagyon szorosan kötődik az apához. A családrajzban kizárólag az apát hajlandó megjeleníteni. Bábjátékban eljátszotta legfőbb vágyát, újra együtt élnek a városban. A gyermek rendkívül sok türelmet, megértést igényel. Játéka agresszív, durva. Emberrajza alapján intellektuális elmaradás is megállapítható.

Óvodáskora óta rendszeres szakszerű pedagógiai-pszichológiai foglalkozásokon vett részt.

Az iskolába kerülés előtt szakértői bizottság vizsgálta B. J.-t. A kisfiú figyelve fáradékony, feladattudata gyenge. Beszéde lassú tempójú, vontatott, szómegeztalálási nehézségei vannak. Beszédértése alacsony szintű. Személyi adatai közül az életkorával nincs tisztában. A családi relációkban nem igazodik el.

Merev ceruzafogással rajzol. Emberrajza alacsony színvonalú, hiányos. A vizsgálat alapján a gyenge, határesetes intellektusú gyermek gyógypedagógiai módszerekkel fejleszthető eredményesen. Az édesapa azonban ragaszkodik a normál általános iskolai oktatáshoz. A szakértői javaslat alapján a Nevelési Tanácsadó heti két alkalommal egyéni fejlesztésben részesítette. Az első osztályban a beilleszkedési zavarok hatványozódtak.

Szinte leírhatatlan agresszivitást tanúsít osztálytársai és idősebb iskolatársaival szemben: verekedik, üt, rúg, harap, fojtogatja a gyermekeket, leköpköd mindenkit, elszökik az iskolából. Az édesanya nem bír a gyermekkel.

Az édesapa rendszeresen szíjjal veri.

A Vadaskert Kórház és Szakambulancia vizsgálata megállapította, hogy a normál-enyhe fogyatékos határövezetbe tartozik a kisfiú.

Az elvégzett gyógypedagógiai vizsgálatok kifejezett figyelemzavart mutattak. Ezt és a hiperaktivitást a klinikai megfigyelés is alátámasztotta.

Gyógyszeres kezelést javasoltak, melyet a megyei ideggondozó végzett.

A helyzet sajnos nem javult. A beilleszkedési zavarok, súlyos magatartási problémák tovább fokozódtak.

A szülők közötti állandó nézeteltérések, a gyermek-elhelyezési perek állandóan napirenden vannak, ami a gyermek számára lelki traumát okoz.

Tanítói szeretettel foglalkoznak vele, de az együttműködés csak nagyon rövid ideig tart.

A legutolsó szakértői javaslat kétszemélyes (tanuló-tanító) iskolai fejlesztő terápiát javasol. Így lett B. J. iskolánk magántanulója, melyhez az apa is hozzájárult.

Félévkor és év végén sikeres osztályozó vizsgát tett.

A 8 éves kisfiú fizikailag is megerősödött, testsúlya 60 kg. Édesanyja nem bír vele, őt téglával, fejszével megtámadta. Már édesapjának sem fogad szót. Az apa gyakran veri súlyos eszközökkel, melyet a gyermek elvesz apjától és ellene fordul, visszatámad.

Az édesapa utolsó nyilatkozata alapján gyermekét nevelni tovább nem tudja idős korára és betegségére hivatkozva.

B. J. jelenleg a MÁV nevelőintézetben van.

V. ESET (K.-NÉ K. M. ÍRÁSA)

Eset:

A gyermek Balatonvilágoson él édesapjával, a helyi átlagnál valamivel alacsonyabb életszínvonalon, de nélkülöznie nem kell. A helyi általános iskola kis létszámú (16 fő) 7. osztályába jár. Elsősorban magatartási és tanulási problémákkal küszködik.

Az osztályomba járó 13 éves Cs. Roland:

Roland mindössze 2 éves volt, mikor szülei elváltak, az édesanya elmondása szerint az apa italozása miatt. Az anya Rolandot, nagyobb testvérével együtt magával vitte a harminc kilométerre fekvő városba, Veszprémbe. A gyermek mindaddig az édesanyjával és testvérével élt, amíg az anya új partnerkapcsolatot talált. Ekkor Rolandot hazaküldte apjához végleg, a nagyobbik gyermeket magánál tartotta. A kisfiú pont hat éves volt, tehát az iskolakezdés idejét élte. Az apa életmódja nem volt igazán rendezett. Valaha rendőr volt, majd a válás után biztonsági őrként kezdett dolgozni. Sok problémája volt az alkohol miatt. Idős szüleire bízta a hatéves kisfiút, aki a nagyszülőknek nem volt hajlandó szót fogadni. Az apa egyedül élt, a nagymama sokszor betegeskedett, így a kisfiú gyakran volt elhanyagolt. Az iskolai feladatokkal nehezen birkózott meg, főként szórt figyelve és alacsony érdeklődési szintje miatt. Az iskolai ifjúságvédő felelős gyakori látogatása a családnál csak kevéssé segített. Az apa kötődése fiához rendkívül rapszodikus volt, bár ritkán bántalmazta a gyermeket. Ugyanilyen ritkán adott tanúbizonytságot a szeretetéről is.

Roland 10 éves korában az apa megismerkedett egy háromgyermekes özvegyasszonnyal, akit hamarosan feleségül vett. Két év múlva közös gyermekük született. Itt talán jóra fordulhatott volna minden, de a három fiúgyermek nem fogadta el sem az apát, sem Rolandot. Ez utóbbi kölcsönös ellenszenvvé fejlődött az idők folyamán. Roland Pirinek hívja mostohaanyját, aki nem is akar a gyermekkel közelebbi kapcsolatot kialakítani. Családlátogatásom során elhárította a beszélgetést, mondván nem az ő gyereke, beszéljek az apjával. Az apa az új közös gyermek varázslatában él, szinte nem is vesz tudomást a nagyobb gyermek dolgairól. Sem az iskolai előmenetele, sem a magatartása nem érdekli. Beszélgetésünk során, miközben arra próbáltam fényt deríteni, hogy milyen kapcsolatban van a serdülő korba lépett fiával, egyre csak a legkisebb gyermekekre terelte a szót. Rolandot a teljesítmény fokozása és a magatartás javítása érdekében csak bünteti. Kérdé-

semre, hogy mikor, hogyan és miről szokott vele beszélgetni, kitérő választ adott, miszerint erre nincs idő, sokat kell dolgoznia. A helyzet megoldására azt a javaslatot tette, hogy Roland költözzön az édesanyjához, ezt azonban a gyermek elutasította. Új feleségével kapcsolatuk nem harmonikus, (elsősorban az apa alkoholizálása miatt) ezért ő és Roland időnként hetekre felköltöznek a ma már nyolcvanas éveiket taposó nagyszülőkhöz. Újabban Roland egyedül is lakik a nagyszülőknél, akik tehetetlennek érzik magukat a gyermek nevelésében. Ha valamiért megharagszik apjára, mostohaanyjára vagy testvéreire, egyszerűen odaköltözik a nagyszülőkhöz hetekre, hónapokra.

A gyermek messzi képességei alatt teljesít az iskolában, bár bukása még nem volt. Figyelme, munkavégzése nem kitartó, nem pontos. Az iskolában kétszer keveredett lopásba. Mindkét esetben bebizonyosodott, hogy ő követte el a jelentéktelen értékű lopásokat (matricák, tollak), ezeket ő is elismerte. Osztálytársai elfogadják, a fiúk körében futball teljesítménye miatt is elismerik. Tanáraival zökkenőkkel teli a kapcsolata, ezek nem is nagyon érdeklik.

Okfeltárás:

A szülő-gyermek párkapcsolat során végbemenő identifikáció a legjelentősebb szocializációs folyamat. Az azonosulás a felnőtt kulcsszeméllyel, egész életünkre kihat. A tanár-gyermek viszony funkciója is a mintanyújtás és a szabályozás. Ennek során sajátítja el a gyermek azokat a viselkedési normákat, értékeket, szerepeket, melyekkel a társadalom sikeres tagjává válhat. E folyamat során különböző kommunikációs zavarok léphetnek fel, s ez veszélybe sodorhatja az identifikációt. Roland esetében az apa empátiás képessége alacsony, nem tud bekapcsolódni a gyermek élményvilágába. A család létproblémákkal küzdő hátrányos helyzetű család, az apa alkoholista, elvált, újra nősült, de jelenlegi házassága is sikertelen.

Hiányzik a meleg, elfogadó családi háttér, ahol a korlátok világos áttekinthető rendszerben vannak, megadva a keretet az elfogadott, preferált és elutasított viselkedések sokaságának. Ennek hiánya miatt Roland gyakran úgy vét a szabályok ellen, hogy nincs ennek tudatában. Ha ezért aztán megszegyenítik, igazságtalannak, jogtalannak, sértőnek érzi a helyzetet és lázad.

Az iskola pedagógusai túlszabályoznak, nehezen viselik a gyermek nem konform magatartását. Gyakran büntetik, időnként megszegyenítik, és ez nyílt lázadást vált ki a gyermeknél.

Az édesapához erősen kötődik, bár nem kapja meg azt a szeretetet, amire szüksége lenne. Az apának tekintélye van előtte, tud rá hatni. Az édesanyával rendszeres kapcsolatot tart fenn, de az anya új férjét nem szereti. Túl szigorúnak találja, az elvárásait teljesíthetetlennek. Az anya elvárásai nem jelentősek számára, hiszen ritkán találkoznak, és az édesanya következetlen, valószínűleg a lelkiismeret furdalása miatt. A nagyszülőket inkább kihasználja, szavukra egyáltalán nem hallgat. Az iskolában osztályfőnökét respektálja, hajlandó erőfeszítéseket tenni az elismerésért.

A gyermeket szerencsére a kortárs csoport (osztálytársai) elfogadja, sőt bizonyos teljesítményeit elismeri. A kortárs csoport segít az intézményes struktúrából származó feszültségek feloldásában. Roland kielégítheti közösségigényét és szimmetrikus kommunikációt tarthat fenn. Néhány pedagógushoz is kötődik, akikkel beszélgetést is szokott kezdeményezni. 12-13 évesen élhette meg azt a borzasztó felismerést, hogy mindkét szülőjénél „útban van”, hogy nem kell senkinek.

A gyermeknek nincsenek tervei a jövőre nézve, önértékelése alacsony.

A segítség lehetőségei:

- Osztályfőnökként igyekszem a kollégákat megnyerni, annak érdekében, hogy Rolandot különleges elbírálásban részesítsék. Különösen elfogadó és megértő alapállást vegyenek fel vele kapcsolatban. Soha ne szégyenítsék meg társai előtt. Ha lehet, beszélgessenek vele az őt érdeklő dolgokról is, ne csak a tananyagról.
- A helyi szociális gondozó rendszeresen viszi Rolandot pszichológushoz, bár sajnos az apát nem sikerült ennek megnyernünk.
- Délutánjait napköziben tölti, elsősorban a tanulási nehézségei miatt. Itt hatékony tanári segítséget kap a munkájához, és tudjuk, hogy hol tartózkodik.
- Az apával szoros a kapcsolattartás az iskola részéről. Némi „nevelő” hatású beszélgetés folyik a gyermek jövője érdekében.
- A tanórán kívüli tevékenységekbe fokozottabban vonjuk be, figyeljük érdeklődési körét, így tudunk majd segíteni neki a pályaválasztásban.
- Összességében a kudarcélményeket minimálisra kell csökkentenünk.
- Minden alkalmat meg kell ragadnunk a pozitív megerősítésre, a helyes önértékelés kialakítása céljából.
- Bizalom, megértés, elfogadás és elismerés.

VI. ESET (K.-NÉ SZ. I. ÍRÁSA)

Tünet, jelenség:

Edinának napközi otthonos nevelője voltam egy nagyközség általános iskolájában. A csoport 4-7. osztályos tanulókból állt, összesen 17 főből. Edina ötödik osztályos volt.

Viselkedésében már az év elején feltűnt a csendes, visszahúzódó magatartása az eleven gyermekközösségben. Nem szívesen vagy nehezen kapcsolódott be a szabad foglalkozásokba. Ha mégis sikerült, – és nem az ő elképzelései alapján alakult a játék menete, – vagy sértődötten újra elcsendesedett, vagy esetleg összeveszett a társaság valamelyik tagjával.

Tanórán lelkiismeretesen próbált dolgozni, de koncentrációja és figyelme nem volt kitartó. Úgy tűnt, hogy tanulmányi eredményei is a képessége alatt maradtak. Könnyen elkeseredett, hogy a feladatok elvégzéséhez nem elég ügyes vagy okos. Szorongás, önbizalmatlanság volt megfigyelhető rajta.

Okfeltárás:

Iskolai vagy családi problémára gyanakodva, először az osztályfőnökkel beszélgettem a kislányról, majd az alsós tanító néni véleményét is megkérdeztük.

Az osztályfőnök is hasonló tüneteket vett észre Edinánál, mint a délutáni foglalkozások alkalmával jómagam. Számbavettük az iskolai életében történt változásokat.

Bár ötödik osztályos lett, felső tagozatos, az osztályközösségben ez jelentős változást nem hozott, hiszen együtt jött át az alsó tagozatból az osztály. Csupán két új társuk érkezett szeptembertől a szomszéd faluból, de őket különösebb konfliktus nélkül elfogadták a gyerekek. Igaz, hogy a napközis csoportban nem csak osztálytársai jártak a kislánynak, de ezek a gyerekek sem voltak ismeretlenek számára.

Az alsó tagozatban négy éven át tartó, biztonságot nyújtó egytanítós rendszer helyett az ötödik osztályban több szaktanárral találkozott a tanuló. Úgy véltük, ez is lehet oka a fokozott szorongásnak, visszahúzódnak az év elején. Ezért az osztályfőnök kérte a szaktanárokat, hogy fokozottan figyeljenek a kislányra, bátorítsák és gyakran kapjon pozitív visszajelzést jól sikerült feladatairól.

Családi helyzetéről tudtuk, hogy a szülei elváltak, az édesapa messzire költözött. Az édesanyja néhány éve újra férjhez ment és kistestvére is született Edinának.

A szünetben és a szabadidős foglalkozások alatti spontán beszélgetések során elmesélte a kislány, hogy édesapját – részben a távolság, részben az érdeklődés hiánya miatt – ritkán látja, és hiányzik neki.

Édesanyja második férje pedig – úgy érzi – nem szereti őt. Nem beszélget, nem játszik vele, csak a kisöccsével. Foglalkozását tekintve kamionsofőr, ezért gyakran jár hosszabb utakra, ahonnan mindig hoz valami ajándékot a kisfiúnak, de neki nem. Olyan is előfordult már, hogy a testvérét elvitte külföldi útjára, de őt nem. A kicsinek mindent szabad, míg őt gyakran korlátozzák.

Az édesanyja az apa és a kisfiú pártján áll. Sok mindent megenged az öccsének az ő rovására, s ha otthon van a nevelőapja még kevésbé fegyelmezi a kisfiút. Edina úgy érzi ilyenkor, a testvére a kedvenc és ő nem fontos.

Az osztályfőnök a családlátogatás során az édesanyát és a két gyereket találta otthon.

Az anya szakmunkásként dolgozik egy üzemben, a két gyerekre való tekintettel egy műszakban. A kisfiú óvodás. Edina még az idén azért jár napközibe, mert így nem kell egyedül hazamennie az üres lakásba, és a tanulás egy része is megoldódik az iskolában.

Az osztályfőnök úgy tapasztalta, hogy az anya az első rossz házasságból és a válásból kilábalva az új házastársba kapaszkodik, s a kisebb testvér valóban uralkodni látszik a kislányon.

Edina szorongásának, tanulási alulteljesítésének, visszahúzódásának, önértékelési zavarának, néha érzékeny sértődöttségének okait ezekben a tényezőkben kerestük.

Valószínű, hogy nem egyetlen ok, hanem egymással összefüggő, vagy időben együtt ható tényezők okozzák a kislány problémáját. A széthulló család konfliktusai és az édesapa elvesztése.

Az új apa elfogadásának nehézségeit fokozza a kistestvér érkezésével együtt járó féltékenység, ami még egy „normál” család esetében is megjelenik. Itt azonban az apa előnyben is részesíti édes gyermekét (aki ráadásul fiú, s mint ilyen esetleg még ezáltal is értékesebbnek tűnik) az idősebbel szemben. Veszélyeztetheti a kislány lelki, érzelmi biztonságát az is, ha az édesanya a válást nem dolgozta fel magában teljesen, ő maga is bizonytalan, határozatlanok a szerepek a családban.

Mindezt erősítheti még az iskolai élet változása: a felső tagozatra lépés és ezáltal új tanárokkal, új tantárgyakkal való találkozás. A kevésbé ismert nevelők, és a még nem világosan átlátott követelményrendszer okozta szorongás.

A fentiekhez kapcsolódhat az életkor (kiskamasz-, kamaszkor) önértékelési, helykeresési bizonytalansága is.

Megoldási javaslat:

A kislány problémái főként családi eredetűek, ezért a családtagokkal való kapcsolat rendezése a legfontosabb feladat.

Az osztályfőnök őszinte beszélgetése és az édesanyával fenntartott folyamatos kapcsolata sokat segíthet a helyzeten. (A családlátogatás során úgy tűnt, hogy lehet számítani az anya segítô hozzáállására.) Természetesen nem támadó, hibást keresô magatartásra van szükség az iskola részérôl, hanem tapintattal, megértéssel és segítôkészen kell tájékoztatni a szülôt a kislány iskolai viselkedésérôl.

Lényeges a tanuló segítése, hogy megtalálja a helyét és szerepét a családban. Ehhez a legfontosabb kapaszkodó az édesanya. (Hogy az lehessen, természetesen neki magának is fel kell dolgoznia magában a család eddigi életét.)

Az iskolában bátorításra szorulnak Edina jó ötletei és kezdeményezései, meg kell bízni a képességeinek megfelelô feladattal, hogy hasznosnak érezhesse magát a közösségben. Minden esetben pozitívan kell értékelni sikeres feladatait.

Az iskola és a család közösen megoldhatja a tanuló helyzetét.

VII. ESET (D.-NÉ N. J. ÍRÁSA)

Eset:

B. Aladár. 16 éves, született: 1982. 01. 09-én.

Családi háttér:

Az apa elhagyta a családot még a gyermek születése előtt, őt később sem ismerhette meg a gyermek.

Anyja nehéz szüléssel hozta világra a gyermeket, akit éleszteni kellett. Édesanyja a szülés után tüdőgyulladást, majd trombózt kapott. Így hogy hónapokig kellett kórházban maradnia. Az anya ezután a gyermekkel szüleihez ment, mert dolgoznia kellett. Nem tudta volna egyedül eltartani a kicsit és saját magát. Sokat volt távol otthonról, így főleg a nagyszülők „nevelték” a gyermeket. Nem igazán megfelelően.

Az alkoholista nagypapa neki is sokszor adott rumot és bort, 9-10 éves kora között három ízben került olyan ittas állapotba, hogy semmit sem tudott magáról. Gyakran előfordult egyébként, hogy az ittas nagypapa a gyermek jelenlétében ütlegelni kezdte az anyát és a nagyanyát, és a kisfiú ugrott oda védelmükre, mert őt a nagypapa szerette, s így nem félt tőle.

Az anya, aki idejéből keveset tudott nyújtani számára, elhalmozta minden megvásárolható dologgal: játékokkal és édességgel, ruhákkal, gépekkel (fényképezőgép, motorkerékpár, stb.).

A gyermek így hozzászokott, hogy az anya ajándékait annak pozitív érzelmeiként könyvelje el, s minthogy ez volt számára az anya szeretetének egyetlen jele és mértéke is, kifogyhatatlan volt követeléseiben.

Az elhalmozás mellett az anya valódi érzelmeket sohasem tudott megfelelő mértékben a gyermeknek nyújtani, sőt néha igen kemény is tudott hozzá lenni. Főleg dühös kifakadásaiban árulta el a gyermek iránti mélyebb, negatív érzelmeit. Később tisztázódtak az ellentétes magatartás okai. Az anya egyrészt gyűlölte az őt oly felelőtlenül elhagyó férjét, a gyermek apját, akit részben a gyermekkel azonosított, másrészt az a sok szenvedés, amelyről a gyermek megszületésével kapcsolatban panaszkodott, szintén nyomot hagyott benne, alátámasztotta a gyermek iránti negatív érzelmeit. Ezeket a részben nem tudatos érzelmeket s az ezekből fakadó kínzó lelkiismereti reakciókat iparkodott elhallgattatni bőséges ajándékaival. Az egyenletes pozitív érzelmi ellátás helyett az anya által nyújtott ellenértékek azonban nem voltak elegendőek ahhoz, hogy a gyermeket infantilis, egocentrikus állapotából kiemeljék s a társadalom követelményei számára adaptálják.

Általános iskoláit kezdetben jobban, majd hanyatló szorgalommal végzi, és sok intôt hoz, főleg verekedés miatt. Sôt, kisebb lopások is elkezdôdnék. Már 12 éves korában pl. kémcsöveket lopott az iskolából, hogy kedvenc szórakozásának élhessen. Ez abból állt, hogy megtöltögette azokat vízzel, majd melegíteni kezdte, amíg hangosan szét nem pukkantak. Ez a játék is mutatja erôsen retardált, infantilis állapotát.

Az anya idôközben másodízben is férjhez ment. A második férj jól keresô, a családi színvonalnál mûveltebb és határozottabb, kissé szigorú egyéniség volt, aki az anya számára igen komoly pozícióemelkedést jelentett, és szabadulást az alkoholista nagypapa légkörébôl.

A mostohaapa az ambíciótlán és csak a pillanatnyi örömöknek, szórakozásnak élô, kisgyermekesen fegyelmezetlen fiút minden átmenet nélkül fegyelmezett, felelôs felnôtté akarta változtatni, illetôleg rögtön ilyen magatartást követelt tôle. „Elôbb udvariasan kezeltem” – mondta – „mint egy vendéget.” (A fiú viszont, az egyetlen gyermek és unoka, ki eddig a család központjának érezte magát, ôt tekintette betolakodónak, nemkívánatos „vendégnek”.)

A gyerek az anyja miatt kezdetben erôsen leplezte a mostohaapjához fûzôdô konfliktusos negatív hozzáállását. „Jó ember,” – mondta – „habár volt némi nézeteltérésünk.” „Néha kihoztam a sodrából, egy-két nyakleves kaptam, aztán kibékültünk.” „Anyám jobban szeretett engem, mint ô.” (Mint kiderült, ebben tévedett.) „Anyám sok mindent megengedett, amit ô nem akart, és elôttem vitatkoztak”.

Az általános iskolát nagyobb baj nélkül végzi, ezért szülei beiratják szakmunkásképzôbe, ahonnan sok mulasztása miatt fél év után (fegyelmezetlenségek miatt is) eltanácsolják. „Megmutattam nekik, hogy úgy sem fogok tanulni.” Ezután maga keres munkát, de itt is sokat mulaszt, ezért elküldik. Ekkor elkezdôdnék nagyobb arányokban a lopások (egyelôre otthonról), s az esténkénti nagyobb kimaradások, melyekért a mostohaapa pofonokkal fogadja. Egy alkalommal, amikor táncolni megy és hajnal felé tér haza, zárva találja a lakást. Anyja és mostohaapja vidékre utaztak a mostohaapa szüleihez, és a kulcsot sem hagyták otthon számára. Ez rettenetes hatással volt rá. Kitaszítottnak érzi magát. Anyja elhagyta és férjével új családjához utazott – nélküle. „Nagyon megmérgezedtem,” – mondta – „beütöttem az ablakot. Bementem, megreggeliztem és lefeküdtem. Dél felé pénz után néztem. Kulccsal kinyitottam a szekrényt, 14 darab ezrest találtam benne. Elôbb csak egy ezrest akartam elvinni, hogy moziba mehessek stb.” Azután mást gondolt: „... minek vigyek el egyet, elviszem az egészet. Most jól

kitolok vele” – gondolta mostohaapjával kapcsolatban. Itt bukkan felszínre a valóság. A mostohaapa iránti gyűlölet, aki legyőzte őt, mert megfosztotta anyjától és otthonától. Nemcsak egy részt, az egészet akarja elvenni tőle.

Átöltözik, lemegy az utcára és „a parkban talált haverokat” mind meghívja egy közeli kocsmába. Rövid italokat isznak, „hogyan jobban fogyjon a pénz” – mondja. „Költekezési láz fogott el. Azt gondoltam, hadd lássák ezek, milyen gavallér vagyok, zenét is kértem és jókat táncoltunk.” Minthogy idegrendszerileg rosszul tűri az italt, tánc közben rosszul lett. De újból visszament és tovább ivott – virtusból. Reggel ment haza, de ekkor sem talált otthon senkit. „Anyám és mostohaapám már munkában vannak” – gondolta. Amikor azonban el akarta hagyni a lakást, a mostohaapja által megtett feljelentésére rendőrök jöttek, és bevitték kihallgatásra. Onnan később a szülőkkel együtt elengedték. Hazafelé menet elszökött, otthagyta a „csaló” szüleit. Nem volt semmi se nála, ezért lopott egy cipőt és egy kabátot, ezeket később eladta (ebből a pénzből élelmezte magát két-három napig). Később lányokkal is találkozott. Üres kézzel nem akart találkára menni, meg már éhes is volt, „ezért” egy élelmiszerboltba tört be. Itt whiskyt, csokoládét, konzerveket, több doboz cigarettát szedett össze. Ezután elfogták, és ekkor letartóztatták. A kihallgatáson: „Többet nem teszem” – mondja, mint az 5-6 éves gyermek, amikor valamilyen csíny után az anya ezt a nyilatkozatot várja el tőle.

Most nézzük meg a fiatalok viselkedésének lehetséges kiváltó okait:

Okok, biológiai oldalról:

- Az anya terhességének, szülésének súlyos körülményei: sok izgalom és testi megerőltetés, elhúzódó szülés.
- A nagypapa súlyos alkoholizmusa.
- Kisgyermekkorai alkoholos állapotok.
- A valószínűleg nyugtalan, kóborló, felelőtlen életvitelű édesapa.

Szociális okok:

- Széttört család.
- Tartós apanélküliség.
- Alkoholista környezet, durva jelenetekkel.
- Az anya ambivalens magatartása vele szemben, tehát a pozitív érzelmek elégtelensége. A gyermek ennek következtében rögzítve marad infantilis állapotában, és így a hirtelen érzelemváltozásra a családi légkörben érzékenyen reagál.

- Az anya megváltozott magatartása, érezhetővé vált elhidegülése a mostohaapa bekapcsolódása után.
- A mostohaapa túl szigorú, szeretetlen magatartása, s minden átmenet nélküli követelményei az eddig elhanyagolt nevelésű gyermektől.

Mechanizmusok:

Az anya és nagyanya tárgyi tekintetben elhalmozó, kényeztető magatartása, ugyanakkor mélyebb érzelmi kapcsolat nélkül, és így ennek alapján a gyermek-szülő azonosítási folyamat hiánya, majd ennek következtében a belső fékek és egy erősebb személyiség kialakításának elmaradása. Az infantilis, irreális, egocentrikus személyiség, akiben a kötelességtudás és realitás határai a konzekvens követelmények híján egyáltalán nem épültek ki, egyszerre mostohaapát kap. Ekkor az anya figyelme és tárgyi gondoskodásának folyamata is meglazul, ritkábban jár haza fiához és anyjához, majd amikor a fiút hazaviszi magához, akkor már a sértett és féltékeny kamasszal kerül szembe, aki egyedulalmából nem akarván engedni, daccal és gyűlölettel fogadja a mostohaapát. A mostohaapa kezdetben önuralommal bánik vele, és azzal az elhatározással, hogy majd ő pótolja az apai kemény kezet. Ez azonban nemcsak eredménytelennek bizonyul, de egyenesen lázítóan hat a fiúra.

A fiú egyre elkeseredettebben, egyre dacosabban provokál: reggel jár haza, munkát kerül. Erre az „apa” eleget tesz a provokációnak s valóban mostohává, a fiú pedig teljesen reményvesztetté válik. Ekkor éli át élesen, világosan, hogy anyja elhagyta őt egy férfiert, hiszen kizárta a lakásból s vele utazott el. Ezt már nem képes elviselni. Betör a bezárt lakásba. Először csak átöltözni akar, de dühében pénzt keres, s megtalálva mostohaapja félretett pénzét, az egészet elteszi, s pénzszerzésbe kezd.

A fenti esetről is világosan kitűnik, hogy ezeknél a gyerekeknél elsők mély depresszió mutatkozik, majd egyre dacosabb, egyre sértődöttebb reakciók következnek, mire az anya, aki csak a gyermek megváltozott magatartását érzékeli tudatosan, szintén megsértődik és viszont agressziókkal válaszol. Ha ehhez még egy brutális és féltékeny mostohaapa verései és büntetései társulnak, a gyermek igen gyakran a bűnözés útjára kerül. Ilyenkor az özvegy anya esetében egyszerűbb a helyzet, mert válásnál az eltávozott és többnyire gyűlölködő másik szülő is bonyolítja a helyzetet, talajt adva a gyermeknek az ellenséges érzések kifejlesztésére. Legsúlyosabban sérül meg az a gyermek, akinek mindkét szülője hasonlóképpen újból házasodik, s mindkét otthonban bizonyos fokig háttérbe szorul. Itt is a kielégítetlen

szeretetigény s a csökkent megbeszélés az, ami a gyermeket az elkeseredés és ellenséges érzések útjára vezetik, melyet sok esetben kriminalitás követ.

A bűnmegelőzés érdekében nagyon sok tennivalónk van, de talán ilyen esetekben a pedagógus is segíthet mind a szülőknek, mind a gyerekeknek. (Természetesen partnerre is szükség van.)

Fel kell ismernie a hátrányos helyzetet, és egyéni bánásmóddal, odafigyeléssel, szeretettel, sok-sok beszélgetéssel, esetleg segélyezéssel, pszichológushoz küldéssel, a szülővel való kapcsolattartással sokat tehetünk a gyerekért és azért, hogy ne kallódjanak el értékes emberek, és ne váljanak bűnözőkké.

VIII. ESET (H.-NÉ K. M. ÍRÁSA)

A jelenség leírása:

B. János egy dunántúli kisváros egyik általános iskolájának második osztályos tanulója. 1990-ben született, s jóllehet már negyedik osztályba kellene járnia, még mindig a másodikat kénytelen ismételni. Már az óvodával is több gondja volt mint kortársainak. Vajon miért „lóg ki” korosztályából ez a kisfiú?

A válasz János viselkedéskultúrájában és értelmi képességeiben keresendő. Rendkívül szétszórt, hirtelen, agresszivitásra hajló, folyamatos szereplési vágygal küzdő, nevelői felé hízelgő, ugyanakkor rendkívül nehezen kezelhető gyermek.

Rosszul tűri a szabályozott iskolai keretet. Figyelmét csak néhány percre (maximum 5-8) képes összpontosítani, utána elfárad. Ez sajnos mélyen a korátlag alatti idő. Ezután már nemcsak hogy figyelni nem tud, de egyhelyben maradni is képtelen. Bebújik a padok alá, elhasal vagy hanyatt fekszik a padosorok között. Ha így sem hajlandó észrevenni a pedagógus, de még társai figyelmét sem sikerül magára vonnia, akkor elkezd sétálgatni, fel-alá járkálni az osztályban. S ha a türelemmel, kötélidegzettel megáldott nevelő még ezt is elviseli, sajnos az is előfordul, hogy a kis renitens tanuló nevelőjének rohan vagy 'uram bocsá' lábába harap. Tanítónője sokáig rendszeres sírógörcsökkel küszködött.

Jánossal személyesen néhány hospitálás alkalmával találkoztam. (Hallomásból már jól ismertem.) Így én is megtapasztalhattam azokat a jelenségeket, mint állandó nevelői. Irányomba, mint számára idegen nevelő iránt, furcsamód nagyobb ragaszkodást és figyelmet tanúsított, bár pusztán ettől a viselkedése még nem változott.

Ezek a magatartási zavarok, ideges panaszok, feszültségek, szorongások, teljesítménylabilitás, dekoncentrálttság, érzelmi kiegyensúlyozatlanság. nem máról holnapra alakultak ki, hanem sokkal mélyebb és hosszadalmasabb okokat feltételeznek. Úgy gondolom, hogy e szokatlan és érthetetlen magatartás csak a felszínen tűnik magyarázhatatlannak, mert valójában nagyon is egyszerű az oka.

Az okok:

János szociálisan és értelmileg is hátrányos családból származik. Édesanyja alig volt tizenhat éves, amikor a világra hozta. (Körülbelül az általános iskolai tanulmányait is ebben az időben fejezte be anélkül, hogy a

nyolcadikat kijárta volna.) E gyermek volt az oka korai házasságkötésének is, amit a mai napig éreztet vele.

Apja röviddel a születése után elhagyta anyját. Az anya élete azóta olyan mint az „átjáróház”: élettársai, alkalmi partnerei jönnek-mennek. Az évek során több alkalommal lakóhelyet is változtatott természetesen gyermekeivel együtt.

Jánost anyja egészen kicsi kora óta, folyamatos rendszerességgel, a legbrutálisabb módokon veri. Ennek a nagyon agresszív „nevelésnek” köszönhetően teljesen közömbössé, érzéketlenné vált a testi fenytéssel szemben, sőt, olyannyira megszokottá vált nála, hogy igényli is. Ez a magyarázata annak, hogy hosszasan képes könyörögni, akár társainak is, hogy fizikailag bántalmazzák.

Óvodába is egészen rendkívüli módon került. Anyja nem járatta óvodába. A gyakori lakhelyváltatás következtében ez a tény az „illetékesek” figyelmét valahogy mindig elkerülte. Az anya szavára alapozva kezdhette meg iskolai tanulmányait. Tanév közben derült ki az igazság, így két hét után János számára véget ért az „iskolásdi”. Visszaküldték az óvodába, s csak egy évvel később kezdhette meg ismét az első osztályt.

Időközben született még három leánytestvére, az ötödik gyermekét éppen most várja az anya.

Az évek alatt a feszültségek folyamatosan nőttek, nőnek benne, hisz eddig az élettől csupa negatív dolgot kapott. Egy darabig elfogadta sajátos helyzetét, ám talán iskolába kerülésével, látva társai kiegyensúlyozottabb életét, benne is jelentkezett a normális élet iránti igény. Ezért folyamatosan küldte/küldi egyre kétségbeesettebben figyelmeztető jeleit.

Ezek a „segélykiáltások” odáig fajultak, hogy közel két évvel ezelőtt felgyújtotta otthonukat. Érdemi változás ezután sem történt: senki nem tett semmit.

Próbálkozások és eredmények:

János esetében nem lehet következetes módszerekkel helyzetén, agresszivitásán változtatni, hisz hangulata – csakúgy, mint figyelme – és tûrõképessége napról napra, sőt, óráról órára, percrõl percre változik. Külön odafigyelést, törõdést, türelmet és nagyon sok szeretetet igényel.

Megfigyeléseim során kiderült: vele szemben a pedagógus a hangja megemelésével egyetlen egy alkalommal sem érte el célját, sőt, inkább csak olajat öntött a tûzre. Viszont, ha halkán, egy-két simogató mozdulat kíséretében kért tõle valamit, sokkal hatásosabbnak bizonyult.

A vele való foglalkozásban is fontos szerepet játszott az egyes órák dramatizált változata. (Ezzel a módszerrel a kisebbek jobban elsajátítják a történetek, olvasmányok lényegét, ezenkívül hihetetlenül élvezik, ha egy-egy történet szereplőivé válnak. Szerencsére ez alól János sem kivétel.)

A nevelő a játékba bevonva az ő szereplési vágyát is megpróbálta kielégíteni. A következő órán kérte, hogy idézze fel az általa megszemélyesített szereplő alakját. Bármilyen csekély dologra is emlékezett, azért dicsérettel jutalmazták, amiért szemmel láthatóan nagyon hálásnak mutatkozott. Később újabb szerepjátékra vállalkozott önállóan is. Így egy idő után már nagyon várta az újabb lehetőségeket. Ám legközelebb csak akkor szerepelhetett, ha előtte megfigyelte a magyarázatot is. Lassanként rájött, hogy duplán jó, ha figyel, hisz egyrészt csak akkor szerepelhet, másrészt viszont csak így tudja meg, hogy tulajdonképpen mi is a feladata.

Néhány kedves szóval, simogatással sokkal többet lehetett nála elérni, mint kemény, szigorú felszólítással.

Ilyen és hasonló módszerekkel igyekeztek nevelői enyhíteni helyzetét. Többre nem is vállalkozhatnak, hisz képtelenek lennének pótolni az ideális otthoni környezetet, a szülői, anyai szeretetet.

IX. ESET (N. L. ÍRÁSA)

Bevezetés:

A megfigyelt tanuló 6. osztályos fiú túlkoros, nehéz szociális háttérrel. Tanulmányi eredményei gyengék.

Megfigyelésem alanyául azért választottam őt, mert tanítom, így sokszor találkozom vele. Tanórákon rendkívül nehezen fejezi ki magát, felelete nagy része abból áll, hogy keresi a szavakat, a meg nem talált kifejezéseket teljesen más jelentésűekkel helyettesíti. Tanárok és tanulók körében általános a vélekedés, hogy ő az iskola legrosszabb, legagresszívebb tanulója. Minden beírásai nagyobb részét verekedésért kapta.

Kíváncsi voltam arra, hogyan létesít kapcsolatot a szünetekben, kivel barátkozik, mely közösségben érzi jól magát, kik azok akik őt elfogadják, ahol az ő viselkedése érték.

Érdekelt, mennyire vigyáz ruházatára, felszerelésére, hogyan kezdődik el egy verekedés, tényleg mindig ő provokálja-e társait vagy neki alacsonyabb ez irányban az ingerküszöbe. Szerettem volna arra is választ kapni, hogyan ér véget egy verekedés, meddig tart és milyen formában folyik le. Magányos, szeret-e elvonulni vagy keresi a társaságot? Mi lehet a célja a verekedésekkel? Megfigyelésem színhelyül az iskola udvarát választottam, mert lévén szó egy belvárosi iskoláról, elég nagy zárt udvarral rendelkezik, amit igen jól át lehet tekinteni.

A megfigyeléssel betekintést nyertem a szünetek atmoszférájába. Így lehetőségem volt megfigyelni a tanulót, és azokat a kapcsolatokat, melyek a társai vagy akár az ügyeletes tanár között jön létre. Az emberi lényt megfigyeléskor nem lehet kiragadni azon kapcsolatok hálójából, amelyekben él.

Esetelemzés:

A szünetben a megfigyelt tanuló az elsők között érkezett le az iskola udvarára, azonnal odament egy fiú osztálytársához, és mutatott neki egy karórát. A következő pillanatban egy idősebb fiú lépett oda hozzájuk, ő is megnézte az órát, majd elismerően megveregette a megfigyelt tanuló hátát. Ezután egy másik tanuló érkezik, aki szemlátomást szeretné visszaszerezni az előbb mutatott órát. A megfigyelt tanuló azonban ellöki magától, lökdösődés kezdődik, ekkor az ügyeletes tanár közbelépett és szétválasztotta őket. A történetek után a megfigyelt tanuló két társával elindult az udvari játékok felé, ahol általában a kisebbek szoktak játszani. Közben találkoztak egy

többségében túlkorosokból álló csoporttal (fiúk-lányok) és viharosan üdvözölték egymást (ezek közül a tanulók közül több ellen már folyt fegyelmi eljárás). Rövid beszélgetés után együtt mentek tovább, közben hangosan nevetgéltek, énekeltek és együtt leültek az egyik padra. A közelben futballozó alsó tagozatos tanulók labdája véletlenül odagurult hozzájuk, mire a megfigyelt tanuló felugrott és teljes erővel elrúgta az ellentétes irányba, a kerítés felett át a szomszédba. Cselekedetét tapssal és üdvrivalgással jutalmazta csoportja. Az alsós tanulók közül az egyik azonnal szólt az ügyeletes tanárnak, aki utasítást adott arra, hogy a labdát elrúgó hozza azt vissza a szomszédból. A tanuló erre rövid vonakodás után lassan elindult, közben társai gúnyosan élcelődve mulattak rajta. Amikor az ügyeletes tanár más irányba nézett, fenyegetően intett az alsós tanuló felé, aki erre elszaladt. Hamarosan a kerítésen túlról visszarepült a labda, úgy, hogy majdnem betörte az egyik ablakot. Nemsokára megérkezett a tanuló is, ruhája falas lett, mivel nem a rendes kijáraton ment ki, hanem a falon mászott át. Visszaérkezve társához fordult, az pedig kezével mutatta meg, hol van az az alsós tanuló, aki szólt a tanárnak. Erre a megfigyelt tanuló bólintott. Az udvaron tartózkodó tanulók a jelzőcsengő után sorakoztak és indultak az épületbe. A megfigyelt tanuló ekkor előrefurakodott és még az ajtó előtt utolérte az „árulkodót” és lendületből belerúgott annak hátába, mire a tanuló elesett. Az ügyeletes tanár észrevéve a rendbontást, kiállította a sorból és elindultak együtt az igazgatói irodába.

Tehát az esetleges konfliktust nem szóban tisztázta, hanem azonnal tettlegességhez folyamodott, átmenet nélkül durván bántalmazta társát. Saját és társai ruhájára, felszerelésére nem vigyáz, valamint eltulajdonítja más tanuló használati tárgyát. A nehezen beilleszkedő tanulók agresszivitásuk egy részét szünetekben élik ki.

A tanuló hátrányos helyzetére jellemző, hogy apja jelenleg is többéves börtönbüntetését tölti, anyja alkalmi munkából tartja el őt és két testvérét, kevés idő jut arra, hogy foglalkozzon gyermekeivel, a mindennapi megélhetés is gondot jelent. A gyerekek idejük nagy részét nem otthon, hanem a téren töltik különböző „kétes” viselkedésű fiatalok és felnőttek társaságában, akik sokszor adnak tippet nem becsületes pénzszerzésre és nem erkölcsös magatartás gyakorlására. A tanuló ellen már többször folyt rendőrségi eljárás, amiért részt vett autófeltörésben, lopásban, valamint játékterem kasszájának eltulajdonításában. 12 éves korára már kipróbálta a „ragasztóaszt” és rendszeres dohányos is. Az édesanyjával többször beszéltem már családi helyzetükről, hogy hogyan élnek. Ő elmondta, hogy gyermeke későn jár haza,

nem tudja, hogy hol tartózkodik és ha meg is kérdezte, nem válaszolt. A szülő tanácstalan a gyermeket illetően, hiszen elmondásából kiderül, még a rendszeres szíjjal való verés ellenére sem változik meg, sőt egyre inkább úgy érzi, már nem bír gyermekével. Kétségbeesetten panaszolta, hogy néhány nappal ezelőtt a villamosmegállóban gyermekét kérdőre vonta egy alsós tanuló édesapja, hogy miért bántotta fiát, mire az ő gyermeke gondolkodás nélkül belerúgott a felnőttbe és elszaladt.

Az édesanyjával folytatott megbeszélésen több lehetőséget is próbáltunk felvetni, hogyan tudnánk orvosolni a bajokat. Ő elmondta, hogy én adjak tanácsot, mert ő már jobban nem tudja megverni a gyereket. Tanácsomra, hogy forduljanak az iskolában is rendszeresen megtalálható nevelési tanácsadóhoz, visszautasította azzal, úgy sem lesz hajlandó eljönni a fia. Az iskola-pszichológushoz nem volt hajlandó behozni gyermekét azzal a kijelentéssel, hogy nem „bolond” az én gyermekem.

Okok:

A tanulóban folyamatosan, naponta újratermelődik a sikertelenség érzése, a kínélmény. Máságát meg nem értettség fogadja. Az iskolai követelmények irreális mércét állítanak elé, nem tud teljesíteni. Rendszeresen nem készül. Kommunikációs képessége messze elmarad társaitól. A családban otthon nem beszélgetnek a gyerekekkel. Gyakoriak a durva szóváltások, aminek fültanúja a gyerek. Úgy érzi, nem bízhat szüleiben, édesanyja nem törődik vele, mert nemrég született kistestvéreire irányul minden figyelme. A meglévő családi keret formálissá vált. Figyelemfelhívás a gyerek részéről a fegyelmezetlen viselkedés. Önpusztítás az általa már korán kipróbált dohányzás, drog, alkohol. A szülők alacsony iskolai végzettségük és alkalmi, sokszor nem becsületes munkájuk miatt elértéktelenítették az iskolát, és azt a műveltséget, amit szeretne közvetíteni. A múltban elkövetett vétségei (lopás, verekedés) miatt környezete megbélyegzi, előítéllettel fogadja. Nem kap elismerést, pedig sporteredményei valóságok. Önbizalma elfogyott és bizonyítani akar abban a sportban, amelyik elfogadja őt. Bandázni kezdett, egyre nagyobb fegyelmi vétségeket követett el (gyújtogatás, agresszivitás).

Megoldási javaslatok:

- A szülő és az iskola közötti kommunikáció ne csak akkor kezdődjön el, amikor „baj” van.
- Ne mindenki akarjon a gyerek problémájával foglalkozni, mert akkor általában nem történik semmi.

- Olyan mércét kell támasztani a gyerekekkel szemben, amit nem követ állandó sikertelenség érzés.
- Jutalmazni kell azért, amit jól csinál, amiben eredményes (labdajátékok).
- Ne azonnal az igazgatóhoz kerüljön a gyerek esetleges fegyelmi vétsége miatt, hanem a pedagógus is próbáljon megoldást találni.
- Rugalmas jól képzett szakemberekre van szükség, akiket meg tudnak találni a rászorulóknak, mert sokszor egy-egy jól irányzott kérdés többet segít a tényfeltárásban, mint a többórás beszélgetés.
- A pedagógus pozitív, ösztönző magatartású legyen.
- A tanulók egyéni képességeit kiválasztó stratégiákra van szükség.
- Olyan lehetőségeket kell adni a gyerekeknek, hogy a jó közösséget is érdemes legyen választania.
- A közösség ne legyen előítéletes.
- A gyereket segíteni kell az alkalmazkodásban, hogy be tudjon illeszkedni a közösségbe.
- Több szabad választási lehetőséget kell kapnia, és szembesülnie kell döntései következményeivel.

X. ESET (B.-NÉ G. Á. ÍRÁSA)

Eset:

J. Róbert, 16 éves. Többszörös betöréses lopással gyanúsítják.

Családi háttér:

A fiatalok harmonikusan együttélő szülők egyetlen gyermeke. Az apa jól kereső anyagmozgató, az utóbbi években az anya is dolgozik. Kétszobás, összkomfortos, rendes lakásban laknak.

A súlyos állapot kialakulását elsősorban a nevelési módszerek idézték elő. Az apa a gyermeket már egészen kicsi korában kisebb vétségeiért is szigorúan büntette, térdeltette, később szíjjal verte.

Az anya a gyermek csecsemőkori fejlődéséről naplót vezetett. Ennek tanúsága szerint az apa nevelési módszereivel teljes mértékben egyetértett. Az anya, akit szülei válása után örökbe adtak, rideg, hideg, kissé kényszeresen pedáns, önmagához is igen szigorú, kötelességtudó személyiség. Pl.: ha férje vagy fia korábban ment munkába, mint neki mennie kellett, akkor is velük kelt fel, hogy reggelit készítsen számukra.

Fiát sohasem csókolta meg, kivéve, ha hosszabb időre távozott el otthonról. Indulatosan beszélt arról, hogy „nagy mennyiségű édességet fogyaszt, a kamrából a lekvárt, befőttet, kockacukrot titokban lopja és megeszi”. Ezért is sok büntetést kapott, s később már mindent zártak előle.

A gyermek korai fejlődése:

A terhesség nem volt zavartalan. Az anyát egyszer kisebb baleset érte, néhány lépcsőfokon leesett.

A szülés maga rendben folyt le. Az anya gyermeke születésekor 42, az apa 44 éves volt. A gyermeket 3 hónapos kora után az anyatejtől elválasztották, mesterséges táplálásban részesült. Korai fejlődése szabályosan folyt le.

Az antiszociális állapot kialakulása:

Rendellenes jelenségek először már az óvodában is mutatkoztak. Rendkívül nyugtalan gyermek volt, közös vagy egyéni játékokra alig volt képes. Ez a nyugtalanság iskoláskorban fokozódott, s bár a tanulás az alsó tagozatban még túrhetően ment, iskolai magatartása, nyugtalansága már sok problémát okozott, s az intők miatt gyakori otthoni verést kapott. A környezetével így kifejlődött összeütközései folytán a gyermekben egyre erősödő dac már káros jelenségekhez vezetett.

Amikor az anya is dolgozni kezdett, azonnal megindult csavargása, és iskolakerülése. Eleinte csak napközben, de később már éjszakákra sem ment haza. Az ötödik osztályban iskolakerülése már nagyobb méreteket öltött, és ezzel együtt az apával való konfliktusai is megszorodtak.

Ugyanebben az évben az iskolában súlyos megaláztatást szenvedett el. A nagy belső feszültségben élő fiú akkor már az iskolában is megbélyegzett, rossz tanuló, iskolakerülő, nagy vagány hírében állt. Egyik osztálytársa ötletétől indítva felgyújtotta a faliújságot. Az iskolából kizárták, és onnan súlyosan megszégyenítve kellett távoznia. Ettől kezdve mindennel szemben fásult, levert volt, közönyössé vált. A lopások eközben egyre nagyobb számban folytatódtak. Az apa megpróbálta megnevelni fiát, és különféle nevelési, büntető módszereket alkalmazott. A verésen kívül az erőszak és a megszégyenítés változatos eszköztárát vonultatta fel. Például kétheti szobafogságra szorította, játéktilalmat rendelt el, stb. Ezzel a helyzet nemhogy javult volna, inkább romlott. A lopások most már rendszeresen és válogatás nélkül folytatódtak. Az apa most már csak „tolvaj”-nak nevezte fiát.

A nyolcadik osztály befejezése után édesanyja saját üzemében helyezte el ipari tanulóknak. Egy év után abba kellett hagynia a szakmatanulást, iskolai mulasztásai és az elméleti tanulásban való elégtelensége miatt.

A szülők ekkor más üzemben helyezték el, hogy legalább betanított munkás lehessen. Azonban a kóros személyiségű gyermek itt sem tudott megbirkózni a követelményekkel. A sok mulasztás miatt végül onnan is elbocsátották. A szülők egy harmadik munkahelyet is kerestek a számára, de lopott munkatársaitól, így innen is elküldték.

Végül az apja azt mondta: „most már csináljon azt, amit akar, szerezzen magának munkahelyet, éljen meg úgy, ahogy tud. Nem akarok állandóan szégyenkezni miatta; még azt hiszik mi is olyanok vagyunk, mint ő.”

Ekkor olyan helyzet következett be a fiú életében, amilyenről már régóta álmodozott. Meg akarta mutatni, hogy meg tud állni a saját lábán egyedül is. Belépett egy gyárba. Sajnos olyan kevés fizetést kapott, amiből nem tudta eltartani magát. Így pénzét ismét lopással próbálta megnövelni, gyarapítani. Munkatársaitól lopott, és elkapták. Eleinte tagadni próbált, de amikor a rendőrséggel fenyegették – a veréstől való félelmében –, mindent bevallott. Az ellopott pénzt részben visszaadta, és megígérte, hogy a hiányzó összeget a legközelebbi fizetéséből pótolni fogja. Csak azért könyörgött, hogy a szüleinek ne szóljanak tetteről. Munkatársaitól való félelmét nem tudta legyőzni, így többé nem mert visszamenni a gyárba. Úgy képzelte, hogy azok is veréssel büntetik majd, mint az apja.

A környékbeli ismerősök szoltak apjának, hogy a fiút délelöttönként is látják otthon. Apja ekkor erőszakkal akarta visszakényszeríteni a gyárba, de az akkor már súlyos állapotban lévő fiú képtelen a realitással szembenézni. Pánikba esett, és a gyár épületéből az ablakon keresztül megszökött az apja elöl.

A legrosszabb lehetőséget választva hónapokig bujkált, sorozatosan betört, ruhákat, órákat lopott és adott el. Eltűnésekor országos körözést adtak ki ellene, így került 16 évesen a Fiataikorúak Börtönébe.

Az előbbieken megfigyelhető volt, hogyan bontakozott ki a környezettel való összeütközések során deviáns magatartása. Az anya nem elég elfogadó szeretete, a sok elfojtott, illetve megnyilvánuló agresszió, a tanulási- és munkaképtelenség, az értelmi és érzelmi gátoltság vezettek a bűnözés kialakulása felé.

Megoldási javaslat:

Mivel J. Róbert 16 éves korára börtönbe került, állapotán speciális korrekciós eljárással lehet javítani (jó esetben). Antiszociális hátrányos helyzetével szakembereknek kell foglalkozniuk.

Nagyon fontos, hogy a szülőket is bevonják a korrekciós kezelésekre, hiszen az ő nevelési, gondozási módszereik, nézeteik vezettek idáig. Ismereteiket bővíteni kell a különféle nevelési eljárások hatásait illetően. Bár hamarosan nagykorú lesz J. Róbert, de ha kiszabadul a börtönből, szüksége lesz az elfogadó, megbocsátó közösségre.

A pszichopatológiai kezeléseknél ki kell alakítaniuk egy pozitívabb énképet, önbizalmát kell segítenie helyreállni. Természetesen ezt is szakembereknek kell végezni. Feltehetőleg olyan feladatok végrehajtásával kell megbízni, amelyek bebizonyítják, hogy képes megoldani azokat. Éreznie kell az emberek bizalmát, hiszen ennek hiányában nőtt fel egész eddigi életében.

Továbbá gondoskodni kell arról, hogy ha visszakerül a társadalomba, ne-hogy megint olyan helyzetbe jusson, ahol nem talál más kiutat, mint a bűnözést. Ezért fel kell készíteni a nehézségekre, megmutatni azokat a helyeket, ahol olyan kapcsolatai alakulhatnak ki – lehetőleg korcsoportos társaságban –, amelyek megóvják a visszaeséstől.

Meg kell mutatni azokat a helyeket, ahova bizalommal fordulhat baj, vagy elbizonytalanodás esetén.

XI. ESET (T. E. ÍRÁSA)

Az alábbi eset a több mint egy évtizedes „gyermekvédős” múlttal rendelkező hivatásos gyám kolléganő felügyeletére bízott, nevelőszülőknél nevelkedő gyermekkel történt.

Bár a több év alatt szerzett tapasztalatok nyomán lelkileg megedződött, kollégái segítségét a mai napig igénybe veszi.

Történetem hőse, Anita 13 éves fiatal kora ellenére már túl van olyan embert próbáló dolgokon, amelyeket némelyik átlagembernek sohasem kell megtapasztalnia.

1986. nyarán jött világra leányanya második gyermekeként, és míg más újszülöttet boldogan ölel magához az édesanyja, mellőle anyja megszökött, gyermekét sorsára hagyva.

Miután anyja hivatalosan is hozzájárult kislánya örökbefogadásához, Anita csecsemőotthonba került.

Néhány hónap múlva egy gyermektelen nyíregyházi házaspár fogadta örökbe, s immáron azt hihetnénk, Anita élete ekkor révbe ért.

Az örökbefogadó anya valóban őszinte szeretettel, igaz törődéssel fogadta, vette körül a kislányt, az apának azonban első pillanattól kezdve fenntartásai voltak az „idegen gyermekkel” kapcsolatosan, és soha nem is tudta sajátjaként elfogadni.

Az anyának fájdalmas volt ez a hozzáállás, hiszen a gyermektelenül eltöltött idő után épp az örökbefogadott gyermektől remélte a család teljessé válását.

Sajnos, a sors nem kedvezett ennek a kívánalomnak, ám Anitának mégis volt tíz éve élvezni az anyai szeretetet.

Tíz év után azonban az anya súlyosan megbetegedett. Mivel ekkorra már férje és közte elhatalmasodott a bizalmatlanság, halálos ágyán testvérére bízta Anita további nevelését és 1997. májusában meghalt.

A kislány immáron másodszor veszítette el a gyermek számára legfontosabb, legelemibb szeretet – egyben erőforrást: az anyát.

Örökbefogadó apjára addig sem számíthatott ebben az időben, pedig már eljárás is folyt a férfi ellen, ittas állapotban elkövetett halálos gázolás miatt, rövidesen elítélték és jelenleg is börtönbüntetését tölti.

Az anya végakarata értelmében Anita a nagynénihez költözött.

Hosszú folyamat volt, míg Anita új környezetét, új családját megszokta, megnyugodott a megváltozhatatlanban.

A csendes, félénk kislány beilleszkedésére, fokozatos oldódására biztató jelek voltak a sok gyötrelmet átélt gyermek viselkedésében. Ám Anitára nem csak ennyit szabott a sors. Alig egy év múlva új nevelőmamáját is elveszítette. A nagynéni férje, ideiglenes gyámja rövid idő után nem vállalta a gyermek nevelésével járó felelősséget, így a kislány számára ekkor bezárult az ördögi kör: ismét állami gondozásba került.

Az intézet dolgozói számára igen komoly kihívást jelentett a lelkileg megtört, összeomlott gyermekkel megfelelő kapcsolatot kialakítani.

A nevelőotthon légkörét nagyon nehezen viselte, a családi életre vágyott, hiszen csecsemőkorától élvezte a családban történő nevelkedés szépségeit – igaz nehézségeit is.

A gyámhivatal próbálkozásai a rokonságból való gyám kirendelésére, sorra csődöt mondtak, mivel nem találtak közülük a kislány nevelésére alkalmas személyt.

Az elhalt nagynéni keresztlánya azonban mégis magához vette őt annak ellenére, hogy két saját gyermekének nevelése már önmagában is elég felelősséget jelentett számára.

Anita így a megszokott iskolai környezetben, a nem teljesen idegen családban nevelkedve, végre talán elérkezett életének egy olyan állomására, ahonnan remélhetőleg nem kell kényszerűen továbblépnie egy újabb sorscsapás miatt.

Ismét egy év telt el, Anita lassan, de biztosan próbál kapcsolatot találni negyedik anyukájában.

Az örökbefogadó apuka ezt – a gyermek számára nehéz időszakot – tétlen nézte végig a börtönből. Arról, hogy kislányát milyen veszteségek érték, születésnapja, névnapja volt-e, teljesen elfeledkezett.

A gyámhatósági intézkedéseket mindig tudomásul vette és bele is egyezett gyermekének elhelyezésébe. A börtönből az elmúlt egy év alatt (csak erről az időszakról van tudomásunk, miután a gyermek újra állami gondoskodás alá került) kétszer járt itthon, szabadságra engedték el.

A nevelőszülő, ismerve az apa italozó életmódját, felkérte a nevelőszülő tanácsadó kolléganőt, hogy a látogatás alkalmával legyen jelen az apa és az örökbefogadott gyermek találkozásokor.

Mindkét látogatás alkalmával az apa megnyilvánulása nem szülő és gyermek kapcsolatát tükrözte, hanem egyértelmű volt az apa másik nemhez való közeledési kísérlete. Anita félt és elzárkózott az apjával való találkozástól.

Az intézet pszichológusának elmesélte, hogy apja már korábban is, főleg ittasan zaklatta!

Kolléganôm, aki idôközben a gyermek gyámja lett, azonnali lépésként kérte a gyámhivatali intézkedést, a kapcsolattartási jog szüneteltetését! Az apa erre fenyegetôzni kezdett, hogy a gyereket kitagadja, felbontja az örökbefogadást és kisémmizi Anitát.

A hivatásos gyám, aki a kiskorú vagyonának kezelôje is, jelenleg azon fáradozik, hogy az anya után megörökölt ingatlanok- és ingóságok Anitát megilletô része a gyermek nevére, illetve birtokába kerüljenek. Kiderült ugyanis, hogy az „apuka” a börtönbôl, ismerôse által mindkét ingatlant kiadta bérbe, az ebbôl származó bevételek az ô börtönbeli életét könnyítették meg.

Az örökbefogadás útján, az örökbefogadott gyermeket a vérszerinti gyermek jogai illetik meg. Tehát az örökbefogadó anya után a gyermek örököl! A földhivatali ingatlan nyilvántartásból viszont az tűnt ki, hogy még minden a két szülô nevéen szerepel, az Anitáén semmi!

Sorozatos hivatali mulasztásokra derült fény: – a közjegyzô, mivel az apa nem fizette ki a ráesô közjegyzôi munkadíjat (a gyám a gyermek részét kifizette!), nem továbbította a földhivatalba a hagyatékátadó végzést, a gyámhivatal megkapta ugyan a végzést, de a leltározás és a vagyon átadása a gyámnak nem történt meg, csak most immáron két év után, a hivatásos gyám kérésére.

A ki nem fizetett örökösödési illeték miatt az ingatlanokat már tetemes jelzálog terheli, továbbá a valamikori önkormányzati lakás vételárának, illetve az anya volt munkáltatói kölcsönének törlesztése is elmaradt. Az adósságok meghaladják a félmillió forintot.

Az apa a börtönbôl haszonélvezeti jogának tudatában megtiltotta, hogy a nevelôszülô – aki jelenleg három gyermekkel 2 szobás lakásban él – beköltözhessen az immáron üresen álló lakásba addig, amíg saját erôbôl nagyobbat építenének a megnövekedett és megváltozott család összetételének megfelelően.

Gyám kolléganôm a gyermek örökrészének birtoklása után a gyámhivatallal egyetemben, feljelentést fog kezdeményezni az apa ellen megrontás büntette miatt, illetve az örökbefogadás felbontása irányába is pert kezdeményez.

Az eset bemutatása után nemcsak egy szomorú gyermeksors alakulására szerettem volna rámutatni, hanem arra is, hogy a gyermekvédelmi szakszolgálat munkatársainak nemcsak a pedagógia, pszichológia tudományában kell felkészülteknek lenniük, hanem a rájuk bízott gyermekek vagyonának kezelésében, annak megfelelő hasznosításáért és állagmegóvásáért is felelôsek!

Anita, igaz egyre ritkábban, de folyamatosan kapcsolatban van az intézet pszichológusával. Nevelőszülőjével, új családjával, a családot látogató kolléganővel és Zsuzsa nénivel – gyámjával – egyre harmonikusabb kapcsolatot épít ki. „Apjáról” viszont hallani sem akar.

A szakszolgálat mindazon dolgozói, akik Anitával kapcsolatba kerülnek és a nevelőszülő is, mindent elkövetünk azért, hogy az eddig elszenvedett veszteségek, traumák a kislány életében minél kisebb sebet hagyjanak, illetve feledtessék az eddig elszenvedetteket. De mindannyian tudjuk, hogy az őt ért lelki megpróbáltatások feldolgozására egy emberi élet is kevés.

XII. ESET (F. J. ÍRÁSA)

1994 júniusa óta dolgozom a Büntetésvégrehajtási Szervezet hivatásos állományú tagjaként. Az elmúlt 5 év során, nevelőként több mint 500 jogerősen elítélt vagy előzetes letartóztatását töltő fogvatartottal beszélhettem életútjáról és aktuális élethelyzetéről.

A börtön sajátosságaiból adódóan – zárt, hierarchikus rendszer, életidegen körülmények, megfosztottság – a frissen bekerült embereknél aktuálisan krízisállapot tapasztalható, mely személyiségtől függően, nyíltabb (kitárulkozóbb, őszintébb) intim közléseknek adhat helyet.

Az első találkozás pozitív élményei megalapozhatják a későbbi időszaknál elengedhetetlen bizalmi viszony kialakulását.

A rengeteg esetből egy számomra is különösen emlékezetes történetet, (továbbiakban a nevet elhagyva) X. Y. történetét választottam ki. Természetesen csak az együtt töltött időszakra tudok támaszkodni, kiegészítve egy rövid utánkövetéssel, melyre az informatikai alrendszer nyújtott lehetőséget.

Az esettanulmány érdekessége lehet, – mivel nagyon nehezen tudnám más szemszögből vizsgálni a történeteket – hogy a büntetésvégrehajtási szemlélet, a rendszer jellegzetességei folyamatosan nyomon követhetők a történések leírásánál.

Élettörténeti adatok:

X. Y. 1974-ben született, édesanyja három hetes korában elhagyta, 18 éves korában találkozott vele, azóta nem kereste. Nagynénje nevelte fel, nem titkolva születésének körülményeit. Az apját szintén nem ismerte, örökbefogadása során kapta az X. nevet. Nevelőszülei 3 gyermekével nőtt fel szoros testvéri kapcsolatban. Nevelőszüleihez és testvéreihez erős érzelmi szálak kötik.

Mozgalmas gyermekkorra volt, rendkívül eleven gyermeknek számított. Az iskolai osztályzatai egyértelműen tükrözték fékezhetetlen természetét. „Az osztályban én voltam a legrosszabb, ezért otthon mindig én kaptam a legtöbbet, de azért otthon és az iskolában is szerettek...” „... kipróbáltam mindent amit akartam, hetedikben kilenc tárgyból buktam.”

Az általános iskola elvégzése után faipari szakközépiskolában érettségizett, majd számítástechnikát tanult, amire nagyon büszke. Letartóztatása előtt alkalmilag tetőfedő munkát végzett.

Ifjú korában több súlyos sérülést szenvedett, egy alkalommal ellenségei torkon szúrták, majd egy verekedés következtében megsérült a gerince. 17

évesen a „komlói bandába” bekerülve szintetikus drogokat fogyasztott alkalmilag, ekkor ütközött először a törvénnyel, orgazdaságért felfüggesztett szabadságvesztés büntetést kapott.

Bűncselekményével kapcsolatban az első pillanatban leszögezte, hogy ártatlan az ellene felhozott vádakban. Mivel nem tudja mi történt (jelen sem volt), ezért csak mások elbeszéléséből tudja visszaadni az eseményeket.

1995 telén barátjával önálló életet kezdtek és bérbe vettek egy lakást. A bérleti díj fizetésével a második hónapban már gond volt. A tulajdonos többszöri felszólítása ellenére sem teljesítették, ezért nyomatékosan kiutasította őket a lakásból. Mivel a tulajdonos szavainak nem volt foganatja, ezért mikor X. Y. és barátja nem voltak otthon, holmiaikat – előkészítve a költözésre – a szoba közepére zacskókba pakolta.

X. Y. több napig nem tért haza, ebben az időszakban családjánál tartózkodott. A rendőrök nevelőszülei házában vették őrizetbe, hamarosan megtudta, hogy azzal gyanúsítják, hogy a szoba közepére összehordott holmikat dűhében felgyújtotta, tetteivel veszélyeztetve a ház többi lakójának életét.

A rendőrségi fogdára bekerülve tudta meg, hogy több emberen elkövetett emberölés kísérletével gyanúsítják. A fogdán rendszeresen látogatták nevelőszülei. Az ott töltött 9 hónap alatt bárkivel érintkezett, konfliktusba került. Nehezen viselte az ellenőrzött környezetet. A rendőrség jellemzése szerint: „...a fogva tartás ideje alatt folyamatosan arrogáns és tiszteletlen magatartást tanúsított, egyik szembesítése során a tanút is megfenyegette.”

Befogadás-ítélethozatal:

A rendőrségi fogdán eltöltött 9 hónap után 1997 februárjában fogadtuk be intézetünkbe X. Y-t. Mivel kolléganóm nevelési csoportjába került (egy irodában dolgoztunk), ezért a befogadó beszélgetésnél jelen voltam.

Már az első beszélgetés alkalmával kiderült, hogy problémás emberrel van dolgunk. A kérdésekre nyeglén és arrogánsan válaszolt, megdöbbentő mondatai után figyelte a bennünk kiváltott hatást. Fogva tartása alatt viselkedésének fő jellemzője volt, hogy hatni akart, – akár pozitív, akár negatív értelemben – ezért mindent megtett. Nevelőjének befogadásánál az volt az érzése, hogy élettörténete több valótlan állítást tartalmaz.

Az előzetes letartóztatásának időszakának jellemzése szerint: „...környezetével szemben maximálisan bizalmatlan, mindenki elleneséget lát. Zárkatársai nem fogadják el, vélt sérelmei esetén hajlamos a dühkitörésre és az agresszív reakciókra. Rendkívül sok nevelői foglalkozást igényel.

Intellektusa az átlagosnál magasabb, de összekuszált személyiségéből adódóan nem tudja megfelelően kamatoztatni jó értelmi képességeit.”

A pszichológus jellemzésében hasonlóképpen látja X. Y.-t: „Képtelenség rendet teremteni összekuszált gondolataiban. Emlékeket idéz környezetéhez fűződő mély érzelmeiről, eseményeket felnagyít, majd bagatellizál. Egyik percben azt akarja elhitetni, mennyivel mások felett áll, másik percben esendőnek, gyengének mutatkozik. Kialakult módszere van arra, hogyan keltsen zavart a párbeszédben, először igyekszik a másikat ellenfélle tenni, és ha a megfelelő hatást elérte, kellő mosoly kíséretében mély elégedettség tölti el: „Szeretem bosszantani az embereket, olyan könnyű méregbe hozni őket – vallja.”

Figyelemfelhívó magatartásával egy állandó játszmát alakított ki a nevelőjével való kapcsolatában. Női nevelőjének udvarolni kezdett, minden találkozásnál más és más oldaláról mutatkozott: „Volt, hogy indokolatlanul ellenségesen viselkedett, máskor megértő, barátságos arcát mutatta. Zsarolni próbált érzelmileg, mikor megfogalmazta, hogy csak bennem bízik, tőlem vár minden segítséget... én vagyok az ő igazi nevelője.”

Nevelőjének nem kis erőfeszítésébe telt, hogy az alakuló konfliktusokat elsimítsa. X. Y. fogva tartásának 5. hónapjában egy váratlan esemény történt: „Hívtam, hogy a zárkában talált házilag gyártott merülő forraló miatt felelősségre vonjam. Az irodámba egy külső örként dolgozó felügyelő vezette, aki nem ismerte X. Y. stílusát. A kihallgatás kezdetekor X. Y. a szokásos arroganciával tárgyalt velem. Tudtam, hogy a kezdeti agresszív távolságtartását 5 perc alatt fel tudom oldani, és indulatok nélkül megbeszélhetjük a történeteket. A kísérő ör megállt az ajtóban, és X. Y. harmadik nyeglébb válasza után belépett az irodába, felszólította, hogy tisztelettudóan válaszoljon. X. Y. megrémült, váratlanul érte az ör fellépése és a megbilincselte kezét az arca elé emelte. A mozdulatot az ör úgy értékelte, hogy támadni akar és ott előttem többször megütötte. Én csak néztem, és nem tudtam mitevő legyek, éreztem, hogy az egész eddigi munkám kárba veszett Y. bizalmát elveszítettem!”

Az esetet további megtorló intézkedések követték a „rendszer” részéről (fegyelmi eljárás, fogdafenyítés). X. Y. bizalmát végleg elvesztettük, az intézet legproblémásabb emberévé vált, akivel már senki nem volt toleráns, az eddig megszokott nyegle viselkedését minden alkalommal büntetés követte. Jogerős ítéletéig 4 fegyelmi fenyítést kapott tiszteletlen magatartásáért.

Folyamatos beilleszkedési zavarát tetézte, hogy a bíróság bűncselekménye miatt 6 év 6 hó fegyházban töltendő szabadságvesztésre ítélte.

Elszállítását követően érdeklődtünk a sorsa után, nyomon lehetett követni, hogy Magyarország 4 legnagyobb fegyházát megjárta. 2 év alatt 11 fegyelmi vétséget követett el – főleg tiszteletlen magatartásban nyilvánult meg – több alkalommal kapott fogdafenyítést. Munkát egy intézetben sem vállalhatott a fokozott őrzése miatt.

X. Y. két év elteltével sem tudott beilleszkedni. Rengeteg fegyelmi vétsége kizárja, hogy a szabadságvesztésének ideje alatt bármilyen adható enyhítésben részesüljön. Míg a védő családi környezet magatartászavarából adódó konfliktusait valamelyest tudta kezelni, addig a magyar büntetés-végrehajtás szankciórendszere hatástalannak bizonyult, vak és egyben érzéketlen az ilyen típusú problémára, ezért képtelen kezelni.

X. Y. legtalálhatóbb jellemzését nevelőanyja adta: „Ő egyszerűen játszani akar az emberekkel, s hogy ez a játék a börtönben ért véget, érthetetlen számára. Zavarodottság és félelem egyvelege, provokatív magatartásával mélyen sebezhetővé és kiszolgáltatottá válik. A külvilág ezt nem érzékeli, mások egy tiszteletlen arrogáns, agresszív embert látnak benne, holott csak az őt megillető szeretetet és az odafigyelést követeli sajátosan.”

A hátrányos helyzet is azon fogalmaink közé tartozik, mellyel nap mint nap szembesülünk mind a közbeszédben, mind a hírértékű médiaüzeneteken keresztül. Ezért tartalma rendkívül sokrétű, köznapi és tudományos értelmezésekkel egyaránt találkozunk. A szerzők arra vállalkoznak, hogy a hátrányos helyzet pedagógiáját elhelyezzék a tudományok rendszerében és feltárják más tudományokkal való kapcsolatát is. Megközelítésmódjukat alapvetően az interdiszciplinaritás jellemzi, melyen belül különösen a jogtudománnyal való kapcsolatot emeljük ki. Ebben a vonatkozásban hiánypótló könyvet tartunk a kezünkben.

A SZERZŐKNEK KÖZELMÚLTBAN MEGJELENT VONATKOZÓ ÍRÁSAI:

Dr. Várnagy Elemér:

Cigány fiatalok a nagyvilágban. Lámpás Kiadó, Abaliget, 1993.

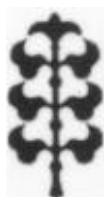
Roma gyermekek képzőművészeti képességfejlesztése. (társszerzővel) ZsKTF Romológia Tanszék Kiadása, Zsámbék, 1996.

Nevelésszociológiai, neveléslélektani, teológiai közelítések a romáknál. In: Romológiai Alapismeretek (szerk.: Várnagy Elemér), Corvinus Kiadó, Budapest, 1999.

Dr. Várnagy Péter:

Jogi alapismeretek – az oktatás (művelődés) szabályozásának megismeréséhez. JPTE Távoktatási Központ Kiadása, Pécs, 1998.

Kisebbségjogi vonatkozások. In: Romológiai Alapismeretek (szerk.: Várnagy Elemér), Corvinus Kiadó, Budapest, 1999.

A HÉT SZABAD MŰVÉSZET KÖNYVTÁRA